MEZOPOTAMYA KİTAPLIĞI

VÂRÎDÂT

Şeyh Bedreddin Simavi

Mütercim
Şeyhülislâm Mûsa Kâzım

Çevrimyazı
Rıza Katı

yaba

28

VÂRÎDÂT

Şeyh Bedreddin Simavî

yaba

VARÎDAT

Şeyh Bedreddin Simavi

Tasavvuf

yaba

YABA YAYINLARI: 206
Tarih/Mezopotamya Kitaplığı: 28

ISBN 975-386-153-3

© Yaba Yayın Basım Dağıtım

• 1. Basım: Ağustos 2015
• Editör: A Şirin Doğan
• Kapak düzeni: Doğan Piranlı
• Teknik uygulama: Cengiz Bostan
• Montaj: Engin
• Basım, cilt: Engin Matbaacılık, Topkapı 2. Mat. Sitesi, 612 05 53

YABA YAYINLARI
Genel dağıtım ve satış yeri: Yaba Sahaf
Galipdede Cad. 55 / 1, 34420 Tünel - Beyoğlu / İSTANBUL

Tel/Faks:0212- 293 36 06

web adresi: **www.yabaedebiyat.com**
e-posta: yabaedebiyat79@gmail.com
Satış noktaları:
Arasta/www.emekkitap • www.kitapyurdu • www.ideefixe.com. vb.

VÂRİDÂT

"Dünya ve Ahiret"

Yazan:

Şeyh Bedreddin Simavî

Mütercim

Şeyhülislâm Mûsa Kâzım

Çevrimyazı:

RIZA KATI

Şeyh Bedreddin Simavi

Bedreddin'in kemikleri 1961 yılında, Serez'den alınıp, İstanbul Babıali Devlet Mezarlığına defnedildi. Yukarıdaki fotoğraf 2015 tarihinde çekildi.

GİRİŞ

Simavnalı[1] Şeyh Bedreddin'in yazdığı *Varidat* adlı eserin İstanbul kütüphanelerindeki birbirini tutmayan yani ufak tefek farklılıklar içeren Arapça elyazması nüshalarından, daha önce Türkçeye çeviriler yapıldığını biliyorum. Benim yeni Türkçeye aktardığım, Mûsa Kâzım Efendi'nin Osmanlıca tercemesi, gerek içerik ve gerekse dizin bakımından elde bulunan el yazması nüshaların hiçbiriyle bire bir uyuşmamaktadır. Kanımca Mûsa Kâzım Efendi, kendi özel kütüphanesinde bulunan özgün bir

1 Bedreddin'in doğum yeri Simav, yahut Simavya olarak nakledilegelmiştir. Son zamanlarda İ. Hakkı Konyalı ve Raif Yelkenci, Bedreddin'i mutlaka Batınilik teşkilatının, Osmanoğulları ülkesine gönderdiği bir dai göstermek ve adeta atadan kalma bir öcü almak için onu, Osmanoğlu sınırlarından attılar ve Hille yanında Semave'de dünyaya getirtip her hususta Ehl-i Sünnetin inancını şiddetle benimsemiş olan Timur'u da Batıniliğe idhal ettiler; Şeyhi bir casus olarak Osmanlı ülkesine soktular. Halbuki Şeyhin idamından yüz kırk iki yıl sonra yazılması biten, Şeyh'le çağdaş olan bir fazıl tarafından yazılan "Şakayık-ı Nu'maniye"de, çağdaş tarihlerde, Hoca Tarihi'nde hasılı bütün eski kaynaklarda ve kendi eserlerinde doğduğu yer Simavna tarzında yazılmıştır. "Şakayık", Simavna'nın Şeyhin babası tarafından fethedildiğini, fetihten sonra oraya kadı tayin edildiğini bilhassa yazarak "Manakıb"ı teyid eder (Terc. S. 71*73). M.Ş. Yaltkaya, bu yerin Simav olmayıp Edirne kırındaki Simavna olduğunu, İbni Arabşâh'a dayanarak bildirir (Abdulbaki GÖLPINARLI, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Eti Yayınevi, Son Telgraf ve Sermet Basımevleri, Birinci bası, Nisan 1966, s. 3).

elyazması nüshayı çeviriye esas almış ve o nüsha da bildiğim kadarıyla bugüne kadar gün yüzüne çıkmamış yani kamuya mal olmamıştır. Bu nedenle Şeyhülislam Mûsa Kâzım Efendi'nin[2] kendine özgü bir yöntem, üslup ve yorum içeren bu eserini, Latin harfleriyle günümüz Türkçesine kazandırmakla, dinî kültür yaşamımıza yeni bir katkıda bulunduğuma inanıyorum.

Çeviride uyguladığım yöntem şu olmuştur: Bugün hâlâ kullanılmakta olan ve ortalama bir kültür seviyesindeki aydınımızın yabancısı olmadığı Arap ve Fars kökenli Osmanlıca sözcükler, tamlamalar ve dini terimlerle, Arapça ve Farsça ibareler aynen korunmuştur; böylece okuyucu tarafından, Osmanlıca özgün metnin üslup ahenginin biraz olsun fark edileceği umulmuştur. Arapça ve Farsça ibarelerin Türkçe anlamı ile dini terimlerle ilgili açılımlar dipnotta verilmiştir.

Abdülbaki Gölpınarlı tarafından hazırlanıp Eti Yayınevi tarafından 1966 yılında yayınlanan "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin" adlı inceleme yapıtında *Vâridât* hakkında şu değerli bilgileri buldum (Üstada minnet ve şükran duygularımla Tanrı'dan rahmet diliyorum):

2 Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi: Erzurum'da doğdu (M.1858). Balıkesir'de Selahaddin Ali Şuuri ve Lutfi Efendilerden, İstanbul'da da kazasker Eşref ve Hoca Şakir Efendilerden ders aldı. Müderrisliği döneminde Hukuk Mektebinde, Mektebi Sultani, Dar-ül Fünun ve Dar-ül Muallimin'de hocalık yaptı. 1907'de Bab-ı Fetha Tetkik-i Müellefat Başkâtipliğine ve daha sonra da kurul üyeliğine getirildi. İttihat ve Terakki'nin bilim kuruluşunda yer aldı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) İsmail Hakkı Paşa, Mehmet Said Paşa, Said Halim Paşa ve Talat Paşa kabinelerinde dört kez şeyhülislam olarak görev aldı. I. Dünya Savaşından sonra, İttihat ve Terakkinin önde gelen öteki üyeleriyle birlikte tutuklanarak 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Sürgüne gönderildiği Edirne'de öldü (M.1920).

Musa Kazım Efendi, Sırat-ı Müstakim ve İslam gibi dergilerde yazdı. Başlıca eserleri arasında, Usul-ü Meşveret ve Hürriyet (1908) İslam'da Cihad (1917), Sure-i İhlâs ve Alak Tefsirleri (1918), Külliyat-ı Seyhülislam Musa Kazım (1920) sayılabilir. Musa Kazım Efendi, ayrıca Şeyh Bedreddin'in Varidat adlı eserini Türkçeye tercüme etmiştir (çev).

"Varidat, adeta birbiriyle ilgili olmayan ve birçok sohbetlerde sorulan sorulara verilen cevapların yahut sohbetlerde herhangi bir münasebetle girişilen izahların, hatta söz arasında akla gelen bazı olayların, bazı müşahedelerin nakillerinin toplanmasından meydana gelen bir kitaba benziyor. Biz bu kitaba, birbiriyle ilgili bâblara, bölümlere ayrılmış tam bir tasnif diyemeyeceğiz. Orta boyda 14 yapraktan yani 28 sahifeden meydana gelen Vâridât'a, usûle uygun olarak Allah'a hamd ve sena edilmek, Peygamber'e, soyuna–sopuna, sahabesine salât ve selam getirilmek, kitabın konusu hakkında bilgi verilmek sûretiyle bir dibaçeye girişilerek, tasnif sebebi anlatılarak başlanmamaktadır. Musannif kendi adını, tasnif sebebini, tarihini, ne için ve kimin adına, yahud kimlerin dileğiyle yazdığını anmamaktadır; nitekim bir hatimesi de yoktur.

Varidat'ta bir kere 808 tarihinden, iki kere de 810 yılı Saferinden ve Cumadelâhirasının ilk on gününden bahsediliyor. Anlaşılıyor ki şeyhin sohbetleri, sohbetlerindeki takrirleri, sorulara verdiği cevapları tasnifsiz bir halde ve 810 (1407) Cumadelâhirasından sonra toplanmıştır. Bu bakımdan *Varidat*'ta, "mutlak varlık ve vahdet, cesetlerin haşrı, dünya ve ahiret, cennet ve cehennem, irade ve ihtiyar, yaratılış, melek, cin ve şeytan, sülûk, riyazat ve mücahede, ibadet, tasavvuf, müşahedeler, rüya, insan..." gibi bahisler birçok yerlerde, bir münasebet düşmeden tekrarlanır durur. Hatta bu yüzden, Mûsa Kâzım merhum Varidat'ı Türkçeye çevirirken her bahsin başına o bahsin konusuna dair bir başlık koymak, böylece okuyanın faydalanmasını kolaylaştırmak yolunu tutmuştur.

Eserin adının *Varidat*, yani doğuşlar, Tanrı tarafından kalbe doğan sözler, anlamlar manasına gelmesi de bu yüzdendir. Sözlerin birçoğunda Bedreddin'in bu anlamları izahları kendisine izafe etmesi, hatta 'Benden önce kimse bunu bu çeşit söylemedi' gibi, kendini, kendi anlayışını öne sürmesi, müşahedelerinden bahsetmesi, birçok yerde mütekellim (birinci tekil) siygası kul-

lanması, bu sözlerin Bedreddin'e ait olduğunu göstermektedir. Ancak bu sözlere söz katan oldu mu? Bu hususta kesin bir hükme varmamıza imkân yok. Herhalde bu sözler yazıldıktan sonra, gene geleneğe uyularak kendisi tarafından da görülmüş ve herhalde kendisi tarafından o zamanın ilim dili olan Arapça'ya çevrilmiş, başkası tarafından çevrilmişse bile düzeltilmiş, bu arada tekerrür eden bahislere, bazı kere, 'Önceden de bahsedilmişti' gibi kayıtlar konmuş, bu toplanan sözlere de anlama uygun olarak ***Varidat*** adı verilmiştir[3]".

Merhum Gölpınarlı üstadın bu açıklamalarından sonra eser hakkında söyleyecek fazla bir şey kalmıyor. Şeyh Bedreddin'in dine dayalı dünya görüşünü en iyi biçimde aksettirdiğine inandığım bu eseri yeni bir sunumla Türkçeye kazandırmak fırsatını bana verdiği için Yaba Yayınevine teşekkür ediyorum.

RIZA KATI

3 Abdulbaki GÖLPINARLI, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, Eti Yayınevi, Son Telgraf ve Sermet Basımevleri, Birinci bası, Nisan 1966, s. 30.

Vâridât

Şeyh Bedreddin Simavî

Mütercim
Şeyhülislâm Mûsa Kâzım

4 Bu kitap, Bedrettin'in Varidatı'nın tercümesidir.
Varidat (Varid'in çoğulu): Kalbe gelen, içe doğan ve insanın gönlüne düşen (vârid olan) şey demektir ki daha ziyade çoğul olarak "vâridât" şeklinde kullanılır; tasavvufçulara göre, onun yolunda olanlara Cenâb-ı Hakk"ın özel bir teveccühü, bir iltifatı, bir hediyesi ve bazı hallerde hususi bir bilgilendirme ve irşadıdır ki, buna, hak yolcularının her şeyi doğru görüp doğru değerlendirmeleri için zaman zaman onların iç dünyalarında tecellî eden "envâr-ı sıfât" veya "envâr-ı esmâ" demek de mümkündür.
5 Cühelâ: (cahiller): Bilgisiz, anlayışı kıt, gafil.
6 Zu'm: Batıl ve yanlış zan

Hâzâ Kitabü Terceme–i Varidat–ı Bedreddin[4]

Bismillahirrahmanirrahim

Âhiret

Ahret işleri cühelânın[5] zu'mettikleri[6] gibi değildir; o işler, âlem–i emr'den[7], âlem–i gayb'den[8], âlem–i melekût'tan[9] olup avâmın[10] zannettiği gibi âlemi şehadet'ten[11] değildir. Enbiyanın[12] bu işlerle ilgili olarak söyledikleri doğrudur. Enbiya o sözlerinde sadıktır. Hata ise o sözleri yanlış anlamaktan gelir. Hiç şüphe etme ki âsarda[13] gelmiş ve ahbarda[14] varid ve şayi olmuş olan cennet, hûriler,

7 Âlem-i Emr: Arşın üstünde olup, madde olmayan, ölçülemeyen ve herkesin anlayamayacağı âlem. Buna, âlem-i melekût ve âlem-i ervâh (rûhlar âlemi) ve mekânsızlık âlemi de denir.

Âlem-i emrde sırayla; kalb, rûh, sır, hafî, ahfâ denilen beş latîfe (makam, mertebe) vardır. (Ahmed Fârûk-i Serhendî)

Âlem-i halkın ötesi, âlem-i emrdir. (İmâm-ı Rabbânî)

8 Âlem-i Gayb: Hazır bulunmayan, gizli olan âlem. Duyu organlarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ulaşılamayan, bilgiyle kuşatılamayan, müşâhede alanının dışında kalan her şey. Taberî'ye göre bütün mümkünler gaybı oluşturur.

9Âlem-i Melekût: Madde, his, akıl, ölçü âleminin üstündeki âlem.

İlimlerin hepsi his yolları ile değildir. Bir kısmı da âlem-i melekûta âittir. Bu dünyâ için yaratılmış olan hisler, âlem-i melekûtun bilinmesine perde olurlar. Onlardan kurtulmadıkça aslâ o âleme yol bulunmaz. (Imâm-ı Gazâlî)

10 Avam: Halktan ilmi, irfanı kıt olan kimse. Okuyup yazması az olan. Tasavvufta: Hakikata tam erememiş, tevhidin derin hakikatlerinden haberi olmayan

11 Âlem-i Şehadet:Görülen, idrâk edilen varlıklar şehâdet âlemini meydana getirirler.

12 Enbiya: Nebiler, peygamberler.

13 Asâr : Eserler. Burada, din bilginlerinin ahiret konusunu işledikleri kitaplar kastediliyor.

köşkler, meyveler, nehirler, ateş azabı ve emsali şeyler zahiri (görünürdeki) manasına münhasır değildir. Bunların diğer manaları dahi vardır ki o manaları ancak asfiya[15] ve evliya[16] bilirler.

Hikmet–i ibadet

İbadât (ibadetler) ve duadan maksad, kalpleri o en yüce, ezeli ve ebedi varlığa yöneltmektir. Binaenaleyh dünya işleriyle meşgul bir kalp ile bin sene namaz kılmış olsan yine bir ibadet–i hasene[17] yapmış olmazsın.

Meâd–ı cismani[18]: Bu beden için beka olmadığı gibi ölümden sonra onun kısımları için de önceden olduğu gibi bir daha terkib dahi yoktur. Gerçi Kur'an'da ölülerin dirilmesi bahsi vardır. Fakat orada dirilmeden kastedilen, maddi kısımların önceden olduğu gibi ölümden sonra da tekrar bir araya gelmesi değildir.

Ey gâfil[19]! Sen nerede, hakikat nerede? Dünya ile meşgul olduğun için tahsil–i kemâlat[20] ve saffet–i idrak[21] edemezsin. Muhal olan şeyleri hep hakikat diye tahayyül eylersin. Ve haktan o kadar uzaksın ki hakikat habercisi

14 Ahbar: Haberler. Buradaki anlamı: Allahü teâlânın, Kur'ân-ı Kerîm'de, geçmişte olanlara, gelecekte ve âhirette olacaklara dâir bildirdiği şeyler.

15 Asfiya: Sâfiyet sahibi kişiler; hayatlarını Allah'ın rızasını kazanmaya adayan, kulluk görevlerinde riyadan, gösterişten, uzak duran, ibadet ve kulluklarında -süzme bal gibi- süzme kul, samimiyet ve ihlasta -saf altın gibi- saf ihlas külçesi haline gelen kimseler.

16 Evliya: Veliler; Allah'ın razı olduğu şeyleri yapan, O'nun sevgisini yani rızasını kazanan, peygamberlerin gösterdiği doğru yolda bulunan kişiler.

17 İbadeti hasene: Güzel ibadet.

18 Meâd-ı cismani: Cisim olarak dönüş; dinî bir kavram olarak bakıldığında, öldükten sonra âhiret âleminde yeniden bedenlenerek dirilmeye denir

19 Gafil: İyi düşünmeyen, haberi olmayan, başına geleceği önceden düşünmeyen. Allah'ı unutan.

sana bir şey bildirmek istese, ona teveccüh ve hüsnükabul bile göstermezsin. Bununla beraber saf bir kalp ile hakka meyl edeceğini umud ederek sana bir mütalaa irad ediyorum (söylüyorum):

Sen bir çocuk gibisin. İlimler ve fenleri çocuğa doğrudan anlatmak yerine, onlara ilgi duysun diye o bilgiler, meyvelere ve sair lezzetli şeylere benzetilerek anlatılır. Bu sûretle çocuk kemâlât (olgunluk) kazanmaya alıştırılır. İşte enbiya da o çocukların velileri gibi olup sizi tahsil–i kemâlâta alıştırmak için ahret işlerini bir takım cismanî lezzetler ve (duyularla) hissedilebilen acılar ile temsil ve tasvir etmişlerdir. Sen bu gâfil kalbin ile veyahut kitapları okumakla, Allah'ı ve enbiyayı bildim zannında mı bulunursun? Emin ol ki sen ders ile meşgul olduğun nispette Hakk'ı kavramaktan uzaklaşırsın.

20 Tahsil-i kemâlât: Faziletler, iyilikler, mükemmellikler, ahlâk ve huy güzellikleri kazanmak.

21 Saffet-i idrak: Temiz olma, arılık, günahsızlık durumuna ulaşma.

22 Vücûd-u mutlak: Evren yaratılmadan önce var olan mutlak varlık (yaratıcı).

23 Kalem: Bazı âlimler der ki: Kalemler aslında üç tanedir. Birinci kalem yüce Allah'ın kendi eliyle yaratıp, yazmasını emrettiği kalemdir. İkincisi meleklerin kalemleridir. Allah, bu kalemleri onların ellerine vermiştir. Onlar da bu kalemlerle takdirleri, olacak şeyleri ve amelleri yazarlar. Üçüncü kalem insanların kalemleridir. Allah bu kalemleri insanların eline vermiştir, onlar da bu kalemlerle kendi sözlerini yazarlar ve onlarla maksatlarına erişirler. Yazı yazmada çok büyük üstünlükler, faziletler vardır. Yazı yazmak da beyanın kapsamı içerisindedir. Beyân (meramını açıklamak) ise Âdemoğlunun özelliklerindendir.

24 Cin: Cin, "cenne" kökünden gelen bir kelimedir. "Cennet" ve "cinnet" de aynı kökten gelir. Cin demek; kapalı, görülmeyen demektir. Yani, zatında değil de, bizim için kapalı veya akla kapalı demektir. Ayrıca, göze görünmeyen, türlü biçimlere girebilen, iyilik de kötülük de yapabilen yaratığa verilen isimdir.

Evamir–i İlahîye (ilahî emirler) ve sair bazı istilahat–ı Kur'aniye (Kur'anî terimler)

İlahî emir, iktiza–i zattan (Zat'ın kendi özünün gereğinden) ibarettir. Ağızdan çıkan sözden, harflerden ve Arap lisanına ihtiyaç duymaktan uzaktır. Binaenaleyh, "Allah şu ayeti ile şu şeyi emretti" demek, "Vücûd–u mutlak'ın[22] zâtı o şeyi öyle iktiza eyledi" demektir. Kalem[23] de her şeyin kendi hakikatinden ibarettir. Mesela, senin bir hakikatin, bir hüviyetin yok mu? İşte o hakikat, senin için bir kalemdir. Bir şeyin, çeşitli durumlarda ve zamanlarda üzerinde câri olan şeyleri yazmakta yani tesir etmekte olan hakikatine kalem denmiştir. Huriler ve köşkler ve ırmaklar ve ağaçlar ve meyvalar ve emsali şeylerin kâffesi de hepsi de âlem–i hisde değil âlem–i hayalde tahakkuk eder. Cin de böyledir, nitekim "el–cin[24]" ismi dahi buna delalet eder. Zira *(Cenne ani'l–hissi'l–zâhiriyyi)* denilir ki "Hissi zâhireden gâib oldu"[25] demektir. Hatta müşahede edenler onu dış duyularıyla müşahede etmiş olduklarını zan ederlerse de hakikati hal öyle değildir. Onlar cini, kuvve–i hayaliyeleriyle (hayal güçleriyle) müşahede etmişlerdir. Zira eğer

25 Dış duyularla algılanamaz oldu.

26 Ali İmran suresi, ayet 7. (Bu ayet aslında "onun tevilini Allah'tan başka kimse bilmez" şeklindedir.

27 Gayb: Vasıtalı veya vasıtasız, duyu organlarımızla ulaşamadığımız ve ilmimizle kavrayamadığımız her şeye "gayb" denir. Gayb aleminin zıddı "müşahede" alemidir.

28 İstiğrak: Daima, içine gömülme, boğulma manalarına gelen "gark" kelimesinden türetilmiş istiğrak, kendinden geçme, dünyayı unutma, kalbı dünyevi endişelerden temizleyip bütünüyle Hakk'a yönelme ve binnetice vecde gelerek bir manada kendini bilemeyecek ölçüde dalgınlaşıp hayrete dalmak demektir.

hisss–i zahireleriyle (duyularıyla) müşahede etmiş olsalar idi, hissi zahirede herkes müşterek olduğundan herkesin dahi cini müşahede etmesi lazım gelirdi.

(Lâ ya'lemu'l–gaybe illa'llah ve'r–rasihûne fi'l–ilmi)[26] *ayetinin tevcih ve tefsiri: Cenab–ı Hak "Lâ ya'lemu'l–gaybe illa'llah ve'r–rasihûne fi'l–ilmi yekûlûne âmennâ billahi* (Gaybı[27] Allah'tan başka kimse bilmez ve ilimde ilerlemiş olanlar Allah'a inandık derler) buyurdu. "Fi'l–ilm" deki "elif lâm" istiğrak[28] içindir. Umumi olarak her şeyi bilen aslında hakikaten ancak tek ve her şey hükmü altında olan Allah'tan başkası değildir; artık bu babda asla şüphe yoktur. Çünkü "rasihûne fi'l–ilm"[29] Allah'tan ibarettir. Allah başka, "rasihûne fi'l–ilm" dahi başka değildir. Bu meselede nizaa (çekişmeye) mahal kalmasın. Eşyanın yekdiğerinde mevcud olduğu ve binaenaleyh "*Küntü kenzen*"[30] hadisinin zuhur eylediği her şeyde hatta her zerrede bile bilcümle eşya mevcuttur.

Görülmez mi ki bir tohumda bir ağacın hepsi bilkuvve[31] mevcut ve mündemiç olduğu gibi tohum dahi bilkülliye (tümüyle) ağacın her cüzünde bilkuvve mevcut ve mündemiçtir. Çünkü ağaç tohumdan, tohum da ağacın meyvesinden ve meyve ise ağacın bilcümle eczasından husule gelmektedir. İşte âlemler de böyle olup, bilcümle eczası ile kendi aslında yani vücudu mutlak'da ve o asıl dahi âlemlerin her birinde bilkülliye mevcud ve mütehakkıktır[32]. Öyle ise bilcümle eşyanın, zerrelerin her birinde mevcud

29 "İlimde çok derinleşmiş olanlar"

30 33. nota bakınız.

31 Bilkuvve: Kabiliyet ve istidat olarak.

32 Mütehakkık: Tahakkuk eden, doğruluğu meydana çıkan.

ve mündemiç olduğu şüphesizdir. Burası malum olunca hak talibinin kalbinde, "*Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü en u'rafe, fe halektül halka li u'raf*"[33] kudsî hadisinin sırrı elbette zuhur eyler. Yani hak yolcusu, alemlerinin tümünün kendi fertlerinin her cüzünde mevcut olduğunu ve insanın da o fertlerden olduğunu düşünürse, sözü edilen hadisi şerifin hakiki manası şeksiz olarak kendisine açılır.

Cenab–ı Hakk bir gizli hazine imiş, bilinmek istemiş; bilinsin diye bu mahlukatı halk etmiş. Halbuki onu bilen yine kendisidir başkası değil. Kendisi herşeyden münezzeh olmakla beraber herşey ile dahi vasıflanmıştır.

Beyit

Safâ lî nur–u fitilihi şemsün fih
Fe keyfe nûr–u ziyâ li kalbi mahfufin bielfi meş'ale

Meâli: "Beden fitilinde gizli bir güneşten ibaret olan bir nur bana safâ bahş oluyor. Ya, bin meşale ile donatılmış bir kalbi aydınlatan nurun bahş edeceği safa nasıl olur" demektir.

Ey sâlik me'yus olma! Hak yolunda ilerlediğin zaman senin de o nur ile safa bulacağın umulur.

İnsanların ibadette hataları: İnsanlar, birbirlerine yahut dirhem ve dinara veya izzete ve övünmeye veya yenilip içilecek şeylere ibadet ediyorlar da, yine Allah'a ibadet ediyoruz zannında bulunuyorlar. Adetâ ne yaptıklarını bilmiyorlar.

33 Anlam: Gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim, bilineyim diye alemi yarattım.

Arz ve semaya arz olunan emânet

Cenab–ı Hak, "*İnnâ 'aradnâ–l–emânete 'alâ–ssemâvâti vel–ardi velcibâli feebeyne en yahmilnehâ ve eşfakne minhâ ve hamelehâ–l–insân. İnnehu kâne zalûmen cehûlâ*"[34] buyurdu. Ehli tahkik[35] buradaki emanetten maksat "mârifetullah"dır[36] dedi. Ben derim ki bu emanetten maksad Hakkın sûreti olmak ihtimali daha kuvvetlidir. Zira insan sûret–i Hak üzere halk olmuştur. Çünkü sûret–i Hak, sûret–i küll olup bu ise başkasında değil ancak insandadır. Binaenaleyh (*essemâvâti vel–ardi vel–cibâli*) kavillerinde bir lügat ehlinin takdirine hacet yoktur. Ve şu halde mana şöyle olur: Emanet bizzat semavata, arza, dağlara Hakk'ın sûretinde arz edildi, onlar o sûreti yüklenmekten ve kabulden kaçındı. Hâlbuki insan maddesi itibariyle onu hamil oldu (yüklendi) ve kabul eyledi. İnsan Sûret–i Rahmaniyeyi kabulden evvel ise yine maddesi itibariyle zalûm (çok zalim) ve cehûl (çok cahil) idi. O sûreti kabul edince âdil ve âlim oldu demektir.

Melaike: Seni Hakk'a rağbet ettirip isteklendiren her şey bir melek ve rahman, O'ndan başkasına yönlendiren ve sevk eden her şey dahi iblis ve şeytandır. Bu halde seni Hakk'a ve doğru yola meylettiren yani kalbinde o meyli uyandıran kendi imanî güçlerin melaike, bozuk ve yanlış yola sevk eyleyen hayvanî şehvetler ve vehmi güçler dahi

34 Gerçek şu ki, biz emanetleri göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar; onu insan yüklendi. Çünkü o, çok zalim, çok cahildir. (Ahzab suresi, ayet 72).

35 Tahkik ehli, Bir şeyin hakikatine ermiş, künhüne vâkıf olmuş, nihayetine erişmiş kişi demektir.

36 Marifetullah: Allah'ı Kur'anın bildirdiği gibi tanıma, sıfatlarını, isimlerini ve bunların sonsuz kemalde olduğunu bilme, İlâhî hakikatlere vakıf olma.

şeytandır. Hâsılı sende melaike ve şeyatin[37] mevcut olup hüküm ise galibindir. Cin de bu iki tür kuvay–ı rûhiye (ruhî güç, kabiliyet) arasında bir takım manevî kuvvetlerden ibarettir.

Melaike vasıtasıyla yağmurun inmesi:

Yağmur damlalarından her damlanın bir sebebi vardır. Bir damla ancak o sebeple yeryüzünde bir bölgeye düşer ve bu sebebe, damlanın düşmek için illet–i tammesi[38] denir ki katreyi o mahalle indiren melek dahi o sebepten o kuvvetten ibarettir. Gözüken her damlanın ecza–i vücudiyesinden yani vücudunu teşkil eden cüzlerden her bir cüz için dahi bir sebep ve bir kuvvet vardır ki o sebepler, o kuvvetler vasıtasıyla o katre teşekkül etmiş ve damla haline girmiştir. Bu halde "Her katre için bir melek vardır" ve "Her katre için bir takım melaike vardır" ifadeleri arasında zıtlık yoktur. Zira bu iki ifadeden birincisi damlanın düşüşünün illet–i tammesidir. İkincisi dahi varlık sebebi itibariyle şüphesiz sadıktır. Bunun böyle olması, bir kuvvetin bir sûretle cisimlenmesine ve o sûrete melek adı verilmesine mani değildir. Yani her kuvvet bir sûretle cisim haline gelebilir ve o sûrete de melek namı verilir.

37 Melaike ve şeyatin: Melekler ve şeytanlar.

38 İllet-i Tamme: Bir fiil veya olayın meydana gelebilmesi için gerekli bütün şartlar demektir. Mesela; görme fiilinin meydana gelebilmesi için, göz, ışık ve gözün açık olması lazımdır. Bunlar olduktan sonra her halükarda görme fiili gerçekleşecektir. Zira illet-i tamme görmeyi zorunlu kılmıştır.

Cenab–ı Hakkın birbirine zıt mertebelerde zuhuru

Azap, rahmet, elem, lezzet ve emsali şeylerin cümlesi Hak Teâlâ'dır. Bunların Hak Teâlâ'dan ibaret olmalarına hiçbir mani dahi yoktur. Çünkü bunlar Cenab–ı Hakk'ın tenezzülat–ı muktezasından[39] olup umûr–u nisbiye[40] kabilindendir. Hak Teâlâ bunların bizatihi cümlesinden münezzehdir. Görülmez mi ki insan ve yılandan her birinin ağzındaki tükürük kendisine mülayim ve münasip olduğu halde diğerine zararlıdır, zehirdir. Hayvanî hakikat ise hem her ikisinin dışında değildir hem de zehir ve zarardan tamamen münezzeh ve uzaktır. İşte Hak Teâlâ da böyle olup hem varlık mertebelerinin muktezasıyla kayıt ve hüküm altında değildir, hem de o mevcudat ondan ayrı değildir. Çünkü Hak Teâlâ küllü'l–külliyattır[41].

Hak Teâlâ'nın bizâtihi zuhura meyli: Cenab–ı Hakk'ın zatî olarak zuhura meyli vardır. Çünkü O'nun tahakkuku ancak tabiatın cüzleriyle olur. "*Küntü kenzen*" hadisinde zikrolunan sevmek de işte o zâtî meyil ve iktizadan ibarettir.

İmdi hadisi şerifin manası "ben bir kenzi mahfî, yani her sûretten uzak bir mutlak varlık idim. Zuhura (görünmeye) zatım itibariyle meylim olmakla bu mahlûkatla aşikâr olup zuhura geldim (meydana çıktım)" demektir. Bu mana

39 Tenezzülat-ı mukteza (gereken inişler): Tasavvufta, Allah'ın varlığının gereği olarak görünen alemde çeşitli makamlarda zuhur etmesi.

40 Umûr-u nisbiye (İzafi işler): Allah'ın görünen alemde zuhuru sırasında Birinin varlığı diğerini gerekli kılan izafi işlerle nisbi vasıfları gözlere göstererek vahdete işaret etmesi,

41 Küllü'l-külliyat: Tümlerin tümü; Her şeyin toplamı.

ile bazı şeyhlerin o hadisi şerife verdikleri mana arasında çok fark vardır. Aklını başına topla ve etraflıca düşün de o gibi bir cahil ve kötü cemaatten uzak dur. Hatip, imam ve saire gibi bir cemaat reisinin gayesi Hak olmaz ise o gibi cemaatten uzlet etmen (uzak durman) lazımdır. Kastın onları irşad etmek ise o zaman başka. Çünkü ibadetin en büyük rüknü, gayenin Hak olmasından ibarettir. Bu rükün yok olunca onların yaptıkları da ibadet olmaktan çıkar. Yalnız kötü cemiyetleri kalır. Kötü cemiyetten kaçınmak ise evlâdır. "*Ve a'rid ani'l–câhilîn*"[42]

Lâ mevcûde illâ hû[43]

Hak Teâlâ'dan başka mevcut yoktur. Asıl maksut (amaç) dahi ancak odur. Ariflerin[44] "*yâ maksûd!*" ve "*yâ mevcûd!*" nidaları dahi buna delildir. Binaenaleyh Hak Teâlâ bilcümle eşyaya şamildir. Velev ki eşyanın bazısı bazısına zıt olsa bile. Çünkü bütün eşya vücud–u mefhumi[45] olarak derc olunmuştur. Diğer bir deyiş ile her biri o asl–ı vâhidin[46] cüzler halinde sûretidir. Biribirine zıt ve muhalif oluşları ancak bu sûretler, bu mertebeler itibariyledir. Hak Teâlâ bu mertebelerden münezzeh olmakla beraber onlardan hâli de değildir. Öyle ise bâtıl da vücut bakımından hak olup batıl oluşu izafi bir durumdur.

42 "Cahillerden yüz çevir (A'raf suresi, 199)"

43 O'ndan başka mevcut (var olan şey) yoktur.

44 Arif: Bilgi sahibi; bilen; bilgili; irfan sahibi. Tasavvufta: Allahü teâlânın rızâsını kazanmış, O'ndan başkasının sevgisini kalbinden çıkarmış, tasavvufta yetişip, kemâle ermiş velî zât. Ârif-i billah da denir.

45 Vücud-u mefhumi: Kavramsal varlık

46 Bir olan asl'ın; asıl olan bir'in.

Her mertebenin cisimler âleminde dürülü olması ve hepsinin cisimlerle kaim olması: Bütün mertebeler ve sûretler hep cisimlerde mana kazanırlar ve hepsi cisimlerle kaimdir. Hatta cisimler âlemi yok olsa, ruhlar âlemi ve soyut âlem dahi kalmaz. *Mirsad*[47] yazarı, bir misal vermiş ve o misalle, cisimleri şeker kamışlarına ruhları da, onların usaresine benzetmiş ve bu benzetme ile cisimler olmadan ruhların mevcut ve baki olabileceğini vehmetmiş ise de cisimler olmadan ruhların vücut ve bekası mümkün değildir. Çünkü bu ikisi arasındaki bağlantı hakiki bir iş değil belki bir itibari bir iştir. Zira hakikatte ve aslında ruhlar ile cisimler yekdiğerinin aynıdır. Ezcümle insan bedeni, aslı itibariyle ruh idi diğer tabirle hak idi. Yani bir sûret ve latif bir madde idi. Yoğunlaşmak sûretiyle bir kalıptan diğer kalıba gire gire nihayet insan bedeni oldu. Hâlbuki bu yoğunlaşma ve toplanmadan hâsıl olan sûretler birer zail olunca insan yine latifleşerek ortak ve benzerden münezzeh Hak olur.

İnsanda iki cihet

İnsan, tesir (etkileme) bakımından Hak, teessür (etkilenme) yönünden abd (kul), mahlûk, mahkûm ve mecburdur. Binaenaleyh bilcümle fiiller "Hak"tan olup sûretleri ise hep onun aletleridir. Yani Hak, insan sûretinde tecelli etmiştir ve o sûret üzerinde o alet vasıtasıyla faaliyet icra eylemektedir. Fakat insan bundan gaflet ederek kendisine

47 Mirsad: Sözü edilen kitap, Ebu Bekr Necmüddîn Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî (573/1177-654/1256)'nin şaheseri sayılan ve Selçuklu sultanı Alâaddin Keykubâd'a ithaf edilmiş olan "*Mirsadü'l-'ibâd*" adlı eser olmalıdır.

mahsus irade, ihtiyar, fiil ve vücut bulunduğunu tahayyül eder. İnsanın bu gafleti ve tahayyülü bir dülgerin kendisinden sudur eden bir fiili yine varlığı kendisinden husule gelmiş olan bir aletine isnat etmesine benzer. Şunu belirtelim ki insanın bu tasavvuru ve bu tahayyülü, gaflete mebni olduğu için ayıplanmıştır. Amma eğer kendisinin Hak'tan ve Hakk'ın da kendisinden başka bir şey olmadığını bilir de fiili ve ihtiyarı, kendisi de Hak olduğu cihetle nefsine isnat eylerse o tahayyülü ve tasavvuru ayıplanmaz. Zira kul bu takdirde, hakikat bakımından o fiilin bir sûretten sudur etmiş olduğu ve o sûretin ise Hak'tan başka bir şey olmadığını bilmiş olduğundan adı geçen tasavvur ve tahayyülü doğmuş ve işin aslına tabi olmuştur. Bunun içindir ki "ben yaptım" ve "ben işledim" sözlerinde âlimler isabet etmiş fakat cahiller ise hata işlemişlerdir.

İrade ve ihtiyar

İrade ve ihtiyar denilen şey bir fiili, bir işi ortaya çıkarıp yapmaya zorlayanı bilmekten ibarettir. Yoksa dilerse işlemek ve dilerse terk etmek manasına değildir. Zira fiillerin ortaya çıkması meşiet[48] ile olup meşiet de harici ve dâhili sebeplerin bir araya gelmesiyle hâsıl olan bir takım sûretlerden ve gerekli mertebelerden ibaret olduğundan mezkûr sebepler ve sûretler bir araya geldiği zaman, meşiet zaruri olarak zuhur eder. Ve bunu müteakip fiiller dahi mecburen

48 Meşiet, Dilemek, istemek, irade, arzu, murad, matlup ve sevketmek olarak bazen, Allah'ın dilemesi, bazen de kulun dilemesi anlamlarına gelir Bu durumda meşîet, Allah'a ait ise icad, insanlara ait ise isâbet etme anlamına gelir Kimi kelamcılara göre "irade" kelimesiyle eş anlamlı, kimilerine göre de bir şeyi icad etmek anlamına gelmektedir.

husule gelir. Filvaki insan kendisinin sözü geçen fiilleri terke muktedir olduğunu zanneder. Fakat bu zan tamamen yanlıştır. Terk dahi fiil gibidir. Öyle ise aslında bir fiili yapanlara o fiilin kendisinden sudur ettiğini bilmekten başka bir şey kalmamıştır ki irade ve ihtiyarın manası dahi bundan ibarettir. Bir hayvandan muhtelif fiillerin sudur etmekte olması, o hayvanda dilerse işlemek ve dilerse terk etmek manasına bir irade ve bir ihtiyar bulunduğunu düşündürüyor ise de gerçek durum benden işittiğin şeydir.

Horozun mezbelede eşinmesinde ve gece yarısı ötmesinde[49] dahi bir nevi garabet vardır. Avam zanneder ki horozun, dilerse işlemek ve dilerse terk etmek manasına irade ve ihtiyarı vardır da, o irade ve ihtiyar ile çöplükte eşiniyor ve gece yarısı ötüyor. Hâlbuki bu zan yanlıştır ve yalan bir sözdür. İşte keşif ve ilhamın bana gösterdiği gerçek bundan ibarettir. Ama bu gerçek aklı kıtlara muvafık gelmeyecek imiş; varsın gelmesin.

Âlemin ezeli oluşu ve Hak'tan sudur eden zıtlıklar

Âlem cinsiyle, neviyle, mutlak varlığıyla kadim olmakla beraber, sonradan olma vasfı da mevcuttur. Fakat bu sonradan olma, zaman bakımından değil, zatı itibariyledir. Âlemin sûretlerinin, Hakk'ın varlığının gereği olmasına "hudus" adı verilmiş, fakat muktezi ile mukteza iradesine bir an bile girmemiştir.

Cenabı haktan birbirine zıt şeyler sudur eyler. Bunların bazısına razı olur, diğer bazısına razı olmaz. Bu zıt

49 Kütüphanelerde bulunan, Türkçe'ye çevrilmiş Arapça elyazmalarında "Karganın çöplükte eşinmesi ve horozun gece yarısı ötmesi" ibaresi vardır.

şeylerin haktan sudur etmesi Zat'ının gereği olduğundan bunun vukuu behemehâl lazımdır. Çünkü Zat'ın gerektirdiği şey Zat'a muhalif olmaz. Bazısının Allah'ın rızasına uygun olduğu, bazısının da uygun olmadığına gelince bu da doğrudur. Çünkü bu birbirine zıt şeyler ve fiiller iki kısma ayrılır.

Birisi kemalât (olgunluklar) kazanma gibi âlemin nizamına dair, diğeri ise böyle yüce bir maksadın dışındadır ki birincisine "razı olunmuş" ve ikincisine dahi "razı olunmamış" adı verilmiştir. Cenabı Hak'tan böyle razı olmadığı şeylerin ve fiillerin suduru, bir şahsın sakin durumda ve itidal zamanında razı olmayacağı bir takım çirkin fiilleri, öfkelendiği zaman gayri ihtiyarî yapmasına benzer. Vakıa, ef'al (fiiller) ve eşyanın (şeylerin) suduru meşîet iledir. Fakat o meşiet zatın gereği manasınadır. Zahir ehlinin[50] zan ettiği manaya değildir. Onlardan bazıları, kötü ve çirkin işlerin Hak'dan sudur ettiğini, fakat bu sudurun kendilerince muteber olan manaya göre irade ve ihtiyar ile husule geldiğini söylemişler ise de Hak Teâlâ o gibi irade ve ihtiyardan yüce ve o zalimlerin dedikleri şeyden tamamen uzaktır.

Mürşidin emrine itaatin lüzumu

Hak talibi hastaya, talep edilen kemâlât sağlığa, cahillik ve haddini bilmezlik dahi hastalığa, mürşit ise uzman tabibe benzer. Şöyle ki bir hasta kendisini tabibe teslim eder. Tabip onu gerektiği veçhile muayene ve tedavi eyler. Çeşitli ilaçları verir ve birçok tedavi uygular. Hasta

50 Ehl-i zahir: Dış görünüşe göre hüküm verenler kişiler.

ilaçların acılığına, tedavinin elem ve kederlerine sabır ve tahammül eyler. Sağlığını kazanmak ve afiyete kavuşmak ümidiyle tabibin her emrine uyar. Fakat ümit ettiği sıhhat ve afiyete bazen nail olur, bazen olmaz. Bununla birlikte, yine de tabibin emrine behemehâl uymak lazım gelir. Hatta "beni şifayab etmedikçe senin emrine uymayacağım, dediğin işleri yapmayacağım" dese bu söz katiyen makul görülmez.

İşte hakikat yolunun talibi ve hidayet yolunun saliki olan kimse de böyle olup dünyevi engelleri ve nefsanî alakalarını aşarak matlubuna vuslat için şeyh ve mürşidi tarafından ne gibi şeyler kendisine tavsiye ve emrolunursa o emirlere cidden uyması ve hemen onlar ile gerçekten iştigal eylemesi lazımdır. Binaenaleyh mürşidine "matlubum hâsıl olmayınca dediğin şeyleri icra eylemeyeceğim" dese bu söz akılsızlık emaresi ve cehalet delili addedilir.

Şiir

Ve lil mer'i en yes'â bima fîhî nef'ahü
Ve leyse aleyhi en yesâadehu'l–dehr
Fe in nale bi sa'yi'l–münni temme emrühü
Ve in arada'l–makduru kane lehu'l–kader

Meali: "İnsan kendisine faydalı olan şeyi tahsile gayret etmeli; Ve bununla birlikte dehrin[51] her hususta kendisine müsaade etmeyeceğini bilmelidir. Binaenaleyh eğer insan sayi bileği (emeği) ile isteğine nail olursa tamamen mesrur ve eğer kader bir engel çıkarırsa şüphe yok ki

51 Dehr: Çok uzun zaman, devir gibi anlamlara gelir; diger bir anlamı ise dünyadır.

mazurdur".

Mesela, hakka ulaşma vesilelerinin en başta gelen esası, dünya ile meşguliyeti terktir. İş bu merkezde iken birçok adamlar vardır ki görünüşte hakka ulaşmak arzusunda bulundukları halde, dünya ile iştigali (meşgul olmayı) terk etmeleri teklif olunduğu zaman, "isteğime nail olmayınca dünya ile iştigali terk edemem" derler. Bu sözün akıldan uzak bir söz olduğunu düşünmezler.

Mesalik–i[52] *Enbiya*

Enbiya (nebiler), çocukların velilerine benzerler. Veliler nasıl çocuklarını aslında mevcut olmayan bir takım şeyler ile heveslendirerek veya korkutarak onları olgunluk kazanmaya teşvik edip istek uyandırırlarsa nebiler dahi, gönderildikleri kavimleri birtakım maddi şeyler ve özel sûretlerle heveslendirip korkutarak onları Hak yolunda olgunlaşmaya ve Rablerini bilmeye teşvik ve tergib eylemişlerdir. Şu kadar ki çocukları olgunluk kazanmaya teşvik için sözü edilen şeyler bazen yalan olabilir. Fakat hazreti nebiler yalan şaibesinden münezzeh olduklarından onlar tarafından insanların ahvaline münasip olarak verilen müjdelerin ve yapılan korkutmaların başka manaları dahi vardır. O manaları ancak ârifler bilirler. Mesela avamdan birisine "şu işi işlersen sana nurdan iki kuş verilecektir" denildiği zaman o kimse, buradaki nurdan iki kuş sözünü halk arasında maruf ve meşhur olan manasıyla alır. Hâlbuki kasd ve irade olunan mana bu değil, belki nebiler ve veliler ara-

52 Mesalik: Meslekler. Tutulan, süluk edilen yollar anlamına gelip burada peygamberlerin insanları eğitme metodu kastedilmektedir.

sında maruf olan manadır ki o da iki kuşun, iki ilmî meseleden ibaret olmasıdır. Rüyada bunun benzeri olup orada görülen sûretler de göründükleri şekilde yorumlanmazlar. Lakin rüyayı herkes gördüğü için insanlar onun zahirine göre yorumlanmayacağını bilirler ve tabiri hususunda uzun uzun düşünüp tefekkür ederek işaret edeceği şeyi anlamaya çalışırlar. Fakat nebilerin yolu, Allah'ın velî kullarından başkalarına kapalı olduğu cihetle evliyanın dışında bütün insanlar o yollarda kör olup adeta nereye bastıklarını bilemezler. Evliya ise keşif nuru ve ilham ışığı ile Hüda'nın yardımı sayesinde söz konusu yolu pek güzel görüp anlarlar ve oralarda basiret üzere yürüyüp giderler.

İnsanların gittikleri yol üzerinde biraz düşünecek olursan bu yolun kısımlara ayrıldığını ve hepsinin zanlara dayandığını görürsün. *Men lem yezuk, lem ya'rif*[53].

İsa Aleyhisselam

İsa aleyhisselam ruhu ile diri ve cesedi itibariyle ölüdür. Fakat kendileri Ruhullah[54] olduğu ve binaenaleyh ruhaniyet onda galip bulunduğu ve ölüm ise ruha değil ancak cesede taalluk ettiği için "İsa ölmedi" dediler. Bu sözlerini "*el hükmü li'l–gâlib*"[55] hikmetine bina ettiler. Yoksa "İsa aleyhisselam ölmedi" sözleriyle "İsa aleyhisselam uzvî (organik) cesediyle ölmedi" manasını kast etmediler. Zira uzvî cesedinin ölmeyip elan diri olması kesinlikle muhaldir. Böyle biline!

53 "Tatmayan bilmez" anlamına gelen darbı mesel.

54 Ruhullah: Allah'ın emriyle meydana gelen" demek olup İsa Aleyhisselâm'ın lakabıdır.

55 El hükmü lil galip: Hüküm, galebe çalana göre verilir anlamında Arapça galat-ı meşhur bir söz.

Sekiz yüz[56] senesinde bir Cuma gecesi âlem–i manada, baştan aşağı yeşil elbiseye bürünmüş iki âdem gördüm. Bunlar İsa aleyhisselamın cesediyetini iki elleriyle tutarak bana arz ediyorlardı; bu sûretle onun vefat etmiş olduğuna beni ikaz ve irşad ediyorlardı.

Haşr–ı cismânî[57]: Avamın zannettiği gibi cesetlerin haşri[58] mümkün olamaz. Meğer bir zaman gele ki onda insan cinsinden bir şahıs kalmaya, sonra baba ve annesiz olarak topraktan bir insan doğup ondan sonra yine tenasül (üreme) yoluyla çoğalmaya başlaya.

Cennet ve cehennem ve melaikeye dair diğer bahis

Cennete ve cehenneme ve bunların tafsilatına ait sözler için manalar vardır. Fakat o manalar cahillerin akıllarında yerleşmiş olan manalardan başkadır.

Melaike melekût âlemindendir. Ve bu hissedilen mülk–ü mahsus[59] zımnında mevcutturlar. Çünkü âlem–i melekût, bu âlem–i mahsusun batınından başka bir şey değildir. Hayra sebep olanlara melaike, şerre sebep olanlara da şeyâtin (şeytanlar) ve ebalis (iblisler) ismi verilmiştir. Bir insan bu sebeplerden birisini tahayyül ve tasavvur ettiği zaman o şeyi kendi istidadına göre duyularla hissedilen bir şey

56 Kütüphanelerdeki Arapça elyazması nüshalarda "sekiz yüz sekiz yılında bir Cuma günü" yazılıdır.

57 Haşr-ı cismânî: Kıyametten sonra Allah'ın insanları cisim olarak diriltip mahşere çıkarması.

58 Haşir: Kıyamet gününde ölülerin diriltilip mahşere çıkarılması.

59 Mülk-ü mahsus, âlem-i mahsus: Fenomenler dünyası; duyularla algılanabilen evren.

sûretinde görür ve bunun üzerine diğer şeyler gibi onun da gözle görülen âlemde mevcut bir şey olduğunu zan ve itikat eder. Hâlbuki bu zan ve itikat gerçeğe aykırıdır. Çünkü tasavvur olunan o şey dış dünyada değil onun hayal gücünde mevcuttur. Bu zan ve itikadın sebebi ise hayalî müşahedenin duyusal müşahedeye ziyadesiyle benzemesidir. Hatta bir insan bir şeye bir zaman dikkatle baktıktan sonra gözlerini yumduğunda, o şeyi zahirde olduğu gibi hayalen müşahede eder. Bu şeyin ne şekilde, ne vasıfta, ne keyfiyette olduğunu gözleriyle görür gibi görür.

Haktan yüz çeviren fâsık bir adama ve büyülenmiş bir şahsa dahi şeytan ismi verilir. Evham ve hakikatsız şeylerle dolu olmayan bir kalbe sahip olan salih bir kişi de bazen uyku âleminde istikbalde zuhura gelecek şeyleri aynen görür.

Rüya'nın Hakikati: Hükemâ (hakikati araştıran hikmet sahibi kişiler, filozoflar) rüyayı açıklarken, insan ruhu soyut varlıklar âlemine ulaştığı zaman, orada oluşan görüntülerin o ruha yansıdığını söylerler. Bunun böyle olmak ihtimali olduğu gibi görülen şeyler, uyuyan kişinin dışında olmayıp belki onun kendi beyninin hayalleri ve tasavvurları dahi olabilir. Çünkü insan, eşyayı uyanıkken tasavvur ettiği gibi uyku sırasında da tasavvur eder. Binaenaleyh uyuyan kişi, uyku sırasında müşahede ettiği şeyin, ruhun soyutlar âlemine ulaşması ve onlara karşılık vermesiyle hâsıl olmuş bir görüntü, bir mana olup olmadığını tayin edemez. Ve hikmet sahibi kişilerin (filozofların) rüya hakkındaki sözleri kesin hüküm ifade etmez. Hatta ümit ederim ki gerçek

benim dediğim gibi olup hikmet sahibi kişilerin dediği gibi değildir. Zira uykuda olan kişi ancak uyanıkken bildiği veya gördüğü veyahut işittiği veya tasavvur ettiği veyahut ona benzer bir şeyi görebilir. Eğer rüya, hikmet sahiplerinin dediği gibi soyutlar âlemine ulaşmakla hâsıl olan bir şey olsaydı uyuyan kişinin mana âleminde[60] gördüğü şeyler meyanında gerek kendisinin ve gerek cinsinin önce hiç de görmediği veya işitmediği veya aklına getirmediği bir şey dahi bulunabilirdi. Hâlbuki uyuyan kişi böyle bir şeyi asla göremiyor, kendi tahayyülâtı dairesinde dönüp dolaşıyor. Kalbi ve dimağı uyanıkken olduğu gibi uykudayken de faaliyet icra ederek tasavvur ve tahayyül etmekten asla geri durmaz; saflığı, temizliği ve doğruluğu nispetinde bu tasavvur ve tahayyüllerinde isabet dahi eder. Elhasıl, rüya denilen şey uyuyan kişide, bir takım görüntüler olarak şekillenmiş dış dünyayla ilgili hatırladıklarından başka bir şey değildir.

60 Âlem-i mana: Varlığı beş duyu ile değil akıl ve bilgi ile algılanan/anlaşılan alemleri tanımlamak için kullanılır. Âlem-i gayb, melekut alemi gibi isimlerle de adlandırılır.

61 Kaziye: Hüküm. Bir hükmü ifâde eden kelâm. Karar. Fikir. İfâde.

62 Cevher: Varlığı için bir başka şeye muhtaç olan "araz"ın karşıtı olarak kullanılan cevher terimi, değişen eşyada daimi olan ve aynı halde kalan var olmak için başka bir şeye muhtaç olmayan, nitelikleri sürekli değişen eşyada değişmeden aynı kalan şeydir. Yani cevher tek, sıfat ise çok ve değişkendir. Örneğin balmumu, çeşitli etkiler altında sürekli nitelik değiştirir; ısındığında yumuşar ve erir, soğuduğunda da sertleşirve biçim alır, fakat bütün bunlara rağmen onda "balmumu" olma özelliği değişmez ve aynı kalır. Yani yumuşayan ve eriyen şey de, sertleşen ve bir biçim alan şey de hep aynı balmumudur. Zaten kelimenin sözlük anlamı da bunu ortaya koyar. Çünkü Arapça olan cevherin Latince karşılığı stıbslantia ve Yunanca karşılığı olan hypokeimenon da "temelde bulunan şey" anlamına gelir. Bu bakımdan cevher, tıpkı bir gemiyi ayakta tutan omurga gibidir ve "tek"tir; buna karşılık bu omurgaya yüklenen nitelikler çeşitli ve değişkendir.

Âlemin yaratılışına dair bir kaziyenin[61] hakiki manası

"*C*enab–ı Hak evvela bir cevher[62] yarattı, ondan sonra o cevherden bu âlemi halk ve icat etti" kaziyesi meşhurdur. Ben derim ki bu cevherden kastedilen şey, Hakkın sûretinin en evvel kendisinde zuhur etmesi anlamında ilk varlıktır. Binaenaleyh adı geçen kaziyenin manası, Cenabı Hakk evvela basit bir sûrette zuhur eyledi. Daha sonra o sûretten diğer sûretler teşâub (şubeler, bölünmeler) ortaya çıkarak nihayet şu kâinat husule geldi demektir.

Dua ve Zikir

Dualar ve zikirler hep kalbin talep edilen şeye yani Hakka yönelmesi içindir. Binaenaleyh bunlar rabıta[63] hükmünde olup asıl müessir ise ancak Hakka yöneliştir. Bu yönelişle birçok şey açığa kavuşur ve ehli gaflete kapalı olan şeyler görünüp anlaşılır. Amelsiz ilim, imansız amele veyahut ruhsuz bedene benzer.

Yine irade ve ihtiyar: Mütekellimler[64], "*Cenabı Hakk kadiri mutlak ve muhtardır*[65]" derler. Bu ihtiyara da "*sıhhatü'l–fi'li ve't–terk*[66] (fiili yapma veya terk etme)" iradesi

63 Rabıta: Bağlantı, bağlantı vâsıtası, bağlılık, tutarlılık, tertip, düzen, bağ, münâsebet, ilgi; müridin, şeyhini düşünerek, kalbinden dünya ile ilgili şeyleri çıkarması, şeyhi vâsıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.s)'e ve Allah'a kalbini bağlaması anlamında bir tasavvufî terimdir.

64 Mütekellim: Kelâm ilmiyle yani, İslâm dîninin îmân bilgilerini, naklî (dînî) ve aklî delillerle îzâh eden, açıklayıp isbatlayan ilimle meşgul olan bilgin.

65 Mutlak iktidar ve ihtiyar sahibi; yani istediğini seçmeye ve yapmaya gücü yeten.

manası verdiler. Binaenaleyh onların bu sözleri Cenabı Hakk'ın kâfirin küfrüne ve zalimin zulmüne irade ve ihtiyar etmesi olduğunu ifade eder.

Ebu Ali[67] ve emsali ise "*Allah–u Teâlâ mûcib–i biz–zat*[68]'tır. Yani onun vücudu âlemin vücuduna zıttır. Fakat onda icabet yoluyla müessirdir" görüşünü ileri sürerler. Bu iki itikadın ikisi de batıl olup cehaletten ve Hakkı anlamada noksanlıktan doğmuştur. Zira Hakk'ın iradesi, meşiyyet ve ihtiyarı hep istidad–ı âlem[69] üzere cari ve o istidada bağlıdır. Bir şeyde istidat olmayınca onda bir eser zuhur etmek ihtimali yoktur. "*Yef'alu'l–llahu mâ yeşâ*[70] *ve yahkümü mâ yürîd*"[71] kavlinin manası, Cenab–ı Hak bir şeyde, ne olursa olsun işler (eylemde bulunur) demek değildir. Belki bunun manası Cenab–ı Hak bir şeyin her neye istidadı var ise onu diler ve işler demektir. Çünkü ilahi meşiyyet istidada tabidir ve bütün kainat, istidadı gereği ondan sadır ve hasıldır. İşte meşiyyet–i ilahiyenin ortaya çıkışı böyle olup bunun hilafına meşiyyet ise mümkün değildir.

66 Fiilin sıhhati ve terki: Bir işi yapmaya güç yetirilebildiği gibi, o işi terk etmeye de güç yetirilebilmesi de iktidarın gereğidir.

67 İbn-i Sina'nın künyesi (tam adı Ebu Ali el-Hüseyin ibni Abdullah ibn-i Sina el-Belhi), (d. 980, Buhara yakınları - ö. 1037, Hamedan), filozof, hekim ve çok yönlü Fars bilim adamıdır.

68 Mucib-i bizzat: Allah'ın İradesiyle değil de, varlığı icabı her şeyi yapmaya mecbur olduğunu ileri süren felsefî görüş. Allah her şeyi yaratmak ve her şeye icabet etmek zorundadır" gibi anlamlara gelmektedir.

69 İsti'dad: Allah'ın insanlara ve sair mahlukata verdiği kabiliyet kuvveleri.

70 Allah dilediğini yapar (Maide suresi, 1)

71 Allah dilediğini hükmeder (İbrahim suresi, 27)

Evet, Allahu Teâlâ dilediği şeyi işler ve fakat ancak istidattaki şeyi diler. Hak Teâlâ dilediği şeyi nasıl işlemesin ki dilemesi zatının gereği ve işlemesi ise kendi zuhuruna aynadır.

İrade ve ihtiyar, sıhhatü'l–fi'li ve't–terk[72] manasına nasıl olabilir ki insan bazen bilmediği sebepten ötürü gamlanır. Eğer o sebebi bilse gamı, kederi derhal zâil olur. Onu bilmediği için bazen kendisinde bir elem hisseder. Bu elem ile bir müddet sıkıntılanır. İşte bu iç sıkıntısı ve bedenî elem de bir iştir. O insan bunu da mı "sıhhatü'l–fi'li ve't–terk" manasınca kendi irade ve ihtiyarı ile yapmıştır?

Kelime–i Tevhid[73] ile "el melekü lâ yudhilu"[74] hadisi şerifinin manaları: "Lâ ilâhe illallah" kavli, " mâ fi'l–kevni gayrullah"[75] demektir. "El melekü lâ yudhilu beyten fîhi kelbün"[76] hadis–i şerifi, kendisinde köpeklik sıfatından bir eser bulunan bir kimsenin kalbinde, meleklik mertebelerinden bir mertebe ve o kudsî vasıflardan bir vasıf bulunmaz mealindedir.

72 Fiilin sıhhati ve terki: İnsanın bir işi yapmaya güç yetirebildiği gibi, o işi terk etmeye de güç yetirebilmesi iktidarın gereğidir.

73 Kelime-i Tevhid: "Lailahe illallah" olup "Allah´tan başka ilah yoktur" manasındadır

74 "Melek girmez"

75 Anlamı: Kainatta Allah'tan gayri bir şey yoktur.

76 Anlamı: İçinde köpek bulunan eve melek girmez. Hadis kaynaklarında peygamberin böyle bir ifadesi olduğu rivayet ediliyor. Ancak bundan neyi kastettiği açık değil.

İnsanların mevhum (aslında varolmayan) mabuda ibadetleri

İnsanlar Cahiliye[77] devrinde, elle tutulup gözle görülen putlara ibadet ediyorlar idi. Bu devirde ise aslında var olmadığı halde var kabul edilen putlara ibadet ediyorlar. Ümîd ederim ki Allah hakkı ortaya koyar da insanlar gerçek mabuda ibadet ederler.

Allah nedir? Allah mutlak vücut'tan[78] ibarettir. Bilcümle fiiller o vücuttan zuhur ettiği ve bu itibarla bütün kemâlâtı toplamış olduğu veçhile ona "Allah" ismi verilmiştir. Şu kadar ki, fiillerin ve sıfatların ve işlerin ve kemâlâtın ondan zuhuru ancak, mezahir[79] vasıtasıyladır; ve umumiyeti itibariyle mezahir (eşyanın göründüğü yerler)in cümlesi, kemâlâtı ilahiyeyi tamamlamıştır ve onların ihtilafları haseBiyle her birinden muhtelif şeyler sudur ve zuhur eylemiş; bu sebeple zuhur, görünür çoklukta değil belki mezahirde vukua gelmiştir.

İmdi Allahu Teâlâ bilcümle mezahirde tecelli etmiş bir aslî vücut ve bir batıni cevher olduğu için mezahirden her biri görünüş itibariyle diğerine mugayir ise de hakikati itibariyle hepsi birdir. Öyle ise mezahir (görünen şeyler)den birisi "Ben Allah'ım" dediği zaman bu söz hakikat hasebiyle

77 Cahiliye devri: İslam gelmeden önce arapların yaşamış oldukları hayat. Hissin akla, kötülüğün iyiliğe hakim olduğu, puta tapılan karanlık devir. Diri diri kız gömme, puta tapma, cahillik örneklerinden sadece birkaçı.

78 Vücud-u Mutlak: Tek varlık anlamına gelen tasavvuf Terimi

79 M ezahir: Bir şeyin göründüğü yer veya şahıs, tecellî yeri demek olan mazhar'ın çoğulu.

sahih ve doğrudur. Çünkü hakikat itibariyle herşey ondan suudur etmiştir. Fakat bundan birçok ilahın varlığı anlamı çıkarılması gerekmez; zira yukarıda söylendiği veçhile çokluk zahirde değil mezahirdedir. Diğer bir deyişle asılda değil sûretlerdedir. Zahir ve asıl hepsinde birdir. Aynı şekilde mezahirden birisi "Ben hakkım" dediği zaman, bu söz dahi genel olarak sahih ve doğrudur. Zira "vücud" her şeyde olup, vücuda ise mutlakiyeti yani bir şeyle kayıtlı olmayışı itibariyle "Hak" ismi verilmiştir. "Bu söz sahihtir" demek, ister o mazhardan her şey ve yahut bazı şey sudur etmiş olsun ve isterse hiçbir şey sudur etmemiş bulunsun, aynı şekilde o mazhar ister her şey ile vasıflanmış olsun ve isterse olmasın demektir. Kezalik "mezahirden her biri onun gayridir" sözü dahi doğrudur. Çünkü sûret itibariyle hiçbir mazhardan cümle eşya sudur etmemiştir. Bunu biraz da şöyle izah edelim: Doğruluk itibariyle cümle eşya birdir. Hâlık lafzının doğru olduğu şey ne ise rezzak lafzının doğru olduğu şey dahi odur. Abd ve Hak vesaireyi de buna kıyas eyle. Binaenaleyh zat itibariyle çokluk ve başkalık olmayıp bunlar mefhumlar ve itibarlar bakımındandır. Tabir ve izah ile çokluk ve farklılık hep evham ve hayal kabilindendir. "*Kane Allahu ve lem yekün maahü şey'en ve hüve elân alâ mâ aleyhi kâne*"[80] kavliyle "*Küllü şey'in hâlikün illâ vecheh*"[81] ayeti kerimesi dahi buna delildir.

80 "Allah var idi ve ondan başka bir şey yok idi" sözü Hz. Muhammed'e nispet edilir. İbarenin devamı olan "halen de öyledir" sözü ise bunu duyan Hz. Ali'ye nispet edilir.

81 O'nun vechi (yüzü)nden yani zatından başka her şey yok olacaktır (Kasas Suresi, ayet 88).

82 *İnnemel hayâtü'd-dünyâ leibün ve lehvün* (Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir) (Muhammed suresi, 36. Ayet)

Lehv'in manası

Kur'anı Kerim'de dünyaya lehv ve leib (oyalanma ve oyun)[82] denilir. El–lehv mana olarak el–melahî[83] demektir. Binaenaleyh lehv'den maksat, insanın Hakk'a yönelmesine mani olan şeydir. Dünya dahi insanı Hakk'a meyil ve teveccühten men eylediği için oyalanma ve oyun isimlerini almıştır. Fakat bir şeyde iki cihet olur ve bu iki cihetten birisiyle insanı Hakk'a diğeri ile de masivâ'ya[84] sevk eyler ise onda hem helallik ve mubahlık, hem de haramlık ve kerahet itibar olunması lazım gelir. İşte dünyanın dahi böyle iki ciheti bulunduğundan onunla meşgul olmak Hak ile meşgul olmak itibariyle mubah belki de ibadet ve masiva ile meşgul olmak cihetiyle dahi haram veya kerahettir. Kur'an'ın onu zemmi de işte bu ikinci cihet itibariyledir.

Sema'da[85] bu kabilden olup özel vakitleri hasebiyle, samimi fakirler[86] için helaldir. Zira güzel sesleri işittikleri vakit onların kalpleri Hakk'a doğru yükselir. Onların, içinde dünyaya ait bir zerre bile kalmayan kalpleri, muhabbet–i ilahi ile doludur. Şimdi insaf edelim. Bu sûretle vuslat–ı Hakk'a vesile olan bir şeyi haram saymak ve ona haramdır demek bir Müslüman'a helal olur mu?

83 Melâhî: Oyunlar, eğlenceler, cümbüşler

84 Masiva: tasavvufta allah'tan gayrı bütün mahluklara verilen isim

85 Sema': Mevlevîlik deyince ilk akla gelen dini törene verilen isim. Semâ', lügatte işitmek mânâsındadır. Terim olarak, mûsikî nağmelerin dinlerken vecde gelip hareket etmek, kendinden geçip dönmektir. Hz.Mevlânâ zamanında belli bir nizâma bağlı kalmaksızın dînî ve tasavvûfî bir coşkunluk vesîlesiyle icrâ edilen sema', sonradan Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi zamanından başlayarak Pîr Âdil Çelebi zamanına kadar tam bir disiplin içine alınmış, sıkı bir nizâma bağlanmış; icrâsı öğrenilir ve öğretilir olmuştur.

86 Tasavvufta fakir: Derviş. Her zaman her işte yalnız Allahü teâlâya muhtaç olduğunu bilen, bütün ihtiyaçlarını hep Allahü teâlâya arz eden.

Ashab–ı sülûku sınıflara ayırma

*A*shab–ı Süluk[87], odun gibi birkaç sınıfa ayrılır. Birinci sınıf kuru olup bir tutuşturulursa bir daha sönmez ve yana yana tümüyle köz olur gider. Sûfiyenin "bir samimi fakir kemale erince Allah olur" kelamları dahi bu manaya haml olunur.

İkincisi dahi yaş olan sınıftır ki rutubeti biraz zail olmadıkça ne kadar üstüne düşülse ve uğraşılsa tutuşması mümkün olmaz.

Üçüncüsü de orta sınıftır ki onun bazı kısımları tutuşturulursa yanmaya başlar ve bir daha sönmeyip bitinceye kadar yanar ise de diğer bazı kısımlarını tutuşturup yanmasını temin için, rutubeti tamamen zail oluncaya veya biraz azalıncaya kadar uğraşmak iktiza eder.

İşte bu teşbih ile talibin hallerini ve salikin tavırlarını bil de bundan sonra halkın adet ve hareketlerine, söz ve fiillerine ehemmiyet verme.

87 Tasavvuf terimi olarak Ashab-ı Sülûk, süluk edenler, yani tarikat kurallarının tatbiki neticesi mânevî yükselme yoluna girenler demektir. Seyr-i Sülûk, Allah'a ulaşmaya (vusûl) kabiliyet kazanmak için güzel ahlak sahibi olmaya çalışmaktan ibarettir.

88 Tasavvuf terimi olarak:

İmkân: Var olmakla, olmamanın eşitliği;

Hudus: Sonradan meydana gelme.

Vücup: Vacip, zaruri ve lazım olma.

Mümkün, "var olmasıyla yoklukta kalması eşit olan", hâdis "sonradan meydana gelen" manasına gelir.

Allah'ın varlığı vâcip ve ezelî, mahlukatın varlığı ise mümkin ve hâdisdir.

Vâcip; olması zarurî, olmaması muhal demektir.

Mümkün; olup olmama hallerinden her ikisini de kabul edebilen, yani var olabildiği gibi yoklukta da kalabilen mânâsına gelir. Bir mümkin, varlık sahasına çıkmışsa, onun var olması yoklukta kalmasına tercih edilmiş demektir. Bu tercih ise ancak varlığı vâcip olan Allah'ın iradesiyle gerçekleşir.

Vahdet–i Vücûd

Hakk'ın zâtı her şeyden münezzehtir. Bununla beraber her şey onda ve o her şeydedir ve vaciptir. Hiçbir türden vücûbun ondan ayrılmak ihtimali yoktur. İmkân[88], sûret itibariyle hayalîdir. Binaenaleyh hudus (sonradan olma) ve kıdem (ezeli olma) daima sûrette bir birini takip eder. Allahu Teâlâ'nın sıfatları, sûretten münezzeh olmakla beraber yine sûrettedir. Çünkü o sûretin aslı ve hakikati ondan başka bir şey değildir. Bunun için mümkün vücut, hakikat hasebiyle hak ve sûret itibariyle mahlûktur.

"*Sübhane men merace'l–bahreyni yeltekiyan; beynehümâ berzahun lâ yebgıyan*[89]" denildi. Buradaki denizden kasıt, vücub ile imkân mecralarıdır. Onların birbirine kavuşması ikisinin vücutta ve varlıkta müşterek olmasıdır. Aralarındaki berzah (engel) ise işte o vücuttan önce gelen varlıktan ibarettir. "Lâ yebgıyan" lafzından anlaşılan şey, onların kavuşmamaları da birisinin diğerine karışmasından kinayedir.

Filvaki hem vücub hem de imkân itibariyle ne "Hak" mümkün bir şey olabilir ne de mümkün bir şey "Hak" olabilir; fakat ayn-ı vücud itibariyle ikisi de biridir. Çünkü hakikatta vacibde olsun mümkünde olsun ayrı ayrı vücud yoktur. Bazıları her birinin ayrı ayrı vücudu vardır demiş iseler de bu itibari bir durumdan başka bir şey değildir.

89 "İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıveren, noksan sıfatlardan münezzehtir. Onların arasında berzah vardır; birbirlerine karışmazlar (Rahman suresi, ayet. 19-20).

Vücûdu Mutlak

*V*ücûdu mutlak[90], fiil ve tesir (etkileme) itibariyle Allah, ilah, halık olup teessür (etkilenme) ve infial cihetiyle de abd ve mahlûktur.

Diğer ibare: Vücûdu mutlak, mutlak ve umumi oluşu bakımından bütün eşyaya sirayet etmiş ve hepsini onunla tezyin eylemiştir.

Hâlbuki bu vücudu azam yine mutlak oluşu cihetiyle hepsinden münezzeh olup, hamaset (yiğitlik), şerafet (şereflilik), zulmet (karanlık), kederlilik gibi şeyler hep mezahirde zuhur etmekte ve bu farklılık yine o mezahire nisbetle husule gelmektedir.

Vücûdu mutlak'a nisbetle hepsi bir olup hakikatta gayri yoktur. O Vücûdu mutlak bin sûrette zuhur etse yine tek şeydir.

Bu meseleyi biraz da şöyle izah edelim:

Vücudu mutlak haktır. Hak her şeyde ve her şey dahi onda zuhur etmektedir. Binaenaleyh hakikatta ve aslında zahir (görünen) ve müzahir (görülmesini sağlayan) şey vahid (tek) olup aralarındaki fark ve zıtlık itibari bir şeydir.

"Hakk"ın eşyada zuhur etmesi de kendi zatı itibariyle değil belki mahallin kabiliyeti ve istidadı cihetiyledir.

Meşîet ve ruh üflenmesi

Hakk'ın meşiet[91] ve iradesi zatının iktizasından ibarettir. Cahillerin ve ulemay–ı rüsûmun[92] zannettiği gibi değildir.

90 Vücûdu mutlak: Mutlak varlık. Hiçbir şeye bağlı olmaksızın varolan, bağımsız ve koşulsuz olarak, hiçbir şey ile sınırlandırılamaksızın varolan şey.

Cenabı Hakk'ın "*Ve iza sevveytühü ve nefahtü fîhi min rûhî*"[93] kavli şu manaya gelir: Sebeplerin bir araya gelmesi ve istikrarın ortaya çıkması neticesinde insan bedeni, husu-si bir vecih üzere tanzim olunmuş yani her uzvu kendine layık mahalde şekillenmiş ve ruhu kabul için bedenin isti-dat ve kabiliyeti tamam olduğu zaman, onda nefih tabir olunan ruh zuhur etmiştir.

Ruh nefhi (üflenmesi) tabiri ise aralarındaki münasebet ve benzerlik yüzündendir. Yoksa bu tabir gerçek bir üfle-me ifade etmez.

Hayat: Bedende hâsıl olan hayat, terkip oluşturmaya mahsus bir kuvvet ve maddi cüzlerin neticesidir. Konuş-mak, gülmek gibi şeyler de böyledir. İnsan ile sair canlılar arasındaki fark da terkip farklılığından dolayı olup hepsinin aslı ise birdir. Bu asıl dahi her mertebede hususi bir zuhur iktiza etmiş ve o zuhura hayvan mertebesinde hayvanî ruh, insan mertebesinde nefs–i natıka[94] adı verilmiştir. Yoksa hayvanî ruh başka, insani ruh da başka bir şey değildir. Hayvani mertebede hayvan olan şey ne ise insani merte-bede insan olan şey dahi odur. İkisi arasındaki fark ancak istidat sebebiyledir.

91 Meşiet, Allah'ın, bir şeyi isteyip var etmesi anlamına gelir.91

92 Ulemay-ı rüsum: Resmî, merasim âlimleri. Kendileri resmen âlim bilinen fakat hakiki âlim olmayan kimseler. (Zâhirî ulema da denir.)

93 Ben onu biçimlendirdiğim ve içine ruhumdan üflediğim zaman (Sad suresi ayet. 72)

94 Nefs-i Natıka: Düşünme, hatırlama, hıfz, tefekkür, temyiz özelliği bulunan, kalbî ve aklî idrake sahip, ilimleri kolayca öğrenen, soyut tasavvurları kavrama kabiliyeti olan mükemmel cevher. Bu cevher diğer ruhların ve kuvvetlerin kuman-

Vefattan sonra bedenden ayrılan cevher

Bir beden vefat ettiği zaman ondan ayrılan cevher o bedende, o sûrette zuhur etmiş olan mutlak vücuttan ibarettir. Mutlak vücut sûretin bozulmasıyla bozulmaz; ilelebet bakidir ve kendisinde eşya sûretleri aralık vermeden devam eder. Çünkü bu cevher kendi kendine aşikâr olmadığından, her zaman kendisi için bir sûretin bulunması zaruri bir şeydir ve binaenaleyh sözü edilen cevher lalettayin bir sûretten hâli değildir.

Farsça Şiir

Ez mâsere reştehu nemûden ve birest dâdunest
Ez pârân kûşîden âlemi del hûd bî payânınest
Herzamân bihasbi vakti rehi tâcil nemî bâyerkerd keh her meyûherâ
Ve katest velâkin dereccere mücahede tâcil bâyerkerd neh taksîr[95]

(Kütüphanelerde gördüğüm Arapça el yazmalarında bulunan aşağıdaki bölüm Mûsa Kâzım'ın tercümesinde yoktur:

"İ'lem ennehü'l–kuve'l–felekiyyeti ve kuve'l–unsuriyyeti ve emsâlüha hiye'l–melâiketü ve kavlü'l–enbiyai fihim mahmûlün indî alâ mâ kultü mine'l–kuvâ lâ kemâ zeame'l–cühhal. İ'lem enne'llâhe teâlâ lâ yu'rafü künhü zâtühü bi ma'na enne fî zâtihi mündemicün suveri hâze'l–âlem ve

95 Bizim görevimiz yol göstermektir;
Dostların görevi ise, çalışıp çabalamaktır.
Sonsuz olan gönül âlemi, zamanla değişir. Acele etmeye gerek yoktur.
Her yemişin bir mevsimi vardır. Fakat boş oturmamak, çalışmak gerekir.

ed'âfüha ilâ gayri nihayeti ve hiye zâhiretün kâimetün bihi ve ed'âfüha ilâ gayri nihayeti ale't–teâkkubi tekûmü bihi fe men yasilü ile künhü zâtihi teâlâ ve hiye küllü mezahir, fefhim."[96]

Yine vücûdu mutlak

*M*utlak vücut, zatıyla vaciptir. Olmaması düşünülemez. Zira vücut (varlık) ile adem (yokluk) arasında zıtlık bulunduğundan birisi diğeriyle vasıflanamaz ve işte bunun için vücut yok olamaz; nerde kaldı ki olmadığı düşünülsün. Ayni şekilde adem (yokluk) da mevcut olamaz; nerde kaldı ki varlığı vacip ola!

Mutlak vücut hususi bir imkânla mümkün de olamaz. Zira mutlak vücut, hususi imkân ile mümkün olur ise yani varlığı da yokluğu da vacip ve lazım değil, belki her iki taraf da müsavi bulunursa varlığı sonradan kazanılmış olmak lazım gelir. Bu halde nefsine nazaran asliyetinin içinde mâdum (yok) bir şey olması iktiza eder. Hâlbuki mutlak vücut, asliyetinin içinde mevcut olmayınca hakikatta adem ile yani yokluk ile vasıflanmış olması icap eder. Vücudun adem ile vasıflanması ise az önce beyan olunduğu üzere bilâ şek muhaldir. Bir de mutlak vücut hususi imkân ile mümkün olduğu takdirde varlığı için bir mevcuda muhtaç olur. Bu ise katiyen batıldır. Zira eğer o mevcut, mevcut bir şey ise mutlak vücut, behemehâl onun

96 Bil ki felekî kuvveler ve unsûri kuvveler ve bunların emsali melâikedir. Ve kuvve hakkında enbiyanın kavli benim söylediğim gibidir cühelanın zu'mettiği gibi değil. Bilki Allahu Teâlâ zatının künhüyle bilinemez demek şu manadadır: Bu âlemin suretleri ve izafetleri sonsuza dek onun zatında mündemiçtir ve o ve onun izafetleri sürüp gittikçe sonsuza dek O'nunla zahir ve kaimdir. Ve O'nun yüce zatının künhüne ulaşan tümüyle mezahirdir. Anla artık!

zımnında tahakkuk etmiş olması lazım ve elzem olduğu için bu takdirde mutlak vücudun kendisinden evvel onun tahakkuku, diğer tabirle tahakkuktan evvel tahakkuk eden olması lazım gelir. Bu ise bir şeyin kendi nefsine takaddüm etmesi (önce gelmesi) demek olduğundan katiyen muhaldir. Yok, eğer o mevcut, mevcut değil belki madum bir şey ise, madum bir şeyin diğer bir şeyi icad edemeyeceği aşikârdır. Öyle ise şu iki takdire göre dahi mutlak vücudun, hususi imkân ile mümkün bir şey olamayacağı tebeyyün[97] etmesiyle bizzat vacibü'l–vücut olduğu sabit olur. Mutlak vücut vacibü'l–vücut olunca onun Allah olduğu ve her şeyin vücudu ancak onunla husule geldiği ve binaenaleyh ona mazhar olduğu ve kendisi eşyada zâhir olduğu tahakkuk eyler.

Vücûdu mutlak'ta iki itibar

*M*utlak vücut Hakk'ın kendisidir. Hak her mertebede iki itibardan hâli değildir. Birisi tesir (etkileme) diğeri de teessür (etkilenme) ve infialdir.

Hak, birincisi itibariyle ilah ve Allah, ikincisi itibariyle âlem–i halk–ı hâdis[98] adını almıştır. Anla artık!

Vücût (varlık)ta üç husus daha

*V*ücut, Vücud–u sırf[99], Vücûdu mutlak ve vücud–u mukayyet (kayıtlı) olmak üzere üç kısımda mütalaa edilir. Vücud–u sırf, her türlü kayıt ve şarttan bağımsız olmaktan yani ıtlak'tan ve kayıt ve şarta bağlılıktan yani takyid'den

97 Tebeyyün: Belli olma, açığa çıkma.

98 Sonradan ortaya çıkan yaratılmış olan âlem.

99 Vücud-u sırf: Allah'ın ehadiyet-i zat mertebesidir. Bu mertebenin vücudu mahz - vücudu sırf - ehadiyetin batını - la teayyün ve emsali bir çok isimleri vardır.

hali olan Hak'tan ibarettir. Aynı şekilde, kayıt ve şarta bağımsız mutlak vücut ile kayıt ve şart altına alınmış mukayyet (sınırlı) vücut dahi "Hak" tan ibarettir.

Hak itlak (mutlaklık) ve takyid (mukayyetlik)ten hâli bir vücud–u sırf olmak itibariyle ne külli ne de cüzidir. Çünkü külliyet mutlaklık, cüziyet de kayıtlılık itibariyledir. Yani kendisinin bütün eşyaya şümulü ve eşyanın O'na iştiraki göz önüne alındığı zaman O'na küllî unvanı veriliyor. Eşya çokluğunun O'na iştiraki göz ardı edilerek O, mezahirden muayyen bir mazhar olarak mütalaa edildiği zaman ise cüz'i ismini alır.

Binaenaleyh, Sırf–ı ilahi'nin hakikati zat hasebiyle (bakımından) külliyet ve cüziyetten öncedir ve bunlar ondan sonra gelir. Hüviyet–i ilahiye, her ne kadar itlak ve takyid sıfatlarıyla vasıflanmak itibariyle iştiraktan hâli değilse de zat hasebiyle, her şeyden mücerred olan sırf vücut'tur. Onun fevkinde bir mertebe daha yoktur. Vücud–u sırf, her şeyin fevkinde olduğu cihetle cümle eşya ondan sadır ve aynı zamanda kendisi cümle eşyada dâhildir. Her şey o ve o her şeydir.

Bu mertebe–i sırf'da evveliyet–âhiriyyet, zâhiriyyet–batıniyyet de yoktur. Diğer vasıf ve halleri de buna kıyas eyle.

Zira bu mertebede vücut her şeyden mücerred olup, evveliyet, âhiriyet gibi şeylerin tahakkuku ise vücudun bütün eşyaya umum ve şümulü ve onlara duhulu cihetiyledir. Hatta o sırf zat mertebesinde ezel ve ebed dahi yoktur. Onda ikisi de tek bir şeyden ibarettir.

Vücûdu mutlak'ta diğer iki husus

Mutlak varlıkta iki başka husus daha vardır. Birisi taayyün[100] yokluğu diğeri de taayyündür. İlki itibariyle ona "ehad" denilir ve celal sıfatıyla tavsif edilir.

Hâlbuki ikincisi itibariyle ona "vâhid" denildiği ve celal sıfatıyla tavsif olunduğu gibi "cemal" sıfatıyla dahi tavsif edilir. Bu iki sıfat "yedeyn (iki el)"[101] sözüyle tabir edilir. Kezalik "yedeyn" ismi, zahir–batın, kâbız–bâsıt[102] gibi birbirine karşıt iki sıfat için de söylenir. Nitekim "*Halaka âdeme bi yedeyhi*"[103] hadisi şerifin de zikrolunan birbirine karşıt sıfatlardan her iki sıfata işaret olunmuştur. "Yedeyn" lafzı, âlemin sûreti ile Hakk'ın sûreti için dahi söylenir.

"İnnallahe halaka Âdeme alâ sûretihi" hadisinin manası

Resûlü Ekrem, "Cenabı Hak, Âdemi kendi sûreti üzere halk etti" buyurdu. Tevrat'ta dahi böylece vaki oldu. Bunun manası "Cenab–ı Hak Âdem'i kendi mükemmel sûreti üzere halk etti" demektir. Binaenaleyh bu sûretten maksat "sûret–i hissiye[104]" değil "sûret–i maneviye" dir. Çünkü rubûbiyet ve ulûhiyet mertebelerinde Hakkın bir hissî sûreti yoktur. Cenab–ı Hak bu mertebelerde her türlü hissi sûretten münezzehtir. Zira sûret–i hissiye, âlemin

100 Taayyün: Ayân ve zâhir olma; belli olma, belirme açığa ve meydana çıkma.

101 Allah'ın iki eli.

102 Kâbız-bâsıt: Daraltıp sıkan- genişletip açan.

103 O, Âdem'i iki eliyle yarattı.

104 Hissi suret: Duyular aleminde algılanabilen maddi alem görüntüsü.

hakikatlarından evvel olup sûret–i hak ise o mertebelerde batınî sûretten ibarettir.

"Mâ mene'ake en tescude limâ –alektu biyedeyye"[105] kavli şerifindeki "yedey (iki el)"den maksad dahi sûret–i hissiyye ile sûret–i maneviye ve batınedir.

Hak Teâlâ rubûbiyet ve ulûhiyet mertebesinde hissi sûretten değil belki manevi sûretten ibaret olduğu içindir ki bir hadisi kudsî'de "*Küntü sem'ühü ve basarühü* (Onun işitmesi ve görmesi oldum)" denildi de "*Küntü üznühü ve aynühü* (onun kulağı ve gözü oldum)" denilmedi. "İ*nnâ aradne'l–emanete*"[106] *kavli şerifindeki "el–emanet*" lafzı da hissi sûret ile manevi sûretin arasını câmi olan ilahî sûrete işarettir ki Âdem işte bu sûret üzere halk olunmuş ve onunla yeryüzünde Allah'ın halifesi olmuştur.

Uykuda geçen vakalar: Uyku âleminde görülen hadise ve sûretler hep marifet derecelerine ve tevhid hakikatine işarettir. Çünkü bundaki hikmet, saliki Hakk yolunda yürümeye irşat ve yol göstermektir. Tâ ki salik bu vakaları müşahede etsin de bu vasıta ile en yüce maksat olan tevhidin zevkine vuslat için nefsiyle savaşmaya say ve gayret eylesin. Aslında uyanıkken idrak edilen zevk halinin tevhidi, uyku âlemindeki vakalar ve mertebe sûretleri ile kendisine işaret edilen tevhitten farklıdır. Bu iki tevhid arasında uzak mesafe vardır. Bunu ancak o mertebeye vasıl olanlar bilir.

105 İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan ne oldu (Sad suresi 75)

106 Şüphe yok ki biz arzettik emaneti...(Ahzab suresi, ayet 72)

Maksadımızı biraz izah edelim. Bazen salik uyanıkken derin murakabeye[107] daldığı zaman kendi cisminin yayılıp genişlediğini ve hatta mele–i âlâ'nın[108] kendisinden ibaret bulunduğunu müşahede eder. Nefsinde dağlar, nehirler, ağaçlar, bahçeler ve sair bilcümle eşyayı gördüğü gibi kendisinin bu şeylerden farklı değil belki o şeylerin aynı olduğunu dahi görür ve öylece hükmeyler.

Basiret gözünü her hangisine çevirse "o ben ve ben oyum" der. Nefsinden başka bir şey görmez; hatta güneş ile zerreyi, birbirinden ayırt etmez. Zamanın dahi bir olup onda evvel ve ahir olmadığına kesin inanır. Şu Âdem zamanıdır ve bu Muhammed zamanıdır sözüne taaccüp eyler; velhasıl bu halinde evveliyet ve ahiriyet olmadığını ve zamanın, değişim göstermeyip, hepsinin ân–ı vahidden ibaret bulunduğunu aynen görür. Ondan sonra bu müşahedeler ve hallerden diğer bir halete intikal eyler.

Bu halinde de onun kalbi bazen âlemin varlığına ve bazen de yokluğuna hükmeder. Sonra bilcümle eşyayı hatta kendisini dahi hayret içinde bulur. Bunu müteakiben kendisi de dâhil olduğu halde bilcümle eşyanın sırf yokluktan ibaret olduğunu müşahede eyler. Öyle bir hal ki durumunu tavsife kendisi dahi muktedir olamaz. Daha sonra âlem–i kesrete[109] intikal ederek orada eşyanın yekdiğerine zarf ve mazruf ve sebep ve müsebbip olduğunu görür. O âlemde

107 Murâkabe: Lügat anlamı îtibâriyle denetlemek, kontrol etmek, birşeyi devamlı olarak düşünmek, gözetlemek mânâlarına gelir. Bir tasavvuf kavramı olarak murâkabe, kulun gönlüne ve iç dünyâsındaki duygu ve düşüncelerine Allâh'ın muttalî olduğunu bilmesi ve bu sebeple kalbini zikr-i ilâhîden alıkoyacak kötü düşüncelerden arıtmasıdır.

108 Mele-i âlâ: Melekler Meclisi

109 Çokluk âlemine.

dahi bir miktar tevakkuf ettikten sonra artık hissi zahiriye-ye avdet eder. Tasvir ettiğim şu haller bazı müritlerimizin vakalarından olup tevil ve tavzihi dahi şudur: Eşyanın sırf yokluktan ibaret olması ehadiyet mertebesine, kalbin bazen eşyanın varlığına ve bazen de yokluğuna hükmetmesi vahidiyet mertebesine, kesrette şuhud tecellisiyle herhangi şeye nazar ettiği zaman "o ben" ve "ben oyum" demesi ise tevhide işarettir. Binaenaleyh bunların hepsi Hakk'a talip olmaktan Hakk'a vasıl olmaya sevk ve tayin ve hak üzerine tembihattır. Hâlbuki tevhit halinin zevki bundan ibaret değildir. Belki zevk halinin tevhidi, sözü edilen hallerin delalet eylediği tevhidin fevkinde diğer bir tevhid olup salik onu ancak kendi zevkiyle bulabilir. Eşyanın cümlesi bu tevhide bağlı ve belki de cümle eşya ondan ibaret ise de bu mertebeyi lisan ile tabir ve tavsif mümkün olamaz ve onu zevk etmeyen bilemez.

Tevhidin kısımları: Tevhid üç kısımdır: Birinci kısım ilmî tevhittir ki, insanların ağızlarından ve kitaplardan öğrenilir. İkinci kısım tenbihî tevhittir ki uyku vakaları ve ilahi ilhamlarla hâsıl olur ve evvelkinden üstündür. Üçüncü kısım zevkî tevhid[110] hepsinden yüksek olup matlup olan tevhid dahi budur.

Tasavvuf nifaktır

Tasavvuf[111] tamam olduğu zaman nifaka[112] dönüşür. Çünkü hakiki sûfi gözlerin görmediği, kulakların işitmedi-

110 Zevkî tevhid, şuhûd ve istidlâl yoluyla elde edilen mârifeti, daha sonra da vicdanî bir keşif ve zevkle duyup hissetme, yaşayıp kalble seslendirme demektir.

111 Tasavvuf, kalbi saf yapmak, kötülüklerden temizlemek.

ği, bir beşerin kalbine gelmeyen bir takım ahval ve sırlara vakıf olur da sözü geçen ahval ve esrarın ekserisini halka söyleyemez.

Belki insanların akıllarına mülayim ve onların hallerine münasip olanı açığa vurur ve olmayanı kalbinde saklar. Zira vakıf olduğu her şeyi açığa vuracak olursa insanların kendisini katledeceklerini katiyen bilir. Bu halde, hakiki bir sûfi münafık olmaz da ya ne olur? Seriyyü's–Sakatî'nin[113] bir kavli dahi buna delalet eder. Zira adı geçen şahıs "Hakiki sûfi o kimsedir ki elde ettiği marifetin nuruyla takvasının nurunu söndürmez ve kitabın zahirine uymayan batınî ilmi açığa vurmaz. Gösterdiği kerametler onu, ilahi mahrem sırlarının perdesini yırtmaya sevk etmez" demiş ve bu sözleriyle bizim dediğimiz gibi, hakiki tasavvufun nifak olduğuna işaret eylemiştir. Yine de bu fikre, "Bir hakiki sûfi kalbinde sakladığı şeyi itikat ettiği gibi, izhar eylediği şeye de itikat eder ve bu halde onun zahiri batınına muvafık olarak münafık olmaz" diye karşı çıkmak dahi mümkündür. Hakiki bir sûfinin itikatta ayrı sandığı iki şeyi nasıl cem ettiğine veya edebileceğine taaccüp olunur ise de biraz etraflıca muhakeme edildiği zaman bunda taaccüp olunacak bir şey olmadığı görülür. Çünkü bu iki itikattan her biri kendi makamında, kendi mahal ve mertebesinde Haktır.

112 Nifak: her zaman duruma göre hareket edip ikiyüzlü davranmak.

113 Seriyü's-Sakati evliyanın büyüklerinden ve meşhurlarındandır. Bağdat'ta doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Birçok âlimdem ders almış ve asrının bir tanesi olmuştur. Büyük velilerden Maruf-u Kerhî'den feyz alan ve ondan sonra halifeliği devam ettiren Seriyü's-Sakati'nin birçok kerameti ve ünlü veciz sözleri vardır. Hicri 251 (M. 865) yılında Bağdat'ta vefat etti.

Aksam–ı Yakin[114]

Ehl–i Hak[115] ilmi üç kısma taksim ettiler. Birincisine ilmel–yakîn[116], ikincisine aynel–yakîn[117], üçüncüsüne de hakkal–yakîn[118] namını verdiler.

Ehl–i hak bu sözlerini muhtelif ibarelerle şerh ve izah eylediler ise de bu bapta sadra şifa denebilecek güzel bir ibare söylemediler. O ibareleri nakil ve hikâyeye, mahal ve makam müsait olmadığından bu hususta fakire zuhur ve inkişaf edeni, lâyih[119] ve münkeşif olanı söylüyorum:

Aksam–ı mezkûre[120] tevhide mahsus değildir. Şecaat (yiğitlik) ve sahavet (cömertlik) gibi şeylerde de caridir. Mesela bir kimse bir adamın cömert veya yiğit olduğunu bi't–tevatür[121] işittiği zaman kendisinde o adamın şecaati ilmel–yakîn hâsıl olur. Ve o şecaat veya sahaveti bizzat kendisi müşahede ettiği zaman onda aynel–yakîn vücuda gelir. Ve bu sıfat–ı fâdıleyi[122] bizzat kendisi haiz olduğu zaman onda hakkal–yakîn denilen ilim husule gelir.

114 Yakin'in kısımları. Yakîn: Birşeyi gerçeğine uygun olarak doğru bir inanç üzere şüphesiz bilmek. Sağlam, sarsılmayan, şüphe ve tereddüt bulunmayan îtikâd, îmân.

115 Hak yolunun yolcuları.

116 İlmelyakîn: Bir şeyin, bir hakikatın varlığını iki kere iki dört eder gibi kat'i bilmektir. Yine o şeyi yaşadığı bir hakikatın varlığını bilir gibi bilmek ise hakkalyakîndir

117 Aynelyakîn: O hakikatı, gördüğü yahut işittiği, kısacası his âlemine giren bir şeyi bilir gibi kat'i bilmektir.

118 Hakkalyakîn: O şeyi yaşadığı bir hakikatın varlığını bilir gibi bilmektir

119 Layih: 1.Parlak, parlayan. 2.Aşikâr olan, apaçık meydanda olan. 3.Hatıra gelen.

120 Sözü edilen kısımlar.

121 Tevatür (kuvvetli haber) yoluyla.

122 Faziletli, üstün vasıf.

Elhasıl ilmel–yakîn, müşahedesiz ve fakat delili kat'i[123] ile hâsıl olan, aynel–yakîn ise müşahede ile husule gelen, hakkal–yakîn de, nefsine veya haiz olduğu tabii sıfatlarından birine taalluk eden ilim ve idrakten ibarettir.

Şimdi bunları tevhide tatbik edelim:

Bir sâlik,[124] vücud–u Hak[125]'tan başka fail ve müessir olmadığını şüphesiz bir delil ile biliyor ise bu bilişe ilmel–yakîn tesmiye olunur[126]. Ve bunu bizzat rüyet[127] ve müşahede ile idrak eylerse ona da aynel–yakîn namı verilir. Ve eğer kendisinin vücud–u Hak'tan ibaret olduğunu idrak eylerse ona da hakkal–yakîn namı verilir.

Şunu ihtar edelim ki buradaki rüyet (görme) ve müşahede vesaire gibi sözlerden maksat, gözle görme ve müşahede etme değildir. Belki bu lafızlar kemal–i ilim ve marifetten kinayedir. Çünkü vücud–u Hak misal ve teşbihten (benzetmeden) münezzehtir.

Kezalik bir salik başka bir vücut olmadığını ve vücut ancak O'ndan ibaret bulunduğunu bilir ise bu bilişine de hakkal–yakin unvanı verilir. Çünkü salik bu mertebeye vasıl oldukta, hiçbir şeyin hatta kendisinin dahi vücudu olmayıp belki vücud mahiyetinin Hakk'a münhasır olduğu, kendisine yakînen taayyün[128] eder.

123 Kesin kanıt.

124 Sâlik: Bir yolda giden. Belli bir yol tutup giden. Bir tarikat yolunda olan.

125 Hakkın varlığı

126 Adı verilir

127 Rü'yet: Göz ile veya kalb gözü ile görmek.

128 Taayyün: Meydana çıkmak, âşikâr olmak.

Sufiyenin "Zikir[129], zâkir (zikreden), mezkûr (zikredilen) hep birdir" sözleri dahi vücudun Cenab–ı Hakk'a münhasır olduğunu ve binaenaleyh şu üç şeyin vücud hakikatı itibariyle tek bir şeyden ibaret bulunduğunu ifade eyler. Fakat bu ilmi yakinî olup hakkal–yakin ise, salikin şu manayı rüyet (görme) ve müşahede ve ayan (gözler) ile tahkik etmesi ve muhakkak olarak görmesidir. Bu makamda bana zuhur eden şey de ber–vech–i âti[130]dir.

Lisanda cereyan eden zikri zâhir[131], zikri hakikinin sûretidir. Zikri hakiki de kalbin zikir ile teşkilinden[132] ibarettir. İşte bu itibar ile kalbe zikir tesmiye olunmuştur. Kalp ise Hak olduğundan zikir, zâkir, mezkûr hepsi birdir.

Bunu bir misal ile izah edelim:

Rüzgâr şiddetli estiği zaman su bir şekli mahsusa girer ki ona dalga tesmiye olunur. Hâlbuki dalganın o sudan başka bir şey olmadığını her akıllı kişi bilir. İşte kalp de tıpkı böyle olup kendisini zikir ahz ü istila[133] eylediği zaman bilkülliye zâkir olur. Ve bu şekil zikir ile teşekkül eylemesi itibariyle "zikri hakiki" denir. Lisan üzere cari olan "zikri zahiri"ye de onun sûreti denir. Vakıa zikri hakiki şekilden münezzeh ise de meramı anlatmak için zikrin bilkülliye kalbi istilasından, "şekil" ile dahi tabir olunur.

129 Zikir: Anma, hatırlama. İstılah olarak: Allah'ı çok çok anıp azametini düşünmek ve esmâ-i hüsnâsını okuyup tefekkür etmek.

130 Ber-vech-i âti: Gelecek tarz üzere. Aşağıdaki gibi.

131 Zahirî: Görünen, görünürdeki. içten olmayan, yapmacık.

132 Teşkil: Oluşturma, ortaya çıkarma, meydana getirme, şekil verme, yapma, kurma, örgütlenme.

133 Ahz ü istila: Ele geçirme. Yayılma, kaplama, sarma, bürüme. Basma, bürüme, salgın, kaplama.

Şu beyanatımızdan iki hatıranın kalpte bir defada içtima edemeyeceği dahi bilinir. Çünkü herhangi bir hatıra kalbe gelirse o anda kalp bilkülliye yine ondan ibaret olarak ve onunla meşgul bulunarak artık bu hengâmede diğer bir hatıranın ona gelmesi muhal hükmünü alır.

Aynen, rüzgârın esmesiyle dalgalanarak şekli mahsus peyda etmiş olan bir denizin o şekli haiz olduğu esnada diğer bir dalga şekliyle ile dalgalanması, başka bir şekle girmesi muhal hükmünü aldığı gibi.

Teşbihâtıma[134] dikkat eyle! Zira bu bahis gayet dakik olup zannıma göre bu bapta bana kimse takaddüm[135] etmemiştir. *Allahu a'lem*[136].

Müşahedat–ı kalbiye ile keşf–i hakayık[137]

Ben bazen kendimi görülmez ve his olunmaz derecede kesb–i letafet[138] etmiş bir şey gibi görüyorum. Binaenaleyh şu sûret–i bedeniyenin benim mer'î (görünür) olmaklığım sebebinden başka bir şey olmadığını biliyor ve hükmediyorum ki bu sûreti bedeniye, o latife–i insaniyenin bu sûreti bedeniye ile zuhura gelmiş ve bu sebeple his ve müşahede olunmuştur.

Bunu bir misal ile izah edelim:

Su buharı, gayet latif olduğundan rüyet olunmaz[139].

134 Teşbihat: (Teşbih'in çoğulu.) Benzetmeler, teşbihler.
135 Takaddüm: Önce gelme, önce davranma, önde gelme.
136 Allah daha iyi bilir.
137 Kalbî müşahedeler yoluyla hakikatlerin keşfi.
138 Kesb-i letafet: Cisimden alâkayı kesip bir nevi nurâniyet elde etmek.
139 Görülmez.

Fakat bi't–tekâsüf[140] bulut sûretine girdiği zaman rüyet olunur. Binaenaleyh bulutun sûret–i zahire ve hissiyesi[141], sûreti batine ve latifesine[142] zıt değil belki onun aynı olup aralarındaki fark ise yalnız letafet ve kesafet cihetiyledir. Yoksa diğer bir varlık, sözü geçen su buharının yerine geçerek bulut olmuş değildir. İmdi bulutun görünen şekli, görünmez halinin aynı olduğu ve aralarındaki ki fark yalnız letafet ve kesafetten ibaret kaldığı gibi insanın görünen sûreti de, latif sûretinin aynı olup mücerred letafet ve kesafet cihetiyle yekdiğerinden fark olunmuştur (ayrılmıştır). Maahaza[143] bu bir temsil (örnek) olup bize zuhur eden bir müşahedeyi bir dereceye kadar anlatmak için irad edilmiştir. Yoksa buhar ile insan arasında hiçbir yönden müşabehet[144] yoktur.

Diğer bir müşahede: Bazen mütalaa ve murakabe ile meşgul olduğum bir sırada birdenbire kalbime birisinin sûreti tulu'[145] eder. O halde ki bütün kalbimi istila ederek adeta beni zikir ve murakabeden men eyler. Her ne kadar def etmeye çalışır isem de muktedir olamam, o sûreti kalbimden bir türlü çıkaramam. Ertesi günün sabahı o sûretin sahibi beni ziyaret ederek bana kendisini hissen (beş duyu itibariyle) dahi gösterir.

Resulü Ekrem "Nübüvvetten ancak mübeşşerât[146] kalır"[147] buyurmuş ve bu hadis ile mübeşşerâtın nübüvvet-

140 Yoğunlaşmak suretiyle.

141 Zahirî (görünür) ve duyularla algılanır şekli

142 Batınî (gizli) ve latif (göze görünmeyen) şekli.

143 Maa-haza: Bununla birlikte.

144 Müşabehet: Benzeme, benzeyiş.

145 Tulu': Doğma, doğuş. Birden zuhur etme.

146 Mübeşşerat: Uyku yolu ile geleceğe ait ve gaybî bazı olayların gösterilmesidir.

ten bir cüz olduğuna işaret eylemiştir. Binaenaleyh talib–i rah–ı Hak[148] olan bir mürid, mübeşşerat tabirinden[149] gaflet etmemelidir. Çünkü onda faide–i kesire[150] vardır. Ezcümle mugayyebata[151], sıhhat ve fesad cihetiyle[152] sâlikin ahvaline ve talibin etvarına[153] ancak onunla vukuf hâsıl olur. Zira sözü edilen haller envar–ı Hak'tan bir nur olup sahibini aydınlatır.

Bir gece ibadet ederken, bir nur beni ahz[154] eyledi. Onun ziya–ı hayret–efzası[155] her tarafımı istila etti. Tarif olunamaz bir hal–i vecde geldim. Kendimi bi'l–külliye gâib eyledim. O gece nice mugayyebat–ı ilahiye[156] ve lezzât–ı azimeye[157] mazhar olarak şu beyitleri min–gayri–ihtiyar[158] söyledim:

Yâ nefsî sebbihî ebedâ.
Yâ nefsi mûtî kederâ
Ve la temennî ehadâ
İllâ Celîlen Samedâ[159]

147 Ebu Hureyre bu hadisi şu metinle rivayet eder: "Resûlallâh'tan işittim ki: 'Mübeşşerattan başka nübüvvetten ilham alacak bir şey kalmadı. Enbiya kapısı kapandı ve mübeşşerat açıldı' buyurdu.

148 Hak yolunun yolcusu.

149 Yorumlanmasından.

150 Birçok yarar.

151 Mugayyebat: Duyularla bilinmeyen, bizce gaip olan, bilinmeyen şeyler.

152 Sıhhat ve fesad cihetiyle: Doğruluk ve yanlışlık bakımından.

153 Etvar: Tavırlar, haller, davranışlar.

154 Ahz : alma, tutma.

155Ziya-ı hayret-efzası: Hayret verici, hayret artıran ışığı.

156 Mugayyebat-ı ilahiye: Zâhir duygularla bilinmeyen, gaip olan, bilinmeyen ilahi şeyler.

157 Lezzât-ı azime: Azim (çok büyük) lezzetler.

158 İstemeksizin, düşünmeden, elinde olmayarak.

159 Ey nefsim daima tesbih et! Ey nefsim kederli olarak öl! Ve kimseye minnet etme! Celil ve Samet (olan Allah)'tan başka.

Meali: Ey nefis ağyardan[160] ebediyen müfarakat[161] et! Ey Nefis, zarar ve kederden geber de Celil ve Samed'den[162] başka kimseye tazarru[163] etme.

O gece yanımda fukahadan bir cemaat dahi hazır idiler. Onlar benim bu halimden müteessir olmuşlar. Bu şiddetli ızdırab ve yoğun hayretten (kendini kaybetme halinden) havfe (korkuya) düşmüşler. Bunların içinde Mısır'da "Barkukiye"[164] medresesinin müderrisi Mevlana Seyfeddin dahi bulunuyor idi. Kendime geldiğim zaman evvela onu gördüm. Fakat kendi sûretinde değil belki "Şeyhuniye" Medresesinin[165] müderrisi Mevlanazâde sûretinde gördüm. İkinci bir nazarda müşarünileyhi[166] kendi sûreti asliyesinde müşahede ettim.

Bu tebeddül–ü sûret meselesi yani bir şahsın başka kişi sûretinde görünmesi dahi garip bir şeydir. Ehlu'llah'a göre bir şahsın başka biri sûretinde görünmesi o şahsın kendi değil belki o sûretle münasip bir mananın maksut ve matlup olduğuna yani o iki şahsın arasında bir münasebet bulunduğuna delalet ettiği gibi tevhide dahi delalet eder.

160 Ağyar: Başkaları, yabancılar, eller.

161 Müfarakat: Ayrılık.

162 Celil ve Samed: Allahın isimlerinden iki isim.

163Tazarru: Yakarma; yalvarı.

164 Barkukiye"164 medresesi: Memlûkler döneminde inşa edilen meşhur medreselerden birisi; Burciye Memlukları hanedanından ilk memluk sultanı Meliki'z-Zahir Seyfeddin Barkuk kendi adına yaptırmıştır.

165 "Şeyhuniye" Medresesi: Bedreddin'in ilim tahsil etmek ve ders vermekle meşgul olarak 15 yıl kaldığı Kahire'de sıkâ sık uğradığı medrese

166 Müşarünileyh: Kendine işaret edilen. İsmi evvelce söylenmiş olan.

İnsan mazhar–ı kâmiledir[167]

Cenab–ı Hak "*Ve alleme Âdeme'l–esmae küllehâ sümme aradahüm ale'l–melâiketi*"[168] buyurdu. Buradaki esmadan[169] murat, semi (işitme), basar (görme), alîm (bilme) ve saire gibi esmau'llah (Allah'ın isimleri) olmakla Cenab–ı Hak bu kavl ile melaikenin değil belki insanın mezkûr isimlere kâmil manada mazhar olduğuna işaret etti. Binaenaleyh Cenab–ı Hakk'ın kavl–i şerifi, onun ilim, kudret, semi, basar, irade, ihtiyar gibi esma–i ilahiyesine tamamen mazhar olmak üzere melaikeyi değil belki insanı halk etti demektir. Asıl şeref de budur; yoksa mecer ve hacer ve şecer gibi bir takım eşyanın ismine mevzu olan elfaz (sözler) ve hurufu (harfleri) bilmek değil. Çünkü elfaz ve huruf–u mezkureyi bilmek insan için mefharet (övünme) sebebi olamaz.

Melaike

Semavat (gökler), arz, anasır (unsurlar) ve saireye müekkel[170] olan melaike: Onlar da mevcud olup, kendilerinden daima âsâr (tesirler), zuhur etmekte olan kuvayi tabiiyedir[171].

Melaikenin itaat–i rab'den[172] bir an hali kalmamaları

167 Mazhar-ı kâmile: Bütün isimleri cami (kendinde toplamış) olan "Allah" isminin tam olarak mazharı (görüldüğü yer).

168" Ve Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra onları meleklere gösterdi" (Bakara suresi ayet 31).

168" Ve Adem'e bütün isimleri öğretti, sonra onları meleklere gösterdi" (Bakara suresi ayet 31).

169 Esma: İsimler.

170 Müekkel: Vekil tâyin olunmuş olan.

171 Kuvayi tabiiye: Doğal güçler.

172 Allah'a boyun eğmek.

ve ezeli ve ebedi tesbihleri[173] dahi âsârın kendilerinden ale'd–devam (devamlı olarak) sudur ve zuhur etmesinden ibarettir "*Ve in min şey'in illa yusebbihu bi hamdihi*"[174] kavli şerifi de buna işarettir.

Kezalik insanın damarlarına hulul eden (gizlice giren) şeyatin (şeytanlar) de insanı müşteheyyat–ı hayvaniye[175]ye sevk eyleyen ve şeriata ve hakka daima muhalefet eden kuvay–ı tabiiye ve kuvay–ı dehriyeden[176] ibarettir ve Resûlü Ekrem'in "*Eşşeytanü yecrî mecre'd–dem*"[177] kavli şerifi buna işarettir.

Ey cühelâ! Ey ulema–i rüsûm[178]! Siz lisan–ı Hakk'ı anlamadığınız gibi lisan–ı enbiya ve lisan–ı evliyayı da anlamazsınız. Aklınızın kıtlığıyla, kalbinizin bulanıklığıyla, ahretten gafletinizle, dünyaya aşırı muhabbetinizle, onların kelamlarından anladığınız şeylerin hiç birisi, vâkıaya (gerçeğe) ve nefsi'l–emre (işin aslına) mutabık değildir. Siz bu bapta dalalettesiniz. Lakin sizin sedâdınız[179], dalâli-

173 Tesbih: Cenab-ı Hakk'ı şânına lâyık ifadelerle yâdetmek. Yâni: Allah'ın zâtında, sıfâtında ve ef'âlinde her türlü noksandan münezzeh olduğunu ifade etmek.

174 "Hiçbir şey yoktur ki Onu övüp Onu tesbih etmesin."(İsrâ Sûresi, ayet 44.)

175 Müşteheyyat-ı hayvaniye: Lezzetli şeyler. Nefsin hoşuna giden ve iştah için yenen şeyler.

176 Kuvay-ı dehriye: Doğa güçleri.

177 Şeytan kan damarında dolaşır. Bu mealdeki hadislerin tam metinleri şöyledir:

1. " Şeytan, damarlardaki kan gibi insanda dolaşır Ben, onun kalplerinize bir kötülük atmasından korkarım (Ebu Davut, Sünnet, 18)"

2. Resûlullah "Kocası gurbette olan (yabancı) kadınların yanına girmeyin. Zîra şeytan, herbirinizin içinde, vücudunuzda kanın dolaştığı gibi, (kendisini hissettirmeden) dolaşır" buyurdu. Biz atılıp sorduk: "Sende de dolaşır mı?" "Bende de (dolaşır), ancak Allah bana yardım etti de (şeytanım) bana teslim oldu." (Tirmizî, Radâ 17, 1172).

178 Ulema-i rüsûm: Resmî, merasim âlimleri. Kendileri resmen âlim bilinen fakat hakiki âlim olmayan kimseler. (Zâhirî ulema da denir.)

179 Sedâd: İstikamet ve kasd. Haklı ve doğru şey.

nizdedir[180]. Halinize merhameten Şâri–i Teâlâ[181], o şeyleri yani maneviyat ve umuru ahreti size o yolda tasvir etmiş ve sizi cehalette bırakmıştır. Çünkü hidayetiniz cehaletinizdedir. Nitekim kader meselesinde cehaletiniz, sizi Hakk'a hidayet ve irşad eylemiş hâlbuki cehaletiniz sebebiyle basar ve basiretiniz o meselenin hakikatini görmekten mahrum kalmıştır. Yoksa enbiya ve evliya hakikati bilmiyor değildir. Onlar ahval (haller)in hakikatını, şems ile kameri bildikleri gibi biliyorlar ve onları gördükleri gibi görüyorlar. Fakat siz, esafil (sefiller) güruhundan ve zayıf akıl erbabından olduğunuz için o hakikati size izhar etmezler. Siz de biraz içinizi saflaştırırsanız o zaman belki onların sözlerini biraz anlarsınız.

Hak talibine layık olan Şe'nler[182]

Talib–i Hakk'a, ibadeti kesiresini kalîl (az), kemâlâtı azîmesini sagîr (küçük), zünûb (günahlar) ve uyûbu (ayıplar) habisesini kebîr (büyük) görmek layıktır. Eğer böyle yapmaz ise onda maksûda vuslat ümidinin yokluğuna hükmedilir. Kezalik talib–i Hakk'ın Kur'an'a bakarak dünyaya müteallik ayetlerle ahrete müteallik ayetleri mukayese ederek, aralarındaki nispeti bilmesi ve ona göre ömrünün vakitlerini, şuun–u ve fünun–u dünyeviye[183] ile ulûm–u ve umûr–u uhreviyeye[184] taksim ederek ol vechile sarf–ı makderet[185] eylemesi dahi layıktır.

180 Dalâl: Sapıklık. Sapmak. Doğru yoldan sapmak.

181 Şâri-i Teâlâ: Yüce şeriat (yasa) koyucu.

182 Şe'n: İş, hal. Şan. Tavır.

183 Şuun-u ve fünun-u dünyeviye: Dünyevî işler ve fenler.

184 ulûm-u ve umûr-u uhreviye: Ahiretle ilgili ilimler ve hususlar.

185 Makderet: (Kudret. den) Kuvvet, kudret.

Kur'an otuz cüzden ibarettir. Hâlbuki bu otuz cüzden bir cüz miktarı dünyaya ait, mütebakisi ise hep ahrete müteallikdir.

Kur'an'ın bu nispet üzere nüzûlü de, avamın dünya ve ahretle, ulemânın dahi ulûm–u dünya ve ulûm–u ahretle o nispet üzere iştigal etmeleri lazım ve vâcip olduğunu tenbih ve irşad içindir. Nüzûl–ü Kur'an hakkındaki bu fikir, bu mütalea dahi vâridat–ı Hak'dan bir varide olup hakikat hali daha ziyade bilen ise ancak Allah'dır.

Esma ve sıfat–ı ilâhi ve ef'al–i ilahiyenin eşyada zuhuru

Esma ve sıfat ve ef'al (fiiller) hepsi istidada tabidir. Yani ilim, kudret, irade, semi, basar gibi sıfatlar ve halk, tekvin, terzık[186], ihya, imate[187] gibi fiiller ve bunlardan müştak kılınan isimler eşya ve mezahirde[188] zuhur etmekte ve fakat bunların zuhuru kendi kendilerine değil bir mezahirdeki istidatlar sebebiyle husule gelmektedir.

Eğer istidatlar olmasa idi bunların hiç birisi zuhur etmezdi. Sırr–ı kader de buna mübtenidir[189]. Hamdolsun Cenab–ı Hakk'a beni şu dakik (ince) işlere müttali eyledi. Çünkü bu dekaik (incelikler)in bana zuhuru gerek bir kitap mütalaasıyla ve gerek bir muallim–i sûriden[190] ahz (alma) suretiyle değildir.

186 Terzık: Rızık verme, besleme. Rızık için verip yedirme.

187 İmate: Ölü hale getirmek, öldürmek.

188 Mezahir: Mazharlar. Eşyanın göründüğü yerler. Eşyanın görünen tarafları. Zâhir ve meşhud olanlar, yani görünür hale gelenler.

189 Mübteni: (Binâ'dan) Bina edilmiş, kurulmuş, kurulu. Dayanan, istinat eden, müstenit.

190 Muallim-i sûri: Bir şeyin dış yüzünü öğreten kişi.

Cennet ve Âdem

Cennet, âlem–i melekûttan olduğu gibi, Âdem aleyhisselamın oradan hurucu (çıkarılması) da, bitttedric (derece derece) tekâsüf ederek (yoğunluk kazanarak) nihayet şu sûreti ihraz[191] eylemesinden ibarettir.

Ahret ulemâsının Kitab ve Sünnet'ten ahkâmı uhreviyeyi istinbat eylemeleri

Fukaha[192], dünyevi şuunat (işler) ve malumatla ilgili mesail–i fıkhiyeyi[193] Kitab ve Sünnet'ten istinbat eyledikleri (çıkardıkları) gibi, ahret uleması da ahrete müteallik umur ve dekaiki[194] Kitap ve Sünnet'ten ahz ve istinbat eylemişlerdir. Binaenaleyh ahret yoluna ve tafsilatına müttali olmak ve ahval–i ahreti bihakkın bilmek arzusunda bulunan bir kimseye ehl–i ahretin musannefat ve müellefatını[195] mütalaa behemehâl lazımdır.

Mesail–i fıkhiyeyi bilmek talebinde bulunan bir kimseye herhalde fıkıh kitaplarını mütalaa lazım olup "Ben de onlar gibi bir insanım. Kitap ve Sünnetten ahkâm istinbat eyledikleri gibi ben dahi ederim. Onların kitaplarını mütalaaya hiç de mecbur değilim" demek layık olmadığı gibi ahret ahkâm ve ahvalini bilmek arzusunda bulunan bir adama da ehl–i ahretin musannefat ve müellefatını mütalaa lazım olup, "onlar da adam, biz de adamız" düşüncesine

191 İhraz: Nail olmak. Erişmek. Kazanmak. Kesbetmek. Birisini güzel bir surette korumak.

192 Fukaha: Fakihler; Fıkıh (İslam Hukuku) ilmiyle meşgul olan kişiler.

193 Mesail-i fıkhiye: Fıkhî meseleleler

194 Umur ve dekaik: Anlaşılması çok dikkat isteyen hususlar ve incelikler

195 Musannefat ve müellefat: Sıraya konulup tasnif edilmiş eserler ve telif edilmiş kitaplar.

kapılmamak lazımdır. Çünkü bu düşünceyle hiçbir şey elde edemeden ömür ziyan olur gider.

İdrak–i Hakk'ın tarık–ı eslemi[196]

Zat–ı Hakk'ı, Hüviyeti ilâhiye'yi göz ile idrak mümkün değildir. Vakıa, muhabbeti ilahiye ile dolup taşmış bir ârife bazen Cenab–ı Hak gayri maruf olan bir sûretle tecelli eder. Fakat bu pek nadirdir. Binaenaleyh bu bapta itimat olunacak şey kalbin tasfiyesi (saflaştırılması)dir. Çünkü kalp safi olduğu zaman hâsıl eylediği nur–u marifet sayesinde kendisine Hak sûreti mahsus ile değil belki sûret–i hakikisi ile tecelli eder. Ve bu halde hakikat zâhir olur ve rayb[197] ve şek bilkülliye zail olur gider.

Bir kimsenin "Enellah"[198] demesi sahih midir?

Ağacın "İnnî enellah[199]" demesi, bir insan bu sözü söylediği zaman akıldan uzak görülmeyeceğine bir tenbih ve belki de bu sözün insandan kabulü daha doğru olacağına bir delildir. Mademki bütün âlem Hakk'ın sûretlerinden ibarettir; bu halde her kim ve hangi şey "ben O'yum" der ise bu söz bilâşek sadıktır. Çünkü buradaki "ben" lafzı cüz–ü âlem olan ve mazhar–ı nutk–u insanî[200] bulunan

196 Hakk'ı idrakin (anlamanın) en sağlam, en sâlim, en selametli yolu.

197 Rayb: Şek, şüphe,

198 "Ben Allah'ım.

199 "Hani o bir ateş görmüştü de, ailesine: "Yerinizde durun, benim gözüme bir ateş ilişti, belki size bir kor getiririm yahut ateşin yanında bir yol gösterici bulurum" demişti. Ateşe vardığı zaman şöyle çağrıldı: "Ey Musa! Ben şüphesiz senin rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar, çünkü sen kutsal bir vadi olan Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim, şimdi (sana) vahyolunacak şeyleri dinle. şüphesiz ben Allah'ım" (Ta-ha suresi, ayet 10-14)

200 Mazhar-ı nutk-u insanî: İnsana özgü konuşma kabiliyetine sahip.

şahsa, zata değil belki sûret–i âlemin sahibi olan Hakk'a işarettir.

İşte bir insanın, bir şeyin "Enellah" demesi dahi bu kabildendir. Yani bu söz dahi bilâşek (kuşkusuz) sadıktır. Şu kadar ki "ene (ben)" lafzı ağaca yahut o insana değil belki o sûretlerin sahibi olan Cenab–ı Hakk'a işarettir.

İşte bu itibarla insanın değil hatta her zerrenin bile "Enellah" demesi bilâşek sadıktır.

Şurasını ihtar edelim ki dil "Ben Zeydim" cümlesini tekellüm ettiği (söylediği) zaman bu söz sadık olduğu halde, başka bir kimsenin "Konuşan Zeyd'in dilidir" veyahut "Zeyd o dildir" demesi sahih olmadığı gibi bir ağaç veyahut bir insan veya başka bir şey dahi "enellah" dediği zaman bu söz dahi sadık olduğu halde diğer bir kimsenin o insana ve yahut o ağaca veyahut o şey'e "işte o Allah'tır" veyahut "Allah odur" demesi sahih olmaz.

Resûlü Ekrem'in "*Kâne'llahu ve lem yekün maahü şey ilh*"[201] kavli de vâhidiyet mertebesine "Allah" adı verilebileceğine delalet eder. Zira bilcümle eşya o mertebede itibar olunabiliyor.

201 "Allah vardı ve O'nunla hiçbir şey yoktu". Ebu Rezîn el-Ukaylî (r.a)'ın rivayet ettiği hadise işaret etmektedir. O sahabi dedi ki: Ey ALLAH'ın Rasûlü! Rabbimiz bu mahlukatını yaratmadan önce nerede idi, diye sordum. O: "Tek başına başka hiçbir varlık bulunmaksızın o vardı. Altı hava, üstü hava (boşuk) idi. Arşını da su üzerinde yarattı."

Bu hadisi Tirmizî, "Tefsir, ve min sureti Hud, (Tuhfetu'l-Ahvezi, VIII, 528)"de rivayet etmiş, hasen olduğunu belirtmiştir. İbn Mace, "Mukaddime, fi mâ enkerat el-Cehmiyye"de; Ahmed, "Müsned, IV, 11"de rivayet etmişlerdir.

Kevn ü Fesad[202]

Kevn ü fesad, maddenin bir sûretin zevaliyle yerine diğer bir sûretin hüdûs ve urûzundan[203] ibaret olup bu da ezeli ve ebedidir. Binaenaleyh dünya ve ahret bir emri itibari[204] olup zahirî sûret fani dünya, batınî sûret de ahret ve ukbadır.

Dünya ve ahret ikisi de ezelen ve ebeden mevcuttur. Fakat itibar galibe olduğundan dünyaya fâni ve ahrete bâki namı verilmiştir.

Huri, kusûr[205] ve cennetler

Elde edilmek istenen akla uygun mükemmel lezaiz (lezzetler), huriler ve köşkler ve cennetlere teşbih olunarak bunların isimleri mezkûr lezaiz yerine kullanılmış ve bu da mücerred o lezaizi fehim (anlama) ve idrakten kasır (yoksun) olan ukûl–i nâkisa–i cahiliyeye[206] bir dereceye kadar tefhim (anlatma) hikmetine bina kılınmıştır. Zira eğer bu lezaiz doğrudan doğruya açık açık anlatılsa idi aklı kıt olanlar, onlardan i'raz[207] ederek dünyevi lezaizi tahsile gayret sarfedecekler ve bu halde o Yüce Mâbud'u bilkülliye unutacaklar idi.

202 Kevn ü fesad: Bir taraftan vücuda gelip, diğer taraftan da harap olma durumu.

203 Ortaya çıkmasından.

204 Emr-i itibari: Hakikatta, hariçte vücudu olmayıp, var kabul edilen emir, iş. (İnsanın fiilleri, kesbi gibi.)

205 Kusûr: Kasrlar yani köşkler

206 ukûl-i nâkisa-i cahiliye: Cahillere özgü noksan akıllar.

207 i'raz: Yüz çevirmek. Başka tarafa dönmek. İctinab, çekinmek.

İşte bu hikmete binaen, kemâlâta ait lezaiz hûri ve köşk ve cennet ile ta'bir[208] buyuruldu ki noksan akıl sahipleri onlara iştiyak (heves) etsinler de Hakk'a vuslat için, hikmete ulaşıncaya kadar yani hakikatı anlayıncaya kadar ibadet ve taat ile iştigal ederek bu tarık ile Hakk'ı idrak eylesinler.

Eğer böyle olmasa idi tarık–ı Hak ihmal edilmiş olur idi. Evet Hakk'a vuslat için ol emrin bundan başka bir sebebi ve bir delili yoktur. Zira noksan akıl erbabı ancak maddî lezaizi idrak edebilirler. O yüzden, ibadet ve taate terettüb edecek olan aklî lezaizden huri ve kusur gibi şeyler olarak bahsolunur ise onlar, o maddi lezzetlere temayül ile ibadet ve mücahedat ile iştigal ede ede tedricen kemâlât kesb eyleyerek (kazanarak) nihayet farkında olmadan hakka vasıl olurlar. Cenab–ı Hak, hakkı söyler ve hakiki tarık–ı hakka hidayet eyler.

Resulü Ekrem'in "*İnsanların elinde bulunan şeyden içtinap et ki nâs indinde makbul olasın ve Allah'a mahsus olan Kibriya ve azamet sıfatlarından ihtiraz[209] eyle ki Allah indinde mahbub olasın*" mealinde olan hadis–i şerifleri de hidayet beyanına işarettir.

Elhasıl tarafı ilahiden beyan olunan vaad, vaîd[210] hep haktır. Fakat iş onları anlamaktadır.

208 Ta'bir: İfade, anlatma. Söz. Mânası olan söz. Deyim. Terim.

209 İhtiraz: Sakınmak, çekinmek, kaçınmak

210 Vaad-vaîd: Allah'ın ittat edenlere mükâfat vermeyi vaad etmesi ve karşı gelenleri tehdit etmesi. Birincisi Cennete bakarken, ikincisi Cehenneme bakar.

"Mûtû kable en temûtû hatta tahyâ ebedâ"[211] hadisine dair bazı mütalaalar: "Ölmeden evvel öl ki ebeden hay (diri) olasın" buyruldu. Bu kelam ber vech–i âti vücûh (aşağıdaki yönleri) ile tefsir ve tevcih olunur.

Evvela: "Ölmezden evvel ölmek"ten maksat lezaizi dünyeviye (dünyevi lezzetler) ve şehevatı hayvaniye (hayvanî şehvetler)den içtinab etmektir. Lezaiz–i dünyeviye ve şehevat–ı hayvaniyesinden içtinab eden bir kimse ise şüphe yok ki ezelen ve ebeden vücûd–u hakiki ile mevcut ve hayat–ı ebediye ile hay (canlı)dır. Lakin insanlar hayat–ı dünyeviyeyi pek çok sevdiklerinden o misilli hayata razı olmazlar.

Saniyen (ikinci olarak):"Ölmezden evvel öl" demek, "ahlak–ı ilahiye ile tahalluk[212] et" demektir. Ahlak–ı ilahiye ile tahalluk eden bir adamın ise bade'l–mevt (ölümden sonra) evsafı cemilesi (güzel vasıfları) ebediyen yâd olunacağından hay (canlı) ve ahya (diriler) hükmünde olacağı derkardır[213].

211 Yaygın bir şekilde hadis zannedilen "Ölmeden önce ölünüz" sözü, Hz. Muhammed'in hadisi değildir. Nitekim meşhur hadis âlimlerinden İbn Hacer el-Askalânî "sabit değildir" derken, Ali el-Kârî, bu sözün sûfilere ait bir kelam olduğunu ve "hakiki ölüm gelmeden önce şehevî arzulara uymamak ve ayartan nefsi gemlemek suretiyle mecazen ölmek" diye anlaşılması gerektiğine işaret eder. Demek oluyor ki bu söz, tefekkür-i mevt (râbıta-i mevt, hayalî ve iradî ölüm) konusunda daha çok tasavvuf erbabı tarafından "yaşarken gerçek ölümü hissedin, beden yok olmadan ıttıla mahallini görmeye çalışın" diye dile getirilen tecrübeyi yansıtır. Sonuç itibariyle "Ölmeden önce ölünüz" sözü hadis olarak kullanılmamalıdır. Çünkü bu sözü Peygambere veya sahâbe ve tâbiîn nesline ulaştıran bir isnat zinciri yoktur. Yapılan yorum ve açıklamalar çerçevesinde bir "vecîze" olarak değerlendirilebilir.

212 Tahalluk: Ahlâklanmak. İyi huy edinmek

213 Der-kâr: Malûm, aşikare olan.

Salisen (üçüncü olarak): "Ölmezden evvel öl" demek, fenafillâh[214] mertebesine varıp hatta kendi varlığını bile selb[215] ederek "Allah'tan başka hiçbir şeye vücud verme!" demektir. Böylece, vücudu cüziyesini (tikel varlığını) selb ile kendisinin, ilahi tümel varlığın cüzlerinden bir cüz olduğunu bilir ve ona kesb ittisal eden (yakınlaşan) bir kimse ise şüphe yok ki ebeden hayydir. Zira bu takdirce onun nazarında tek bir vücud kalmış ve bu vücudun adem (yokluk) ile ittisafı (vasıflanması) ise muhal (imkansız) hükmünü almıştır.

Ebvab–ı Cennet (cennetin kapıları)

Cennetin sekiz kapusu, Cehennemin yedi kapusu olduğuna dair bazı ahbar[216] varid olmuş ve bunun sebebi dahi bende şu yolda zuhur eylemiştir.

Arş, sakf–ı cennet (cennetin çatısı), felek–i sevabit (sabit yıldızlar seması) ise zemin–i cennettir.

Felek–i sevabitin makadı (dip tarafı) da sakf–ı nar (cehennemin çatısı)dır. Binaenaleyh bu ikisinin tahtında (altında) bulunan eflakdan[217] her biri birer bab (kapı)dır. Bu halde cennetin sekiz ve cehennemin yedi kapusu olduğu şüphesizdir. Çünkü felek–i Atlas'ın yani arşın altında sekiz felek vardır ki felek–i sevabit, felek–i Zühal, felek–i

214 Fenafillâh: Tasavvuf terimi olarak: Kulun zât ve sıfâtının, Hakk'ın zât ve sıfâtında fâni olması. Başka bir ifade ile: Dünya alâkalarını külliyen keserek ve tam bir teveccühle ehadiyet dergâhına dalma halidir. Sofi, bu maksada erebilmek için her şeyi terk eder.

215 Selb: Kaldırma, giderme, izale.

216 Ahbar (Haberler): Istılahta, ayet veye hadis'le geçmişte, gelecekte ve ahirette olacaklara dair bildirilen şeyler.

217 Eflak: Felekler; gökler ; burada güneş, ay ve gezegenlerin bulunduğu ve 9 kat olduğu varsayılan yeryüzü seması kastediliyor.

Müşteri, felek–i Merih, felek–i Şems, felek–i Zühre, felek–i Utarit, felek–i Kamer'dir.

İmdi, felek–i sevabitin makadı sakf–ı nar olunca onun altında yedi felek baki kalır. Ve binaenaleyh her felek bir bab itibar olunur. Bu halde cennetin sekiz, nâr'ın da yedi kapusu olduğu tezahür eder.

Bu bahsi yazdığım sırada tefeül[218] için Mushafı Şerifi elime aldım, rastgele açtım. "*Innellezîne kezzebû bi âyâtinâ ve'stekberû anhâ lâ tufettehu lehum ebvâbu's–semâi ve lâ yedhulûne'l–cennete*"[219] ayeti kerimesi zuhur eyledi. Bu ayet, "ayetlerimizi yalanlayan ve onlar ile amel ve ve itikatta istikbar[220] edenler için ebvab–ı cennet olan semavat açılmaz" manasında olduğundan bizim dediğimiz şeye dahi bil–işare (işaret yoluyla) delalet eder.

Zahirî ibadetlerden asıl maksad

Tertib–i fevait[221] hakkında muhtelif sûrette birtakım ahbar[222] varit oldu. Bunların bazıları söz konusu tertibin vücub (lüzum)una, bazıları da adem–i vücubuna (lüzum olmadığına) delalet etti. Birinciye Ebû Hanife[223], ikinciye

218 Tefeül: Bazı hâdiseleri, tesadüfleri uğurlu saymak. Meselâ: Bir kitabı rastgele açarak ilk tesadüf eden yeri okuyup ona dikkat ederek onu uğurlu ve esas bir ders sayma gibi.

219 "Ayetlerimizi yalanlayan ve onlara karşı büyüklük taslayanlar için göğün kapıları açılmaz ve onlar cennete giremezler (Araf suresi, ayet 40)".

220 İstikbar: Kibir, gurur, enaniyet. Kendini büyük görme, mağrurluk.

221 Vaktinde kılınmamış olan bir namaza "faite" denilir. Bunun çoğulu "fevait" dir.

Tertib-i fevait: Kazaya kalmış namazların kılınmasında gözetilecek düzen.

222 Ahbar: Haberler. Burada haber: Hadis, Peygamberin sözü.

223 Ebû Hanife: Lakabı, İmam-ı Azam; asıl adı, El-Numân bin Sabit), 699 (Hicri 80) yılında doğup, 767'de (Hicri 148) Bağdat'ta öldü. Sünnilikte ehl-i sünnet itikadının lideri kabul edilir. Hanefi Mezhebinin kurucusudur.

de Şâfi[224] zahib (o görüşte) oldu. Kezalik teşehhüd[225] duası hakkında da muhtelif eserler vürud eyledi. Bu eserlerin bazıları teşehhüd de insan kelamına müşabih (benzer) sözler ile duanın cevazına, bazıları da adem–i cevazına delalet etti. Burada da birinciye Ebu Hanife, ikinciye de Şafi kail oldu.

İşte bu minval üzere sair bir takım âmali zahire (görünen ameller) hakkında muhtelif âsar[226] ve ahbarın sudur eylemesi ise, asıl matlup ve maksudun, âmali zahire değil belki onlar vasıtasıyla husule gelecek olan tasfiye–i batıne (iç temizliği) ve tehzib–i ahlak (ahlak güzelliği) olduğunu ve bu babda asıl dikkat ve ihtimamın ancak bunlara mâtuf olması lazım geldiğine delalet etti. Çünkü âmâl–i zahire bizzat maksûd (kastedilen) olsaydı ameli vahid (tekbir amel) hakkında muhtelif sûrette eser (hadis)ler vürud etmez idi.

Işte tertib–i fevait ve dua–i teşehhüd hakkında dahi aynı hikmete binaen muhtelif sûrette eserler zuhur eyledi. Yani asıl maksad, tasfiye–i batın (içi saflaştırma) ve tehzib–i ahlak (ahlakı güzelleştirme) olup, bunlar ise her ne sûretle olur ise olsun mutlaka ibadeti bedeniye ve âmali zahire ile husule geleceğinden tertib–i fevait ve saire gibi birçok ibadet ve âmali zahire hakkında muhtelif sûrette âsâr ve ahbar vaki olmuştur. Lakin ulemâ–i zahire[227] (*aslahahüm'ul-*

224 Şâfi: İmam-ı Şafii, aslı adı, Abu Abdullah Muhammad ibn Idr_s al-Shafi'i (M.767/H.150-M.820/H.204), ünlü İslam hukuku bilgini. Şafii mezhebinin kurucusudur.

225 Teşehhüd: Dinî bir kavram olarak, namazın her iki rekatta bir ettahiyyâtü duasını okuyacak kadar bir süre oturmak demektir.

226 Âsar: Eserler. Bir hususa dâir Peygamber'den rivâyet bulunması

lah–u Teâlâ)[228] batını (iç âlemi) terk edip kışra (kabuğa) itimat ettiler. Hatta ekserisinin batınları şak edilse (yarılsa) hubb–u dünya (dünya sevgisi) ve hubb–u riyasetten (baş olma sevdası) başka bir şey bulunmaz. Allah onlara zillet versin.

Kıyamet

"*Ve yes'elûneke anil–cibali, fe kul yensifuhâ rabbî nesfen. Fe yezeruhâ kâan safsafen; lâ terâ fîhâ ivecen velâ emten*"[229] kavl–i şerifi, Resulü Ekrem'in zuhuru ile hak zâhir olup tevhid yayılmış olacağına, binaenaleyh artık ondan sonra hüküm ancak Zat-ı vahid için olacağına işarettir.

Filvaki Resulü Ekrem zuhur edince tevhid–i sırf[230] zahir oldu. Zira o Nebiyyi Muhterem, hakiki tevhid–i sırfa davet etti. Tevhid sırrında asla müphem bir husus bırakmadı. İbadet ve taat ve duadan maksad ise Allah ve Rahmet isimleriyle müsemma olan zatın ahkâmını (hükümlerini) kabule istidad hâsıl etmek hikmetine mebni idi. Hâlbuki enbiya–i salifenin (önceki nebilerin) şeriatları, ahkâm–ı sıfattan hali değil idi. Elhasıl bu ayeti kerime, ahir zaman nebisinin zuhuru ile enbiya–i salifenin şeriatlarında görülen ahkâm–ı sıfat artık batıl olup yerine ahkâm–ı zât kaim olacağına tenbih ve işarettir ki kıyamet–i kübranın manası dahi budur.

227 Ulemâ-i zahire: Kur'an-ı Kerimin zâhir mânâsına göre hakikatları değerlendiren âlimler. Şeriatın mâna ve esrarından daha çok, zâhirini ve hükümlerini bilen âlimler.

228 Allah-u Teala onları islah etsin.

229 Sana dağlar hakkında sorarlar. De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak.

230 Tevhid-sırf: Katıksız tevhid; mutlak birlik.

Hak Teâlâ bu ayette ahkâm–ı sıfatı cibale (dağlara), onların mahvı ve izalesini de cibalin kum gibi olarak savrulmasına benzetmiş ve badehu (sonra) bu benzetmeleri söz konusu olan benzetme sözlerinde istimal eylemiştir.

Sema ve Arz

Hak Teâlâ Enbiya suresinde "*Evelem yere'llezine keferû ennes–semavâti vel–arda kânetâ ratkan fe fetaknâhümâ*"[231] buyurdu. Müfessirin de bunun tefsirinde, evvelce sema ile arz bitişik idi ba'dehu (daha sonra) Allah onları birbirinden ayırdı dediler.

Ben derim ki semavat, âlem–i melekûte, arz da âlem–i mülke işaret olup insan ise ikisini de cami olduğundan bu ayetteki sema ile arzdan maksat insandır.

Binaenaleyh ayet–i kerime: "Nutfede, rahimde âlem–i melekût ile âlem–i mülk bitişik idi. Ba'dehu biz o mazhara nefh–i ruh ederek (ruh üfleyerek) onları birbirinden tefrik ve o mazhar da eser–i mülk ve melekûtu izhar eyledik" manasını havidir.

Velayet[232]

Velayet, muhabbeti ilahiyenin kalbe cidden hululü ile kalbin hubb–u dünyadan bi'l–külliye (tamamen) hâli (boş) olmasından ibarettir.

231 "Kafirler görmüyorlar mı ki gökler ve yer bitişik bir halde idiler ve biz onları ayırdık (Enbiya suresi, ayet 30).

232 Sana dağlar hakkında sorarlar. De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak. Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan hâlinde bırakacaktır Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin (Taha Suresi, ayet 105, 106, 107).

İhya–u Ulûm[233] ve Kimya–yı Saadet[234] gibi bazı kütüb (kitaplar)

İhya–u Ulûm ve Kimya–yı Saadet gibi bazı kitaplar, ilm–i tahkikî[235] ile ilm–i taklidî[236] arasında birer berzahtır[237]. Bu berzah yolu, irşad–ı âlem için güzel bir tarıktır. Zira halkın işin başında tahkike kabiliyeti yoktur. Binaenaleyh eğer ibtida (ilk önce) onlara hakaik (hakikatler) açıkça anlatılırsa onların tabiatları hakkı kabulden imtina ederek ya dalalette kalırlar veyahut hakikat erbabını tekfire (kâfir ilan etmeye) kadar varırlar.

Hâlbuki bu tarik–i berzah, mümtezic[238] bir tarik olup bir vecihten muvafık ve bir vecihten de muhalif olduğundan avam ibtida–i emrde (işin başında) bu tarike sülûk ederler ise bu sayede istidat (anlayış) kesb ederek yavaş yavaş hakkı kabul ederler. Ve o zaman tarik–i mezkûrun (sözü edilen yolun) bir âlet–i sayd[239] olduğunu anlarlar.

El–Cinnet[240]

"El– Cinnet" tabiri kuraniyesi, melaikeye, şeyatine (şeytanlara) ve iblise şamil bir tabirdir. Bunların kâffesi (hepsi) de âlem–i ecsam (cisimler)dan değil âlem–i ervah (ruhlar)dan olup o âlem–i ervah ise ecsamdaki (cisimlerdeki) kuvay–ı külliye (tümel güçler) ve kuvay–ı cüz'iye

233 Tevhid-sırf: Katıksız tevhid; mutlak birlik.

234 "Kafirler görmüyorlar mı ki gökler ve yer bitişik bir halde idiler ve biz onları ayırdık (Enbiya suresi, ayet 30).

235 İlm-i tahkikî: Araştırma ve inceleme sonucu elde edilen ilim.

236 İlm-i taklidî: Başkalarını taklit yoluyla, körü körüne elde edilen bilgi.

237 Berzah: İki yer arasındaki geçit.

238 İlm-i tahkikî: Araştırma ve inceleme sonucu elde edilen ilim.

239 İlm-i taklidî: Başkalarını taklit yoluyla, körü körüne elde edilen bilgi.

240 Berzah: İki yer arasındaki geçit.

(tikel güçler)den ibarettir. İnsanı Allahu Teâlâya takrib (yakın) eden kuvaya melaike ve Allah'dan teb'id (uzak) ve dünyaya takrib eyleyen kuvaya da şeyatin (şeytanlar) tesmiye olunmuştur. Bizim, "el–cinnet lafzı melaike ve şeyatine şamildir" sözümüze delil ise "*Ve cealû beynehu ve beyne'l–cinneti nesebâ*"[241] kavl–i şerifidir. Çünkü bu ayet "Küffar, Allah ile cin arasında neseb iddia ettiler ve cinlerin benâtu'llah[242] olduklarına kail oldular" demek olup, küffar ise benatu'llah namını cin ve şeyatine değil belki melaikeye verdiklerinden şu ayet el–cinnet lafzı ile melaikeye dahi ıtlak olduğunu, tabir–i diğer (diğer deyiş) ile melaikenin el–cinnet lafzının medlûlatı (delalet ettiği şeyler) cümlesinden bulunduğunu katiyen ifade eder.

Meâd[243]

Mead hakkında nüzûl eden (inen) "*Fe–enzelnâ bihi'l–mâe fe–ahracnâ bihi min kulli's–semerâti kezâlike nuhri-cu'l–mevtâ leallekum tezekkerûn*"[244] ayet–i kerimesi, ortaya çıkan yeni semerât (ürünler), yok olan fani (geçici) semeratın örneği olup aynı olmadığı gibi, ahrette ortaya çıkacak ebdan (bedenler) da fâside (bozulup çürüyen) ebdanın örneği ve benzeri olup aynı olmadığına delalet etmektedir.

241 Mümtezic: İmtizac eden. Birleşmiş olan, birleşik. Birbirine tamamen uygun olarak karışmış olan.

242 Av vasıtası

243 Cinnet: Buradaki anlamı cin ve bu kelimenin çoğulu olarak cinler veya cin taifesi demektir

244 Takrib: Yaklaştırma.

Vahdet–i vücud'a diğer bir bürhan daha

"*Mâ halkukum velâ ba'süküm illâ kenefsin vâhide*"[245] kavl–i şerifi (şerefli sözü), a'lâsı (en yükseği) ile ednası (en alçağı)yla, gaybı (görülmeyeni) ile, şehadeti (görüleni) ile elhasıl her şeyiyle, bütün âlemin şahs–ı vâhid (tek bir şahıs) gibi olduğuna ve binaenaleyh taaddüd–ü eşya (eşya çokluğu), taaddüd–ü âzâ (organ çokluğu) gibi olup azânın taaddüdü, şahsın vahdetine mani olmadığı gibi eşyanın taaddüdü de "Hakk'ın vahdetine mani bulunmadığına işarettir.

Hakayık–ı eşyaya kesb–i ittila[246]

Hakayık–ı eşyaya vukuf etmek bedeni riyazet ve mutlak mücahede ile hâsıl olur. Ve fakat ezmine[247]nin, emkine[248]nin ihtilafı (farklılığı) hasebiyle mücahedenin te'siri dahi ihtilaf eder.

Ve işte bunun için şeriatlarda ihtilaf görülür. Hazreti nebilerin ve büyük resullerin hazeratının ahval–i seniyeleri (yüce halleri) de buna delalet eyler. Çünkü onların şeriatları tefeṙuat cihetiyle yekdiğerine muhalif olduğu halde asıl cihetiyle aralarında asla fark yoktur. Binaenaleyh cümlesi Hak'dan, Hak üzere ba's ve irsal buyurulmuştur (gönderilmiştir).

245 Teb'id: Uzaklaştırma.

246 "Onlar, O'nunla cinler arasında bir soybaşı uydurdular (*Saffat* suresi, ayet 158).

247 Benatullah: Allah'ın kızları

248 Meâd: Ahiret âlemi ve öldükten sonra diriltilmeye denilir.

"Men kâle lâ ilâhe illa'llah, dahale'l–cennet"[249]

Resûlü Ekrem'in "lâ ilâhe illallah diyen cennete girer" kavli (sözü) şu cihetler ile izah ve tefsir olunur:

Evvela, buradaki cennetten maksat huri ve köşkler vesaire ile müzeyyen (süslü) olan darüs–sevab[250]'tır ki cennetin meşhur manası da budur.

Saniyen buradaki cennet, hıfz–u emân[251] halinden kinayedir. Küffar, katl (ölüm) ve esaret ve yağma ve harp ile eziyet olundukları ve İslam olanlar ise bu azaptan halas buldukları için Resûlü Ekrem, "*Men kâle... ilâ ahir*" buyurdu. Kelime–i tevhidi[252] ikrar edenin bu azabdan bittahlis (kurtularak) cennete dâhil olacağından bağçe demek olan "cennet" o hıfz–u eman halinden kinaye kılınmıştır.

Salisen, buradaki cennet setr (örtü) ve siper manasına olup hadisi şerif, kelime–i tevhidi ikrar eden kimse kendisini bilcümle gavail ve mesaibden sahabet[253] ve siyanet etmiş olur mealini maksuddur.

Rabian (dördüncü olarak), buradaki cennet "cennet–i vechiye" yani "zatiye"den ibaret olup hadis–i şerif, kainatta ve dünyada Allah'dan başka bir vücud olmadığını, bulunmadığını bilen kimse cennet–i vechiye–i sübhaniye[254] ve zat–ı rubûbiyete[255] dâhil ve vasıl olur demektir.

249 "Onunla suyu indirdik ve o suyla her türlü ürünü yetiştirdik; bunun gibi ölüleri de çıkarırız; belki ibret alırsınız (*Araf suresi*, ayet 57).

250 Darü's-sevab: Sevab yurdu; Allah'ı rızasını kazanmaya mahsus iyi işlerin karşılığının alınacağı yer.

251 Hıfz-u emânı: Korunma ve emniyet.

252 Kelime-i tevhid: Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun elçisidir" anlamındaki "*Lailâhe illâllah, Muhammedürresûlullah*" sözü.

253 Gavail ve mesaibden sahabet: Gailelerden ve musibetlerden koruma.

Hamisen (beşinci olarak), buradaki cennetten maksat, vücud–u bâki–i firdevsi[256] olup hadis–i şerif, fena fi'llah mertebesine vasıl olan kimse vücud–u zulmani–i cismaniyeden[257] bittahlis (kurtularak) vücud–u baki–i firdevsiyeye dâhil olur mealindedir.

Sadisen (altıncı olarak) buradaki "cennet" , şerefli (mübarek) meratib (mertebeler)de âli (yüce) makamat (makamlar) manasına olup mezkûr hadis, kelime–i tevhidi ikrar eden kimse kemâlât–ı şerife (şerefli olgunluklar) ve âli meratibe nail olur manasını müfiddir. Zira her hâlet–i hissiye ve deniyeye[258] cehennem tesmiye olunduğu (denildiği) gibi her şerefli hal ve âli mertebeye dahi cennet tesmiye olunur. Tevhid halet (keyfiyet)i şerefli bir halet ve şirk (ortak koşma) haleti de hissî (duyusal) ve denî (geçici) bir halet olduğundan "*la ilâhe illallah*" diyen bir adam bila şek halet–i hissiyeden çıkarak halet–i şerifeye duhul etmiş olur.

Elhasıl dünyada olsun, ahrette olsun her halet–i şerifeye cennet ıtlak (deme) sahih olduğu gibi her halet–i kerîhe ve rezîleye[259] de cehennem, nar (ateş) ıtlakı sahihtir. Binaenaleyh kütüb–ü semaviyede vasf olunan huri, köşk vesaire hep bu dediğimiz şeylerin sûretlerine haml edilir.

Buna rüya–yı sadık dahi delalet eder, böyledir. Bir adam

254 Cennet-i vechiye-i sübhaniye: Noksan sıfatlardan münezzeh Allah'ın kendine özgü yüzünü görme zevkine erişilen cennet.

255 Zat-ı rubûbiyet: Allah'ın rububiyet (bütün zaman ve mekanlarda her türlü varlığa muhtaç olduğu şeyleri vermesi) sıfatının aslı.

256 Vücud-u bâki-i firdevsi: En yüksek cennet olan firdevs'in baki varlığı.

257 Vücud-u zulmani-i cismaniye: Bedensel sıkıntılı (sınırlı) vücut (varlık).

258 Hâlet-i hissiye ve deniye: Bedensel beş duyuya dayalı fani (geçici) durum.

259 Halet-i kerîhe ve rezîle: Çirkin ve rezil durum.

âlem–i manada kendisinin, müzeyyen bir bağçede ve yahut âli bir köşkte bulunduğunu görür. Ve bu hal onun bir mertebe–i âliye ve bir halet–i şerifeye vasıl olacağına delalet eder. Filvaki biraz zaman sonra o adam mutlaka bir halet–i şerifeye ve bir mertebe–i âliyeye vasıl olur. Ve o zaman daha evvel görmüş olduğu bağçenin veya köşkün işte bu haletten, bu mertebeden ibaret bulunduğunu anlar.

Nevm (uyku) denilen şey ise bir mevt–i sagîr (küçük ölüm)den ibaret olduğundan nevmî (uykuda olan) müşahedatın, müşahedat–ı uhreviye cinsinden olması iktiza eder.

İmdi, mezkur makamlara ve hallere münasip olan nevmî sûretlerin, uhrevî sûretler cinsinden olduğu sabit olunca semavi kitaplarda zikr ve vasf olunan cennet, huri, köşk, ateş, azap vesaire gibi şeylerin de her biri kendisine münasip bir makam ve bir halete işaret olduğu bila–şek taayyün eder (meydana çıkar).

Bu dediğim şeyden tenebbüh[260] et de ahretin, cennetin, ateşin, hurinin ve köşklerin neden ibaret olduklarını bil, gaflet etme!

Fakat bu hakikatleri mütalea ederek, hakikatın sırlarına vakıf olduğun ve hak ve hakkaniyeti maksat edindiğin zaman dahi zinhar ibadet ve taati terk eyleme. Zira hakiki maarifin, yakınî mükaşefatın, yüce olgunlukların, şerefli makamların menşei ancak riyazet ve ancak ibadettir. Öyle ise sakın aldanıp da "dünya ve ahret ve huri ve cennet bunlardan ibaret olunca ibadet ve riyazete hacet yoktur" deme! Zira bu sözleri söyleyen bir adam hem sapık, hem de saptırıcı olup katli mübahtır.

260 Tenebbüh: Uyanmak. Kendine gelmek. Aklını başına getirmek.

Sabian (yedinci olarak), buradaki cennet mestur (örtülü, gizli) manasına olup mezkûr hadisin demek istediği, kelime–i tevhidi ikrar eden kimse mahsustan (duyu âleminden) huruc ile gayri mahsusa dühul eyler. Yani hissi zâhiri ile his olunan (algılanan) esnama (putlara) ibadetten fâriğ olarak hissen idrak olunmayan Hakk'ın zatına ibadetle meşgul olur mealindedir.

Şu zikrolunan cihetler ile Resûlü Ekrem'in "*İnne li'l–Kur'ani zahiren ve batınen ve li–batınühü batınen ilâ seb'atü ebtin*"[261] kavli şerifiyle beyan buyurduğu butûn–u seb'a[262] tamam oldu. Çünkü Resûlü Ekrem bütûn–u seb'anın Kur'an hakkında cari olduğunu ihbar buyurmuş ise de kendisi mazhar–ı cevamiü'l–kelim[263] olduklarından onun her kelamı hikmet ve hususi olarak kendilerine vahyolunan ve binaenaleyh Kur'an hükmünde bulunan bu hadis–i şerifte de mezkûr batınların tahkiki şüphesizdir. Hatta bu hadis–i şerif "cevamiü'l–kelim"den olduğundan dolayıdır ki avâm ondan vukuu mümkün olmayan bir takım şeyler anlamış ve bu da "Allah" ile "rasihûn fi'l–ilm"[264]den maada (başka) kimsenin bilemeyeceği bir hikmete bina kılmıştır ki bunun umuma karşı serfiraz olan bir şeriatın da böyle olması muktezay–ı maslahattır..

Bazı kimseler vahiyde, şeriatta i'vicac[265] görüyorlar ise de bu i'vicac vahiyde ve şeriatta değil kendi his idraklerin-

261" Şüphesiz Kur'an'ın zahiri ve batını vardır ve onun batını yedi batındır."

262 Butûn: Bâtınlar. Butûn-u seb'a: Yedi bâtın (içyüz, sır).

263 Mazhar-ı cevamiü'l-kelim: Az söz ile çok manayı ifade eden edebî veciz söz söyleme kabiliyetine mazhar olmuş kişi.

264 "İlimde derinleşmiş, sağlam bir yer edinmiş olanlar"

265 İ'vicac: Doğru davranmamak, eğri büğrü olmak. Hamlık

dedir. Her nebiye gelen vahiy bilcümle muhtemelat[266] ile, zahir ile, batın ile kastedilen şeydir.

Deccal[267] ve kıyamet ve Dabbetü'l–arz[268]

Zaman–ı Resul Aleyhisselam'da bazı insanlar, Kur'an-dan ve hadisten anlamış oldukları "deccal", "kıyamet", "dabbetü'l–arz" vesaire gibi şeylerin kendi zamanlarında zuhuruna muntazır oluyorlar (bekliyorlar) idi.

Nitekim onların bu intizarları meşhur ve kütübü mufassa-la da yazılıdır. Sonra müteahhirin[269] dahi kendi zamanlarında bunların zuhuruna muntazır oldular. Hatta bu babta birçok kitaplar dahi tasnif ve telif eylediler. Bunlardan bazıları, o şeylerin Hicretin üç yüz senesinde[270] bazıları Mehdî[271] zamanında zuhur edeceğini ve Mehdî'nin zuhurunun da yedi yüz[272] ile sekiz yüz[273] arasında vukua geleceğini tayin ettiler.

266 Muhtemelat: (Muhtemel'in çoğulu) Olabilir ve umulur şeyler. İhtimâl dahilindeki şeyler.

267 Deccal: ahir zamanda ortaya çıkıp, göstereceği olaganüstü yeteneklerle insanları dalâlete sürükleyeceği kabul edilen kişidir İnsanlar ona itaat edip etmeme hususunda imtihan olunacaklardır!

268 Dabbetü'l-arz: Sözlükte "canlı, hafif yürüyen, debelenen, binek hayvanı, nüfûz ve sirâyet eden" anlamlarına gelen dâbbe kelimesi ile yeryüzü anlamına gelen arz kelimesinin birleşmesinden oluşan bir terkiptir. Bu terkip Kur'ân-ı Kerim'de bir âyette geçmiş ve ağaç kurdu anlamında kullanılmıştır (Sebe' 34/14). Ayrıca "Dâbbe-tün mine'l-arz" şeklinde, kıyamet alameti olarak bir âyette geçmiştir: "O söz başla-rına geldiği (kıyamet yaklaştığı) zaman, onlara yerden bir dâbbe, (yaratık) çıkarırız da, bu onlara insanların âyetlerimize kesin bir îmân getirmemiş olduklarını söyler." (Neml, 27/82). Kıyametin alameti olarak yerden çıkacağı bildirilen dâbbetü'l-arz'ın nasıl bir yaratık olduğu ve ne zaman çıkacağı bildirilmemiştir

269 Müteahhirin: Kelime olarak "sonra gelenler" demektir.

İslam terminolojisinde Peygamberden itibaren ilk üç asırdan (sahabe, tabiin ve etbâu't-tabiun'dan) sonra gelen, yetişen din âlimlerine bu isim verilir.

270 Hicrî 300 yılı, Miladi 912/913 yıllarına karşılık gelir.

Halbuki, Hicreti seniyenin sekizinci asrının nısfına (yarısına) doğru takarrüb etmiş (yaklaşmış) olduğumuz halde onların tahayyül etmiş bulundukları şeylerden hiçbir şey zuhur etmediği gibi bundan sonra dahi nice bin seneler dahi geçecek ve yine o şeylerden hiçbirisi zuhur eylemeyecek.

Kezalik onların zu'm ettikleri gibi cesetlerin haşri dahi asla vukua gelmeyecek.

Beyit

Sevfe terâ izâ tehbelü'l–gubar

E ferasün tahteke em himar[274]

Yarabbi! Kelimat–ı tamme ve nüfus–u kamilen hürmetine nar–ı cehildenbeni hıfzet[275]! Sana sığınırım.

Allah "muhîtu âlem"dir[276]

"*Vallâhu min verâihim muhît*"[277] kavl–i şerifi Hak Teâlâ'nın bizzat bütün kâinatı muhit (kuşatıcı) olduğunu

271 Mehdî: Sözlüklerde hidayette, doğru yolda olan, başkalarının hidayet ve doğru yolda gitmelerine vesile olan mânâsına gelen Mehdî, İslâmî bir terim olarak âhirzamanda geleceği müjdelenen, kendisine Allah tarafından özellikle doğru yol gösterilen, hakka yöneltilen, dinî noktalarda hata ve yanlışlıklardan korunan, insanları, bilhassa Müslümanları irşad eden, doğru yola sevk eden, zulüm ve haksızlıkların kol gezdiği bir dünyada adaleti tesis eden, âhirzamanda geleceği müjdelenen Âl-i Beytten büyük bir zâttır. Mehdî yazdığı eserlerle, inançsızlık içerisinde bulunanları, îmanı şüphe ve tereddütte olanları kurtaracak, mü'minlerin îmanlarını takviye edecek büyük bir âlimdir.

272 Hicri 700 yılı, Miladî 1300/1301 yıllarına karşılık gelir.

273 Hicri 800 yılı, Miladî 1397/1398 yıllarına karşılık gelir.

274 Toz duman ortadan kalkınca göreceksin;

At mı yoksa eşek mi olduğunu altındakinin.

275 Sözlerinin tamamı ve yaratttığın olgun nefisler hürmetine câhillik (bilgisizlik, bilmemezlik, ilimden mahrum olmaklık) durumundan beni koru.

276 Muhîtu âlem: Âlemi ihata eden, kuşatan.

277 "Ve Allah, onları arkalarından sarıp kuşatmıştır (Buruc suresi, ayet 20)".

ifade etmiş ve hakikat ve işin aslı da bundan ibaret bulunmuştur.

Cenab–ı Hakk'ın bu âlemi muhit (kuşatıcı) olması, Zeyd'in kendi azasını[278] muhit olmasına benzer. İmdi, Zeydin azasından bir uzuv hareket ettiği zaman veya bir iş yaptığı zaman o hareketin, o fiilin fâili o uzuv değil belki o uzvun sahibi olan Zeyd olduğu ve binaenaleyh aza, tesirlerin ve fiillerin mezahir (mazharlar)inden ibaret kaldığı gibi âlemin cüzlerinden ve fertlerinden bir cüz ve bir ferd dahi hareket edince veya bir iş yapınca o hareketin ve o fiilin fâili dahi o cüz veya o ferd değil belki Allah olup ecza (cüzler) ve efrad (ferdler) hep tesirlerin mazharından ibaret kalmıştır.

Kezalik azanın taaddüdü (çokluğu) ile Zeyd'in taaddüdü lazım gelmediği gibi ecza ve efradın taaddüdü ile de Allah'ın taaddüdü lazım gelmez ve bu halde Allah'tan başka fâil, kâil[279], sami[280], muharrik[281] olmadığında hiç şüphe edilmez.

Bunun biraz da şöyle izah edelim:

Zeyd, azasından ibaret değildir. Belki azasının mazharıdır. Zeyd her uzuvda, o uzvun istidadına göre zuhur eder ve onda bir eser izhar eyler. Mesela elde batş (bir şeyi şiddet ve kuvvetle ele geçirmek), ayakta meşi[282], lisanda tekellüm (konuşma), kulakta semi (işitme) zuhura gelir. Binaenaleyh mâşi (yürüyen), sâmi (işiten) ne ise mütekellim (konuşan),

278 Aza: (Uzv'un çoğulu) Bedenin her bir uzvu (organ).

279 Kâil: Söyleyen. Anlatan. Nakleden

280 Sami: İşiten, duyan, dinleyen.

281 Muharrik: Harekete getiren. Hareket veren

282 Meşi: Yürüyüş.

bâtiş (ele geçiren) dahi odur. Yoksa bunları yapan kendilerinin zuhur yerleri olan azalar değildir. Görülmez mi ki Zeyd bir şahsı darp ettiği vakit o vurduğu şahıs "Beni Zeyd darp etti" der. "Zeyd'in eli veyahut ayağı darp etti" demez. Binaenaleyh Zeyd'in kendisi tecezzi (parçalanma) ve inkısamı (bölünmesi) gayri kabil bir şey olup, tecezzi ve inkısamı kabul eden şey ancak beden ve azadır. Fakat tecezzi ve inkısamı kabul eden beden de zuhur etmiş ve hâlbuki hissen (duyusal olarak) aralarında fark olmadığı için o bedene Zeyd denilmiştir. Yoksa hakikat ve işin aslında Zeyd beden değil belki bizim dediğimiz şeyden ibarettir. Bunun içindir ki bir uzuv, tekellüm veya birisini darp veyahut bir seda istima eylediği (işittiği) veya bir mahalden diğer bir mahalle gittiği zaman bunların hepsi tek şey olan Zeyd'in hakikatine isnat olunur.

Herhangi bir uzuv, dile gelip "Ene Zeydün"[283]dese bu söz sadık olur ve bundan Zeyd'in taaddüdü lazım gelmez.

İşte Hak Teâlâ dahi mahlûkata nispetle böyle olup o mazharda zuhur etmiş ve her mazhardan sudur eden eserin müessiri dahi o mazhar değil belki onda istidat cihetiyle zuhur etmiş bulunan Hak Celle ve Âlâ hazretlerinden ibaret bulunmuş ve mazharın taaddüdü ile Cenab–ı Hakk'ın taaddüdü lazım gelmeyeceği dahi katiyet hükmünü almıştır. Öyle ise bu âlemde Allah'tan başka kâil (konuşan), fâil (iş yapan), sâmi (işiten), mâşi (yürüyen) yoktur. Benim bu hakikate vukufumu akıldan uzak görme. Zira Hak Teâlâ "*Ve lev enne ehle'l–kurâ âmenû ve't-tekav le fetahnâ aleyhim berakâtin min es–semâi ve'l-ard*"[284] buyurmuş. Buradaki

283 Ben Zeyd'im.

"sema" âlem–i melekûte, "arz" âlem–i mülke işaret olmakla nazm–ı kerim, "vücud-u hakiki erbabı, riyazet ve ibadetle bize teveccüh eyler ise kendilerine âlem–i mülk ve melekût yollarını feth eder ve iki âlemin hakayıkını kaşif olan ilhamat–ı ilahiye ve varidat-ı kalbiyeyi müyesser kılarız" manasını ifade etmiştir.

Enbiya ve evliya

*B*ir "nebi" veya "veli"ye kendi zamanında pek az kimseler meyil ve muhabbet eder. Vefatından sonra ise insanların ona meyli ve muhabbeti yavaş yavaş artmaya başlar; nihayet herkes onun nebi veya veli olduğunu tasdik eyler.

Bu da aşağıdaki esbab (sebepler)dan neş'et eder (doğar):

Evvela bir nebi veya velinin kendi zamanlarında hasûdları[285] bulunur. Ve ekseriya bu hasudlar erbab–ı nüfuzdan olur. Bunlar şurada burada ona karşı çıkarlar. Halkın ondan nefretini mucip bir takım sözler söylerler. Halk da bunların sözlerine inanarak o nebi veyahut veliye layık olduğu ehemmiyeti vermezler. Halbuki o nebi veya veli vefat edince bittabi hasudları da birer birer vefat ederek onlar hakkındaki mucib–i nefret olan sözler dahi tedricen ortadan zail ve onların yerine doğru ve güzel menakıb (menkıbeler) kâim olur. Ve işte bunun üzerine insanlar dahi ona muhabbet ve itikad etmeye başlayarak nihayet cümlesi onun nebi veya veli olduğunu tasdik eyler.

284 "Eğer, kasabaların halkı iman etmiş ve sakınmış olsalardı onlara göklerin ve yerin bereketlerini açardık (Araf suresi, ayet 96).

285 Hasud: Çok hased eden.

Saniyen (ikinci olarak): Görüşmenin çokluğu, muhabbetin azalmasına sebep olduğundan bir nebi veya veli ile kavmin daima yekdiğerini müşahede etmesi ve birbiriyle görüşüp muhavere eylemesi onun hakkındaki muhabbet ve itikadı taklil[286] eder. Ve bu cihetle zaman–ı hayatında (sağlığında) kendisine pek az kimseler ittiba eyler, vefatından sonra ise bu hal zail olarak kavmin ona muhabbet ve hüsn–ü zannı gittikçe tezayüd[287] eyler.

Salisen (üçüncü olarak), bir nebi veya velinin meziyet ve fazileti tedricen zahir olur (ortaya çıkar).

Rabian (dördüncü olarak) avam–ı nas (insanların avam tabakası), nübüvvette ve velayette gerçeğe zıt ve işin aslına (eşyanın tabiatına) muhalif birçok şeyler tevehhüm ederler (varsayarlar). Nitekim Kitab–ı Mübin'in delalet ettiği üzere münkirler peygamber olan zatın ekl ve şürb[288] etmeyeceğini ve sokaklarda meşi[289] ve hareket eylemeyeceğini ve insandan değil melekten olacağını ve vukuu (olması) muhal (imkansız) olan bir takım havarıkı[290] izhar ve icada muktedir olacağını tevehhüm etmişler ve Resûl–ü Ekrem bunların zu'm ettikleri gibi olmadığından "Muhammed de bizim gibi bir insandır, yiyip içiyor, sokaklarda geziyor bununla beraber istediğimiz havarıkı izhar edemiyor. Halbuki enbiya–i salife (önceki nebiler) böyle değil idiler.

286 Taklil: Azaltma. Azaltılma.

287 Tezayüd: Ziyadeleşme, artma, çoğalma.

288 Ekl ve şürb: Yeme içme.

289 Meşi: Yürüyüş.

290 Havarık: (Hârika'nın çoğulu) Acaib ve garip olan hâdise. İnsanda hayret ve hayranlık uyandıran şeyler.

Bizim ondan talep ettiğimiz şeylerin emsalini onlar ityan[291] ve izhar ediyorlar idi. Binaenaleyh Muhammed nebi değildir" diye ta'n[292] etmişler idi. İşte avam–ı nasın , enbiyanın bu gibi evsaf–ı muhaliyeyi[293] haiz olmalarını tevehhüm ve tahayyül ettikleri cihetle içlerinden zuhur eden bir nebi veya bir velinin sözkonusu vasıfları haiz olmadığını görünce "enbiya–i salife şöyle idi, böyle idi; bu ise onlar gibi değil" diye hemen onu inkara müsaraat[294] ederler de enbiya–i salifenin dahi o nebi gibi olduklarını bilmezler. Ve hatta o ciheti hatır ve hayallerine bile getirmezler. Halbuki bu münkirler, enbiya–i salife zamanında gelmiş olsalar idi bilaşek (şüphesiz) onları da inkar edecekler idi. Nitekim ol zamanlar mevcut olan avam dahi bunlar gibi olup şu zu'm–u faside (bozuk anlayışa) binaen içlerinden zuhur eden enbiya–i izam hazeratını (hazretlerini) inkar etmişler idi. Elhasıl her kâmilin zamanı mürur ettikçe ukul–u nakise (kısa akıl) erbabı onlara bir takım muhal kemâlât isnat ederek onların o muhal evsafa haiz olduklarına itikat etmekte olduklarından asırlarında zuhur eden kâmillerde o evsafı bulamayınca hemen onları inkara giriştiler.

Maahaza eğer onlar önceki kamilleri görmüş olsalar idi, onları dahi inkar edecekler idi; çünkü zu'mlarınca enbiya ve evliyada bulunması lazım gelen kemâlâtın ekserisini onlarda bulamayacaklar idi.

291 İtyan: Delil getirmek. Gelmek. Vermek. Vüsul, vasıl. Vârid olmak. Zikir ve isbat ve takrir eylemek.

292 Ta'n: Hoş görmemek. Kötülemek. Birisinin ayıp ve kusurlarını beyan etmek.

293 Evsaf-ı muhaliye: Hurafe, muhal vasıflar.

294 Müsaraat: (Sür'at. den) Teşebbüs, girişme. Sür'at ve acele etme.

Nasıl bulabilirler ki bu gibi kemâlât o zamanlarda vaki olmadığı gibi gerek şimdi ve gerek ilerde de vaki olmak şanından değildir.

İşte ekseriya avam–ı nasın, şimdiki kamilleri inkar ettikleri halde geçmiş kâmillere itikad eylemeleri bu zikr olunan sebeblerden naşidir. *Allahu a'lem*[295].

İbadet nevileri

Avamın ibadeti âdete, ehl–i sülûkdan mübtedi[296]lerin ibadeti de havf ü recaya[297], mutavassıtîn[298]in ibadeti de neyl–i makamat[299] ve vuslat–ı kerâmâta[300], müntehîlerinki[301] ise hudud–u şeriyeyi[302] hıfz ve siyanete mebnidir.

Fakat ciddi riyazetin ve hakiki mücahedenin nihayeti yoktur. Çünkü riyazet ve mücahede, maarif–i ilahiyeyi ve seyr–i fi'llah'ı[303] tahsil için olup bunlar ise namütenahi olduğundan riyazet ve mücahede dahi namütenahidir.

Binaenaleyh, sözümüz ve yukarıdaki sınıflandırmamız ibadet–i mahsusa ve taat–ı müfide hakkında olup mücahede hakkında değildir.

295 Allah daha iyi bilir.

296 Mübtedi: Yeni. Yeni talebe. Yeni başlamış.

297 Havf ü reca: korku ve ümit. Allahü teâlâdan korkmak ve O'nun rahmetinden ümidini kesmemek.

298 Mutavassıtîn: Mutavassıtlar, yani Orta derecede olanlar. Orta hâlliler.

299 Neyl-i makamat: Makamlara ulaşma.

300 Vuslat-ı kerâmât: Kerametlere kavuşma.

301 Sona eren, nihâyete kavuşan. Tasavvuf yolunda çıkılabilecek derecelerin sonuna varan velî.

302 Hudud-u şeriye: Şeriatın sınırları.

303 Seyr-i fi'llah: Tasavvuf'ta, Allah'ın isimlerinde ve sıfatlarında ilerleme, Allah'ın beğendiği ve râzı olduğu şeylerde fâni olma.

İnkıta–ı ilallah[304]

"İnkıta–ı ilallah" tabiri ehli tasavvuf istılahında tefekkür ve teyakkuz manasında müstameldir. Bunun da neticesi, marifetullah için alaiki dünyeviyeden[305] uzaklaşarak, tefekkürat ve teyakkuzatta derinleşmekten ibarettir.

Gerçekten marifetu'llah ancak bu yolda tahsil olunabilir. Şu kadar ki insanlar Allah'ı bihakkın bilecek olurlar ise içlerinden pek az kimseler ibadat ve taat ile iştigal edip ekserisi ise bunlardan azade kalacaklarından Hak Teâlâ onların kalplerini mühürleyerek kendisini onlara bildirmemiş ve heva ve heveslerini kendilerine alihe[306] ittihaz ettirerek o yolda onları taate ve ibadete sevk eylemiştir ki bundaki hikmet ve menfaati ancak ârifler takdir ederler.

Savm-i visal[307]

Savm-i visal mekruh değildir. Vakıa onun hakkında bir nehiy (yasaklama) var olmuştur; fakat bu nehiy bizim aleyhimize değil lehimizedir.

Bu gibi nehiy ise tahrim[308] ve kerahet[309] için olmayıp belki merhamet ve şefkat içindir. Nitekim usul–ü fıkıhta dahi böylece izah edilmiştir.

Binaenaleyh savm–ı visali terk caiz olduğu gibi yapmak da kerahetsiz olarak dahi caizdir.

304 İnkıta-ı ila'llah: Allah'a doğru kesilme.

305 Alaiki dünyeviye: Dünyevi alâkalar.

306 Alihe: (İlah'ın çoğulu) Bâtıl ilâhlar.

307 Savm-i visal: Birleştirilmiş (ulanmış) oruç. Geceleyin orucu bozmayıp iki gün birbirine bitişik olarak tutulan oruç.

308 Tahrim: Haram kılma Dince yasak edilme..

309 Kerahet: Mekruh oluş. Dince iyi sayılmayan şey.

İşhad[310] hakkında nazil olan "ve eşhidû zevey adli minküm"[311] kavl–i şerifindeki[312] "ve eşhidû" emri de vücub[313] için olmayıp belki merhamet ve şefkat için olup gerek fiiliyle ve gerek terkiyle ism[314] ve kerahet lazım gelmez.

İmam Müslim'in rivayet sisilesiyle Enes İbni Mâlik radıyallahü anh'a îsal[315] eylediği "*Vâsele Nebi aleyhisselam fi âhir–i şehr–i Ramazan fe vasele nasün mine'l–müslimîne fe beleğahü zâlike fekâle: Lev meda lenâ eş–şehrü livâsilihâ visalen yedeu el müteammikune teammukahum*"[316] hadis–i şerifi de şu iddiamızın hakikatine delalet eyler. Zira bu hadis–i şerifin delalet ettiği manaya göre Hazreti Resul aleyhisselam bir Ramazan'ın ahirinde savm–ı visal etmiş. Yani iftar etmeksizin ertesi günün orucuna niyet eylemiş, Müslümanlardan bir takım kimseler de bu hususta kendilerine tabi olmuşlardır. Bu hal Cenab–ı Resûlü Ekrem'e baliğ olunca Resûlü Ekrem onların bu fiillerini takbih etmeyip belki " Eğer şehr–i Ramazan bizim için biraz daha uzatılmış olsa idi müteammikûn (derinleşenler) visali terk edinceye kadar biz visalimizde devam eder idik" demiştir. Eğer savm–i visal haram olsa idi Hazreti Resul onların bu visallerini kötü gördüğünü belirtir ve "Bir daha böyle şeyi yapmayınız" diye onları o fiilden men ederdi.

310 İşhad: Şehadet ettirme, şâhid gösterme.

311 "İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun" (Talak sûresi, ayet 2).

312 Şerefli sözündeki.

313 Vücub: Vâcib ve lâzım olmak.

314 İsm: Günah, suç, cürüm.

315 İsal: Ulaştırmak, vâsıl etmek

316 "Nebi aleyhisselam Ramazan'ın sonunda ulama orucu tuttu; Müslümanlardan bazıları da öyle yaptı. Bu haber ona ulaşınca şöyle dedi: keşke ay uzasa da derinleşenlerin derinliğiyle ulamaya devam etsek."

İmdi işte bu hadis delaletiyle anlaşıldı ki taraf–ı Risalet-penahi'den savm–ı visal hakkında varid olan nehiy, nehy–i tahrim[317] değil belki ehl–i iman ve İslam'ın külfete duçar olmamaları için varid olmuş bir nehy–i terfiye ve şefkat-tir[318]. Öyle ise bugünkü orucunu "iftar etmeksizin" yarınki orucuna vasl etmek (bitiştirmek) isteyen bir kimse için "savm–ı visal" haram değildir belki mendubdur[319].

Hazret–i Sıddık'ın[320] altı gün, Abdullah ibni Zübeyr'in yedi gün, bazı selefin de üç gün sevm–i visal eylemiş oldukları dahi rivayet edilmiştir ki bunlar hep, o gibi sav-mın (orucun) mendub olduğuna delalet eder.

Bazı muttakilerin de kırk gün savm–ı visal ettiği rivayet olunmuş ve hatta suleha (salih kişiler) "Her kim geceli gündüzlü kırk gün sâim (oruçlu) olur ise ona âlem–i mele-kûttan bir nevi kudret zuhur ederek o kimse bazı esrar–ı ilahiyeye vakıf olur demişlerdir.

Rüyet–i Nebi (Peygamberi görme)

Bazı kimseler âlem–i manada Resûlü Ekrem'i görürler ve gördükleri sûretin hakikaten Resûlü Ekrem'in sûreti olduğunu zan ederler. Fakat bu zan batıldır. Rüya sahibinin gördüğü şey yine kendisidir.

O günlerde Resûlü Ekrem'e peyda etmiş olduğu bir

317 Nehy-i tahrim: Haram kılma yasağı

318 Nehy-i terfiye ve şefkat: Merhamet ve acımadan dolayı yasaklama.

319 Mendub: Yapılması beğenilen iş. Şeriatın yasak etmediği veya emretmediği iş olmakla beraber yapılmasında sevab ve mendubiyet olan amel. Müstehab.

320 Peygamberin arkadaşı ve ilk halifesi Ebubekir Sıddık kastediliyor.

321 Temessül: Bir şeyin bir yerde suret ve mahiyetinin aksetmesi. Bir şekil ve surete girmek.

322 Nâim: Uyuyan, uykuda olan kişi.

münasebet üzere kendi ruhu Resûlü Ekrem'in sûretinde temessül[321] ederek âlem–i manada kendisine görünmüştür. Nâimin[322] âlem–i rüyada gördüğü sair sûretler dahi hep bu kabildendir. Bir adam uyanıkken herkesle münasebet tesis eder veya hangi şey ile iştigal eder ise uyku halinde onun ruhu o kimse veya o şey sûretine temessül ederek kendisine görünür.

Alem–i manada bazen rüya sahibinin, bazen de sûret sahibinin hali, rüya sahibine münkeşif (açılmış) olur ve bu bapta ârif ile ârif olmayan arasında bir yönüyle fark bulunur. Ezcümle ârif "*bade'r–rab*"[323], gayri ârif ise "*kable'r–rab*"[324] tır. Yani ârif olmayanlar bir fiili evvela kendilerine ve sonra rablerine isnad ettikleri halde, ârif olanlar her fiili evvela ve bizzat rablerine ve sonra kendilerine isnad ve tesbit ederler.

Yine vahdet–i vücuda dair bir keşif

Bir gün hücremde oturmuş ve murakabeye[325] dalmıştım. Bu sırada kendimi muztarib[326] bir halde gördüm. Nefsimin, alev alev yanan bir odun parçasından zuhur eden alevin sadâsına müşabih (benzer) bir sadâ (ses) verdiğini işittim. Bunu müteakip karşımda kırmızıya mail bir beyaz renk müşahede ettim. Sonra hiss–i zâhiriye (duyulara) avdet ile karşımdaki ocakta bir odun parçasının alev alev yanmakta ve muztarib olmakta ve kendisinin kırmızıya mail beyaz

323 Rab'den sonra.

324 Rab'den evvel.

325 Murakabe: Kendini kontrol etmek. İç âlemine bakmak.

326 Muztarib: (Muzdarib) (Darb. dan) Sıkıntılı. Iztırab çeken.

renke bir alev çıkarmakta bulunduğunu ve o alevin rüyada gördüğüm alev gibi bir alev olduğunu ve işittiğim seda gibi bir seda verdiğini gördüm. Bunun üzerine murakabe halindeyken nefsimde vaki olan şeyin işte bundan ibaret bulunduğunu bildim ve hükmettim ki ocaktaki odun benden ve ben de ondan ibaret olup onun sûreti benim ve benim sûretim de onundur. Kezalik onun alevi ve ıstırabı benim, benim alev ve ıstırabım da onundur. Ol gördüğüm levn (renk) de işte bu odundan zuhur eden alevin levni olup başka bir levn değildir.

Hazreti Sıddık (radıyallahu anh)[327] "*her neye bakar isem evvela Allah'ı görürüm. Hatta kalbimin, nefsimin dahi ilahi mezahirden birer mazhar olduklarını yakınen bilirim*" demiş ve bu sözü ile her gördüğü şeyde evvela nefsini müşahede etmekte olduğunu ve onun da Allah'dan ibaret bulunduğunu itiraf eylemiştir. Zira kuvve–i basire (görme yeteneği) ve kuvayı saire (diğer yetenekler) hep ondan ibaret olmakla kendisi de bilaşek O'nun aynıdır.

Fakat Hazreti Osman (radıyallahu anh) her ne şeye nazar eder ise evvela o şeyi sonra Allah'ı müşahede etmekte olduğunu söylemiştir.

Bazı hallerin zuhuru ile vahdet–i vücûda istidlal[328]

Hava gayet bulutlu olduğu ve şems (güneş) o kesif bulutlar altında kalmış bulunduğu bir günde idi ki hücremde oturuyor ve vakti bir türlü tayin edemiyordum. Birdenbire kalbime "şimdi ikindi ezanı okunacak" hatırası doğdu ve

327 Hz. Ebu Bekir.

328 İstidlal: Delil getirmek. Bir delile dayanarak netice çıkartmak.

bu hatıra birkaç kere tekerrür ederek zihnimde yerleşti oldu. O anda vakt–i asrın[329] girmiş olduğunu bildim ve hemen ezan sesini dahi işittim.

Gaybı bilen ise ancak O, yani Allah olduğundan kendimin Allah'dan başka bir şey olmadığını işte bu hadise ile de istidlal yoluyla hükmeyledim.

Bir de ara sıra nefsimde vaki oluyormuş gibi bir hareket yeteneği ve serî bir irade hali his ederim. Hem de bunu yalnız kuvve–i samiam[330] ile değil bilcümle hissiyatım (duyularım) ile duyarım.

İşte bu da vahdet–i vücudun hakikatine delalet eder. Bu esrarın tarafımdan ortaya konulması bir fiil–i ilahiden başka bir şey değildir; zira Hak Teâlâ "*Mâ yeftehullâhü lin nâsi min rahmetin felâ mümsike lehâ ve mâ mümsik felâ mürsile lehü*"[331] buyurmuştur ki bunun muhtelif manasından biri de, Hak Teâlâ bir nebi veya bir veli vasıtasıyla insanların hidayetini irade ettiği zaman onun menine kimse kadir olamayıp onun behemehal vukua geleceğinden ibarettir.

"Vallahü mütimmü nurihi velev kerihe'l–kafirûn"[332]

Ruh

Bedenin azalarının ve cüzlerinin etkilemesi ve etkilenmesi ile bedende zahir olan keyfiyete "ruh" adı verilir.

329 Vakt-i asr: İkindi namazının vakti

330 Kuvve-i samia: Duyma, işitme duygusu, işitme yeteneği.

331 "Allah, insanlara rahmetinden neyi açarsa artık onu tutacak, kısacak olan yoktur. Her neyi de tutar kısarsa, onu da, ondan sonra salacak yoktur (Fatır suresi, ayet, 2).

332 "Allah, kendi nurunu tamamlayıcıdır; kafirler hoşlanmasalar da" (Saff suresi ayet 8).

Bazı hükema[333] ve mütekellimîn[334]in dedikleri gibi ruh, bedenden sonra meydana gelmiştir.

Ayrıca âlem–i misal vasıtasıyla beden sûretini almış olan şeye de (ki bir cevheri nuranidir) ruh adı verilir. Bu durumda yani ruh, bir cevherden ibaret olduğuna göre bedenden iki mertebe önce ortaya çıkmış olur. Zira âlem–i misal bedenden bir mertebe, âlem–i ervah (ruhlar âlemi) da âlem–i misalden bir mertebe mukaddem (önce) olduğundan cevheri nuraniden olan ruhun bedenden iki mertebe mukaddem (önce) olması iktiza eder.

Resulü Ekrem efendimizin "*Hulika'l–ervahu kable'l–ecsad bi elfey âm*"[335] hadis–i şerifleri dahi buna işarettir. Zira buradaki "elfey" lafzı "mertebeteyn"[336] manasına olup hadis–i şerif "ervah (ruhlar) ecsaddan (cesedlerden) iki mertebe evvel halk olundu" mealini ifade eder.

Bundan, ervahın (ruhların) zaman bakımından sonra hadis[337] olması da lazım gelmez. Resûlü Ekrem (*salla'llahü teâla aleyhi ve sellem*)[338] efendimize şu iki mertebeden her biri bin yıl sûretine temessül etmiş olduğundan kendisine zuhur ve inkişaf eylediği gibi haber vermiş, tabiri (yorumu) ve tavzihi (açıklaması) ise bizim dediğimiz şeyden ibaret bulunmuştur. Bu tabirden gaflet etme! Zira bu tabir ile Resûlü Ekrem'e zuhur edip, cühela (cahiller)nın tabirinden

333 Hükema: Hikmet sahibi kişiler; filozoflar.

334 Mütekellimîn: Kelam alimleri; İmanî esasların aklî deliller kullanılarak izah ve isbat edilmesi temeline dayanan ilimle meşgul olan kişiler.

335 "Ruhlar cesetlerden iki bin yıl önce yaratıldı" (Deylemî, Müsned , II, 187-188)

336 İki mertebe.

337 Hadis: Sonradan olan şey.

338 "Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun.

aciz ve gafil kalarak zahiri üzere mana verdikleri pek çok şeyler sana münkeşif olur.

Maahaza (bununla birlikte), hikmet ve maslahat yine onları zahirleri üzere bırakmaktadır. Ehlullahtan[339] kemal ve fazilet sahibi kişiler bunu da pekâlâ bilirler. Elhasıl Resûlü Ekrem'e zuhur eden manalar hep hususi sûretlerde zuhur etmiş ve hâlbuki böyle hususi sûretlerde zuhur eden manalar ekseriye tabir ve tevile muhtaç bulunmuştur. Resûlü Ekrem bunları niçin tabir ve tevil etmedi de zahirleri üzere bıraktı diye sual olunursa deriz ki o zamanın gereği olarak bir nevi hikmete binaen Resûlü Ekrem onları tabir ve tevil etmedi. Bu zamanda o mazeret mevcut olmadığından artık şimdi onları tabir ve tevil de hiçbir mahzur yoktur. Bu sözlerimizden Kur'an naslarını ve ehadis–i nebeviyenin[340] zahirî (görünen) manalarını yok sayıp ve inkâr ettiğimiz anlaşılmasın; zira Resûlü Ekrem "*İnne li'l–Kur'ani zahiren ve batınen ve libatınihi batınen ila seb'atü'l–batın*"[341] buyurmuştur. Binaenaleyh biz bir ayetin ve yahut bir hadisin zahirî (açık) manasına mugayir bir batınî (gizli) manası hakkında bir şey söyler isek maksadımız zahiri yok saymak değildir. Belki biz zahire de batına da, hem de yedinci batına kadar batına da kailiz (inanmışız) ve zahir ile batın arasını câmiiz[342]. İndimizde Kur'an olsun, hadis olsun zahiren ve batınen hakdır. Meğerki zahirden buna mani bir mecaz taayyün[343] etmiş ola.

339 Ehlullah: Allah'a itaat edip, O'nun sevgisi ile O'na yaklaşmış olan veli.

340 Ehadis-i nebeviye: Peygamberin hadisleri.

341 Muhakkak ki; Kur'ân'ın zahiri ve bâtını vardır. Onun bâtını yedi bâtına kadardır".

342 Câmi: Toplayan bir araya getiren.

343 Taayyün: Meydana çıkmak, âşikâr olmak.

Gaybî[344] *işlerin hususi sûretler ile tecellisi*

*B*ir gün uyku ile uyanıklık arası bir halde bulunduğum bir sırada karşımda bir sûret zuhur etti. Bana birçok sözler söyledi. Ez cümle birisi "Bana meyledeni ve beni elde edeni Allah'dan uzaklaştırırım" cümlesi idi. Gözümü açıp da bunun rüya olduğunu anlayınca o gördüğüm sûreti dünya ile tabir ve tevil eyledim.

Kezalik yine bir vakit aynı halde bulunduğum bir zamanda ruhum bana tecelli etti. Etrafıma güneşten daha ziyade nurlar, ziyalar saçıyor bir halde ki onun nuruna had ve payan tasavvuru bile mümkün değildi.

Bunun üzerine bana tarifi kabil olmayan bir vecd ve bir ağlama hissi arız oldu. Ve bu sırada birisi bana "Ahret ile dünya arasındaki tağyir ve tebdil[345], ihtiyarlık ile gençlik arasındaki tağyir ve tebdil gibidir" diye hitap eyledi. Yahut bu söz kendi kendine kalbime tulu etti (doğdu).

Yine sofamda oturuyor idim. Bana hafif bir uyku ârız oldu. Âlem–i manada bütün mevcudatın Allah'tan ibaret olduğunu müşahede ettim. Ve bu sırada Hak Teâlâ'nın benim lisanım üzere "ya Allah" diye nida eylediğini işittim ve gördüm. Çünkü bütün âlem ondan ibaret ve lisanım da onun lisanı idi. Bu hengâmede dahi bende bir vecd husule geldi ki ondan aldığım lezzet hâlâ beni gaşy eylemektedir (kendimden geçirmektedir).

344 Gaybî: Hazırda olmayan. Görünmeyenlere âit. Hazır olmayanlara âit. Başka âlemdekilere âit.

345 Tağyir ve tebdil: Başkalaşım ve değişim.

İnsanın hem bedeni hem de ruhu itibariyle gıdaya ihtiyacı

İnsan nefs–i natıka[346] ile bedenden ibarettir. Hâlbuki bunlardan her ikisi için de rızk (yiyip içecek), rıfk (nazik muamele), gıda ve ten'im[347] lazımdır.

Binaenaleyh insan bedenî gıdalarını tahsil için çalıştığı gibi ruhî gıdalarını tedarik için dahi çalışmalıdır.

Hatta âkil (akıllı) olan kimse ruhî gıdalarını tedarik için daha ziyade gayret eylemelidir. Çünkü insan bedenle değil asıl ruhu ile insan olduğundan bedeni ihtiyaçlarını tahsile say ve gayret edip de ruhi ihtiyaçlarını tedarike say ve gayret etmeyen, o ciheti nazar–ı itibara almayan, hâib[348] ve hâsir[349] kişilerden sayılır.

Meşayih–i izam[350] ile muhabbete meylin lüzumu

Resulü Ekrem efendimiz "*İnne lillahi fî eyyam–i dehri-küm nefahatün. Elâ! Fetearradu'n–nefahate*"[351] buyurmuş ve buradaki "nefahat" lâfzîyle mürşidin[352] ve kâmilîn[353]e işaret eylemiş ve diğer bir hadisinde de "*men ehabbe kav-men fe hüve minhüm*"[354] buyurmuştur. Zira bir şey bir şeye yakınlaştığı zaman onun hükmünü alır; muhib (seven) de

346 Nefs-i natıka: Maddeden soyut bir cevher olan insan ruhu.

347 Ten'im: Nimetlendirmek. Bolluk içinde olmak. Rahat ve refah kılmak.

348 Hâib: Mahrum. Ümidsiz. Kederli. Me'yus.

349 Hâsir: Kaybeden, zara ve ziyana uğrayan.

350 Meşayih-i İzam: Büyük şeyhler.

349 Hâsir: Kaybeden, zara ve ziyana uğrayan.

350 Meşayih-i İzam: Büyük şeyhler.

351 "Dehrinizin (dünyanızın) günlerinde Allah'ın nefhalar (hoş esintiler) vardır, uyanık olun! Kendinizi onlara arz edin"

352 Mürşidin: Mürşidler;

353 Kâmilîn: Kemal ve fazilet sâhibi, âlim, bilgin kişiler.

354 "Bir kavmi seven onlardandır"

mahbubuna (sevilene) kalben yakın ve karşısında olduğundan hadisin dediği bila şek (şüphesiz) hak ve doğrudur. Hatta görülmez mi ki gece ile gündüz yekdiğerine yaklaştığı ettiği zaman birbirinin hükmünü ahz ediyorlar (alıyorlar) ve bu cihetle şafak namını alıyorlar.

Sûfî ibnü'z–zaman[355]*dır*

Sûfi mazi hallerini tefekkür ve onun için teessüf etmediği gibi müstakbel hallerini de teemmül[356] etmez. Belki vaktini tasfiyeye yönelmeye, hali hazırda kendisine layık olan şeyleri tefekküre sarf eyler. Sûfi bir tarık (yol), bir âdet iltizam[357] etmez her vakit hakka tabi olur, haktan başka bir şeye nazar eylemez.

Bazen tatyib–i[358] hatır için halk ile meşgul olur ise de bu sırada ve belki her nevi iştigalde ve her hal ve kârında hakka yakındır.

Her ne kadar şu iki iştigal arasında görünüşte tebayün[359] ve tezad bulunur ise de bu böyledir. Zira ameller niyetlere bağlıdır. Elhasıl sûfi ibnü'z–zamandır.

Tarikat yolunda olanlara zuhur eden müdhiş bir halet

Bir salik, küfür mertebesine vasıl olup o mertebeyi kat etmeyince tam Müslüman olamaz. Bu mertebe iki İslam arasında bir berzah olduğundan orada tevakkuf eden (eğle-

355 İbnü'z-zaman: Zaman'ın oğlu.

356 Teemmül: İyice, etraflıca düşünmek. Derin derin düşünmek.

357 İltizam: Kendine lâzım kılma. Yapmaya çalıştığı şeyi kendi üzerine vâcib kılma. Lüzumuna inanma. Gerekli bulma.

358 Tatyib: İyi davranma. İyi muâmele etme. Hoş etme. Gönlünü hoş etme.

359 Tebayün: İki şey arasındaki uyuşmazlık. Birbirinden ayrı ve başka olmak. İhtilâf vuku bulmak. Zıtlık.

nip kalan) salik tezenduk[360] eder. Bu tevakkufdan Allah'a sığınırız.

Ben dahi ol mertebeye vasıl oldum ve orada birçok zamanlar kaldım ise de lehü'l–hamd ve'l– minnet[361], inayeti ezeliyenin imdadiyle[362] oradan mesafe kat ederek sahil–i selamete çıktım.

Sülûkun [363] bazı mukteziyyatı[364]

Müridlerimizden birkaçını bizim bağın muhafazasına memur etmiştim. Bir gün onlardan birisi yanıma gelip aşağıdaki ifadede bulundu: "Geçenlerde bir çocuğun bizim bağa girdiğini ve bir ağaçtan meyve koparmak üzere bulunduğunu gördük. Arkadaşlarımızdan filan derhal çocuğun yanına koşarak çocuğa bir tokat vurdu. Ben ise karşıdan bu hali seyrediyor idim. Gayet müteessir oldum. Hatta teessürden ayak üzere duramayıp derhal yere düştüm. Çocuk ise düşmedi.

Tokadı yiyen o çocuk olduğu halde benim ondan ziyade müteessir oluşuma taaccüp ettim ve hâlâ ediyorum."

Bizim mürid, kendisinden zuhur eden bu vakayı, garaib[365]den addeyledi (saydı) ise de bu gibi şeyler, müptedilere ve hatta mutavassıtlara göre sülûkun mukteziyatından (gereklerinden) olup onlarda asla garaib yoktur.

360 Tezenduk: Zındıklaşma. Hak yolundan dönme. Kâfir olmak.

361 Allah'a hamd ve minnet (şükür hissi) olsun

362 Ezeli inayetin yardımıyla

363 Sülûk: Bir yolu takib etme. Bir tarikata bağlanma. Mânevi terakki mertebelerinde devam etme.

364 İktiza eden, gerekli olan ve icab eden şeyler.

365 Garaib: Garip olaylar.

Kezalik ara sıra bizi ziyaret eden ve muhibban–ı süleha-dan [366] bulunan bir genç tüccara zuhur etmiş olan aşağıdaki vakayı dahi bu kabilden buluruz.

Mümayünileyh bir gün yanıma gelip şu yolda ifadede bulundu: "Bir gece odamda uyuyor idim. Birisi beni uyandırdı, yatağımın üzerine oturdum. Uyandıran adamın yüzüne baktım. Yüzünden yayılan nurlar hücreyi tenvir eyliyor (aydınlatıyor) ve bu nurdan çıkan ziya (ışık), gayet latif ve gayet garib bir nur olmakla, bence malum ve maruf olan nurların ziyalarının hiçbirisine benzemiyordu.

Bu zat karşımda bir zaman durdu ise de bu müddet zarfında bana hiçbir şey söylemediği gibi ben de ona hiçbir şey söyleyemedim. Sonra birdenbire gâib olup gitti. Zulmet (karanlık) de yine avdet ederek hücrenin içini istila eyledi. İkinci ve üçüncü gecelerde dahi aynı hal vuku buldu. Fakat üçüncü gecede o zatın yanında diğer bir zat daha bulunuyor idi. O gece sabah oldukta bu vakayı ahbablarımdan bazılarına hikâye ettim ve bunun üzerine gerek o zatı gerek refikini bir daha göremedim. Birkaç gün sonra bir hastalığa tutuldum, az kaldı ki ölüyordum."

İnsan her şeyden kâmildir

Nev–i insanda (insan cinsinde) olan idrakler, anlayışlar, tasarruflar gibi şeylerin, gerek mücerredât (soyut varlıklar)da ve gerek onların mâfevkinde (üstünde) olanlarda bulunmak ihtimali yoktur.

Yani şu nevi insanî mertebesinde "Vücûdu mutlak " için hâsıl olan kemâlât, diğer mertebelerin hiç birisinde

366 Muhibban-ı süleha: Salih kişilerin dostları.

hâsıl olmak mümkün değildir. Çünkü vücudun (varlığın) meratib–i mücellay–ı uzması (en parlak ve yüce mertebeleri) ancak insandır.

Bunun içindir ki bir hadis–i kudside "*levlake levlake lemâ halaktü'l–eflak*"[367] buyurulmuş ve melaike dahi insana secde ve itaata memur olmuştur. Akl–ı küll[368], nefs–i küll[369] ve bunların üzerindeki varlık mertebeleri, insanda zuhur etmedikçe insan gibi bir şeyi idrak ve ilim, onlar için gayri kabildir. Çünkü nefis ve vücûd her şeyden âri olduğundan, vücudun bir şeyi insan gibi idrak etmesi kendisine ancak insani mertebede mümkün olabilir.

Vakıa, âlemde zuhura gelmekte olan acaip şeyler ve garip olayların faili (yapan), mutasarrıfı (yöneten), müdriki (kavrayan) hep vücuddur. Fakat mezaya[370] ve mezahir[371] vasıtasıyla vücuddur. Eğer bu tahkiki anlar isen rüşde baliğ[372] olarak hidayeti kabul etmiş olursun.

Herşeyin Vücûdu mutlak olması

Bilmelisin ki akıl, nefis, ruh, kalp hep "Allah" ismiyle müsemma (isimlenmiş) olarak Vücûdu mutlak'tan ibarettir. Bunlara "vücud" namı verilmesi her birisinin meratib–i vücuddan bir mertebe ve mezâhirden bir mazhar olması itibariyledir.

367 "Eğer sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım (Keşfu'l-Hafâ, 2/232)

368 Akl-ı küll: Tasavvuf düşüncesinde, kendisini yaratanı kavramayı başarmış olan akıl.

369 Nefs-i küll: Varlığın özünü meydana getiren kudret; kozmik enerji.

370 Mezaya: Meziyyetler. İyilikler. Hasletler.

371 Mezahir:Eşyanın göründüğü yerler.

372 Doğru yolu bulmuş olarak.

"Vücûdu mutlak" o şeydir ki tavırlara sirayet eder ve bir mertebeden diğer mertebeye intikal eder.

Bazen felek, bazen melek, bazen unsur, bazen maden, bazen nebat, bazen hayvan ve bazen insan sûretinde zuhur eder.

Elhasıl esfel–i safilin[373] ondan ibaret olduğu gibi a'lây–i illiyyin[374] de ondan ibarettir.

"Vücûdu mutlak" o şeydir ki evvela sûret–i anasır (unsurlar)da zuhur etmiş sonra sûret–i meadin (madenler)de zuhura gelmiş sonra ondan, sûret–i nebatiyeye ve sonra da sûret–i hayvaniyeye, ondan sonra dahi sûret–i insaniyeye intikal eylemiştir. Binaenaleyh, bu sûretlerin sahibi hep o "Vücûdu mutlak" olup o da Hak Teâlâ'dan ibarettir. Hatta bu sûretler zail olsa vücuttan başka bir şey kalmaz. Nitekim bir koyun yenildiği zaman insan olur ve bu da nefsin bedende tedbiriyle husule gelir. Çünkü bedende hâsıl olan şeylerin müdiri (yöneticisi) hep nefs olup iktizasına göre orada enva–ı tedbiratı[375] icra eder.

Mezahiri saireyi de buna kıyas eyle. Bunun içindir ki Hazret–i Ali'den[376] sözleri sudur etmiştir.

Rüyetu'llah (Allah'ı görme)

Cenab–ı Hakk'ın suver–i mahsusatından[377] bir nevi sûret-le (görünümle) kendisini evliya kullarına göstermesi ve bu

373 Esfel-i safilin: Aşağıların aşağısı.

374 A'lây-i illiyyin: Yücelerin yücesi.

375 Enva-ı Tedbirat: Tedbirlerin her türlüsü.

376" Ben Kalem'im, ben Levh'im, ben Arş'ım ben Kürsi'yim"

377 Suver-i mahsusat: Özel görünümler

sûretle onların Cenab–ı Hakkı görmesi mümkündür. Bu da onlara taraf–ı ilahiden bir nevi atıfet (sevgi, şefkat) ve bir nevi keramet olmak hikmetine mebnidir. Çünkü Hak Teâlâ bir abd–i muhlise (halis kula), bu veçhile görünmeye kadirdir.

Risale–i Kuşeyriye'de[378] bab–ı keramet fasıllarında bu nevi rüyet hakkında iki kavil zikrolunmuştur.

Evliyau'llah'dan bazı harikaların zuhuru

Bir gece hücremde oturuyordum. Bir pervane geldi. Siracın[379] etrafında uçmaya başladı. Kendisini birkaç kere siraca çarptı. Nihayet yere düştü vefat edip etmediğini anlamak için pervaneyi elime aldım. Cisminin her tarafını nazar–ı tedkikden geçirdim. Zavallıda hayattan bir eser kalmadığını görünce artık vefat etmiş olduğuna katiyen hükmettim.

Sonra Bayezid–i Bistami[380]'nin, vefat etmiş bir karıncayı nefh–i ruh[381] ederek diriltmiş olduğu meselesini hatırlayıp ben de bu pervaneyi ol veçhile diriltmek istedim ve hemen sâfi bir kalp, halis bir yürek ile üfürüp bi–iznillah onu dirilttim.

378 Risale-i Kuşeyri: Fıkıh, tefsir, hadis ve kelam alimi Abdülkerim Kuşeyri (437/1045-465/1072) tarafından kaleme alınan, tasavvufun mâhiyetine, zühd ve takvânın izâhına dâir ünlü eser.

379 Sirac: Kandil, mum.

380 Bayezid-i Bistami: Tam adı Ebû Yezid Tayfur b. Isa b. Sürûşan'dır. İran'ın Horasan eyaletine bağlı Bistam kasabasında doğduğu için Bistami ya da Bestami olarak anılmaktadır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yaygın olarak kabul edilen rivayetlere göre Hicri 161 (Miladi 777) yılında doğmuş, 234 yılında (M.850) 73 yaşında vefat etmiştir. Bayezid-i Bestami ariflerin sultanı olarak bilinip, Ebu Bekir Sıddık (Radiyallahu Anh);a çok benzerdi. Künyesi Ebu Yezid El-Bestami'dir. Tasavvuf tarihinde tayfuriyye adlı tarikat kendisine nisbet edilir ve başta nakşibendiyye olmak üzere pek çok tarikatın silsilesinde bulunan üst düzey bir sufidir.

381 Nefh-i ruh: ruh üfleme.

Pervane dirildikten sonra önceden olduğu gibi uçmağa başladı; güya ki evvelce ateşe düşmemiş, yanarak vefat etmemiş idi.

Zinhar bunu inkâr etme! Zira ârifte Allah mütecelli (tecelli etmiş) olup, Allah ise her şeye kadirdir.

Nitekim gaybi de ancak O bildiği halde mazharların en mükemmeli olan insanda zuhur etmiş ve bu sûretle ârifin ondan ibaret bulunması sebebine binaen ârif dahi mugayyebata[382] muttali[383] olmaktadır.

İşte bu ârifin ihya–i mevt etmesi (ölüyü diriltmesi) de bu kabildendir.

Enbiya halleri

Enbiya (nebiler) uyku halinde olduğu gibi uyanıkken de bu âlemden âlem–i misale ruhen intikal ederek orada birtakım şeyleri müşahede ederler.

Bu şekilde onların müşahede ettikleri şeylerin bazıları tevil ve tabire muhtaç olur.

Nitekim Resûlü Ekrem sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri bir gün yakaza[384] halinde iken âlem–i misale ruhen intikal etmiş ve orada kadın sûretinde bir sûret müşahede eylemiş idi de sonra o sûreti dünya ile tabir buyurmuşlar idi.

381 Nefh-i ruh: ruh üfleme

382 Mugayyebat: Zâhir duygularla bilinmeyen, bizce gaip olan, bilinmeyen şeyler.

383 Muttali: Haberli. Bilgisi olan. Vâkıf.

384 Yakaza: Uyanıklık.

İmdi âlem–i misalde görünen o sûreti dünya ile tabir etmek lazım gelince bir nebi için, yine o âlemden görünen cennet, huri, köşk gibi şeylerin sûretlerini kendilerine münasip birer mana ile tabir etmek ve onlara, ihtimal dâhilinde olan başka manalar yüklemek ve o konuda şeref–nüzul[385] olan ayetleri de ol veçhile tevil ve tefsir etmek dahi mümkün olur.

Bunun içindir ki Resûlü Ekrem sallallahü aleyhi ve sellem efendimiz "*İnne lil Kur'ani zahiren ve batınen ve libatnihi batne ila seb'atü'l–batn*"[386] buyurmuştur.

Sıfat–ı İlahiye

Cenab–ı Hakkın sem'i (işitme), basar (görme), kudret, hayat ve saire gibi birçok sıfatları vardır.

Bunların cümlesi mezâhirde zuhur etmekte ve bu vasıta ile his ve idrak olunmaktadır.

Mezahirden sarf–ı nazar ile Cenab–ı Hak bizzat kendisi dahi bu sıfatları haizdir. Ve bu itibar ile sözü edilen sıfatlar, sıfat–ı zahiri sıfatlara benzemekten uzak olarak, aklın, hissin, hayalin idrakinden yüksektir.

Sıfat–ı Hak ruhaniye olsun, cismaniye olsun, hayvaniye olsun, nebatiye olsun, cemadiye (cansız) olsun, semaviye olsun, aradiye (yeryüzüne ait) olsun hülasa her ne olur ise olsun bi'l–cümle eşyada sabit ve mevcuttur.

Ezcümle hayat sıfatıyla cümle eşya hayat bulmakta, kelam sıfatıyla da her şey onu tesbih ve takdis eylemektedir.

385 Şeref-nüzul: Nazil olması (inmesi) şeref veren.

386 "Muhakkak ki; Kur'ân'ın zahiri ve bâtını vardır. Onun bâtını yedi bâtına kadardır"

Kuvay–ı insaniye[387] hep Hak'tan ibarettir.

İnsanın işitmesi, görmesi ve sair zahiri ve batınî yetenekleri hep Hak'dan ibarettir. Bunu nafile ibadetlerle ile yakınlık kesb edenlere tahsise sebeb ise kâmil marifetin onlarda husuludür.

Yani nafile ibadetlerin her türlüsü ile iştigal ederek Cenab–ı Hakk'a yaklaşanların kendi zahirî ve batınî yetenekleri hep haktan ibaret olduğu, böyle kişilerin ilim ve marifet hasıl ettikleri ve nafile ibadetlerle ile iştigal etmeyenler ise bu hakikatten gafil bulundukları için hadis–i kudside "*enva–ı nevafil ile bana takrib edenin sem'i, basarı, üzünü hep ben olurum*"[388] buyurulmuş ve başkaları bu hükümden istisna edilmiştir.

İlmi ile amil olmayan[389] bir kimse cüheladan (cahillerden) addolunarak zümre–i cühelaya ilhak olunduğu gibi.

Tesir–i measide[390] ihtilaf

İnancın farklılığı ile isyanın tesiri dahi fark ederek bir asiye (günahkâra) kendi itikadına göre muamele olunur.

Nitekim "*Ene inde zann–ı abdî bî*"[391] kudsî hadisi dahi buna delalet eder. İşte elem, ten'im[392], azab, derekât[393], lezzat (lezzetler) , derecat (dereceler) hep bu asıldan kaynaklanır.

387 Kuvay-ı insaniye: İnsani yetenekler.

388 "Kulum bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder. Hatta ben onun gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı... olurum"(Buhari, Rikak, 38).

389 İlmine göre amel etmeye. Bildiğinin gereğini yerine getirmeyen.

390 Tesir-i measi: Günahların, isyanların etkisi.

391 "Ben kulumun zannına göreyim" (Buhari).

392 Ten'im: Nimetlendirmek. Bolluk içinde olmak. Rahat ve refah kılmak.

393 Derekât: Aşağılık dereceleri. En aşağı mertebeler.

Binaenaleyh bazı şahsın azap ve elem çekmesine sebep olan bir fiil diğer şahsın nimete ve lezzete kavuşmasına sebep olur.

Kezalik rüyanın tesiri dahi itikada göre farklılık gösterir. Aynı rüya itikada göre, bir Müslim hakkında fena tesir ettiği halde bir Nasranî hakkında güzel tesir eder. Aksi tesir de bunu icap eyler.

Cenab–ı Hakk ile mükamele (konuşma)

Sekiz yüz on senesinde Saferu'l–hayr'ın [394] bir gecesinde idi. Şiddetli bir hastalığa duçar oldum. O derecede ki hayatımdan ümit kestim ve hemen dünya ile alakalı şeylerden tamamen sarfı nazar ederek hakka teveccüh eyledim. Derûni dilden "Yarab bu hastalıkla beni alacak mısın" diye niyaz eyledim. Bunun üzerine hiçbir sûret müşahede etmeksizin Hak Teâlâ hazretlerinin bana "Seni bu hastalıktan halas edeceğim" dediğini işittim. Ve hemen kendime gelip vücudumda elem ve ıstıraptan eser kalmadığını his eyledim ve derhal keyfim gelerek kalkıp oturdum. Allah Şafi–i hakikidir[395].

Aklî istidlaller[396]

Akıl ve nazar (bakış) yoluyla iştigal (meşgul olma) insan için bir ayak bağı ve bir perdedir. Zira kuvve–i mefkûre (tasavvur yeteneği), vehim ve hayal ile karışık ve içiçe

394 Safer, kameri ayların ikincisinin adıdır. Resmi vesikalarla hususî mektuplarda ve takvimlerde "Saferu'l-hayr" şeklinde yazılır.

395 Allah gerçek şifa verendir.

396 İstidlal: Delil getirmek. Bir delile dayanarak netice çıkartmak. Delile nazar etmek. Delil ile anlamak.

olduğundan bir insan fikir ve (nazar) yoluyla uğraştıkça bu iki unsurun kendisine tasallutundan halas olamaz. Binaenaleyh bu yol ile eşyayı bihakkın bilemez. Kelamcıların meselelerden bir meselede fikir ve nazar tarikiyle ilim sahibi olduktan ve onun üzerine karar verdikten bir müddet sonra kendilerine o meselenin aksi zuhur ederek ondan rücû etmeleri dahi bu iddiamızı ispat eder. Hâsılı, nazar ve fikir ile iştigal etmesi itibariyle akla itimat yoktur; çünkü az önce beyan olunduğu üzere vehm ve hayal ona tasallut ettiğinden bu hal onu saf idraklerden ve bir şeyin hakikatini layıkıyla keşf ve izhardan men eder.

Bu maksadı biraz da şöyle izah edelim:

Akılda iki cephe vardır. Birisi fikir ve nazar tarikiyle eşyayı idrak, diğeri de iç tasfiye ile bir şeyi keşf ve izhardır.

Aklın keşif yoluyla bir şeyi idraki en mükemmel ve hatadan uzak olup, nazar yoluyla idraki ise pek çok hayalat (hayaller) ve pek çok hataya (hatalar) ile karışık ve iç içe girmiştir.

Keşif yolu da ancak tasfiye ve teveccüh ve enbiyaya ittiba ile hâsıldır. Binaenaleyh bunları ihtiva etmeyen fikir ve nazar insan yolu için hayalet ve delaleti mucibdir. Oyle ise riyazette, mücahededе hep enbiyaya tabi olmak, fikir ve nazar yoluyla iştiğali yüzünden akla tabi olmayı terk eylemek her âkile ve her sâlike daha uygun ve daha layıktır. Tâ ki hakikat kendisinden tecelli etsin de eşyanın hakikatini hakkıyla idrak ederek kudûrat[397] ve evham ve

397 Kudûrat: (Kuduret'in çoğulu) Bulanıklıklar.

hayalattan masun ve mahfuz kalıb Cenab–ı Hakk'ı layık olduğu veçhile bilsin.

Yine bir rüya

Bir gün âlem–i manada semadan bir iki yıldızı elimle mesh ederek (okşayarak) onların sema eczasından (cüzlerinden) birer cüz gibi olup başlı başlarına birer şey olmadıklarını müşahede ettim. O anda hatırıma şu geldi. Tavus kuşunun kanadındaki renkler gibi şeyler başlı başlarına birer cüz olmayıp belki o kanat eczasından oldukları ve şu kadar ki bu cihetle bunların, diğer eczaya mugayir bulundukları gibi bu yıldızlar da ayrı ayrı birer şey değil, belki sema eczasından olup beyazlık gibi, kırmızılık gibi bir takım renkler muhtelif renkler halinde diğer eczadan temyiz etmişlerdir.

Yıldızların haddizatında böyle olmaları da muhtemeldir. Bu hal bazı elmalarda dahi müşahede olunur. Zira bir elmanın bazı mahalleri kırmızı diğer mahalleri ise bu renkten hâli olduğu çoğu kez vakidir. Hâlbuki kırmızı rengi haiz olan cüz başlı başına bir şey değil belki sair ecza gibi o elmadan bir cüzdür. Şu kadar ki haiz olduğu kırmızı renk ile sair eczadan temyiz eylemiştir.

İşte yıldızların da semaya nispetle böyle olmasına hiçbir mani yoktur.

Ahiretin bir manası daha

Her şeyin evveline dünya ve akıbetine ahret tesmiye olunur.

Mesela zina ve şarap gibi şeyler ile evvela bir nevi lezzet husule gelir. Sonra bu lezzet ve meserreti bir fazahat[398], bir

nedamet takip eder ki işte o lezzete dünya ve o nedamete ve fazahata da ahiret namı veriliyor.

Hâlbuki bunların her ikisi de şu âlemde vaki olur. Bilcümle ef'ali (fiilleri) ve onları takip eden asar (eserler) ve sair netayici (neticeleri) de buna kıyas eyle.

Âlem–i manada zuhur eden bazı keşfiyat

Sekiz yüz on senesinin Cemaziyelahiresinin ilk onunda, bir pencüşenbe (Perşembe) gecesinde âlem–i manada Muhyiddin Arabî'yi[399] gördüm.

Bana dedi ki "Şeytanı bu âlemden atmak istedim ve attım. Şimdi bu âlemde şeytan kalmadı. Yalnız bazı âsârı (eserleri) kaldı".

Sonra bu rüyayı dostlarımdan bazılarına hikâye ettim ve bunu unutmayıp, sual ettiğim zaman bana hikâye etmelerini kendilerine sıkı sıkı tembih ettim. Allahu a'lem[400] bunun tevili şudur: Şeytan insandaki kuvve–i şeheviyedir[401]. Muhyiddin'in onu bu âlemden atmış olması, tesanif ve telifat–ı kesiresiyle[402] o kuvvetin bilkülliye denilecek kadar hükmünü izale ve yerine tevhid–i sırf'ı ikame eylemiş olmasına ve ondan bazı âsârın (eserlerin) bekası da o kuvvetin bazı kimselerde hâlâ hükümdar olmasına işarettir.

398 Fazahat: Alçaklık, edepsizlik, hayâsızlık, rezillik.

399 Muhyiddin Arabî: Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. al-Arabi al-Hâtimî al-Tâ'î; kısaca Muhyiddin ibn Arabi de denir (1165 - 1239); ünlü mutasavvıf, İslam düşünürü ve şairidir.

400 "Allah en iyi bilendir" manasına tevazu belirten bir söz.

401 Kuvve-i şeheviye: Cinsi istek, yemek, içmek, konuşmak, uyumak gibi kabiliyetler.

402 Tesanif ve telifat-ı kesiresiyle: Tasnif ve telif etmiş olduğu eserlerin pek çoğuyla.

Bu rüyanın bana zuhuru da o günlerde Füsus[403] müzakeresiyle meşgul bulunduğuma mebnidir.

Yine bir gün âlem–i manada birisinin bir bağçede zikrullah ile meşgul olduğunu gördüm. Uykudan uyanınca yanımda bir müridin Allah'ı zikr eylediğini müşahede ettim. Ve bunun üzerine "*Men ehabbe en yertadu min riyadi'l–cennet fe'l–yeksir zikra'llahi Teâlâ*"[404] hadisi şerifinin hakikatine katiyen hükmeyledim. Çünkü bu hadisin meali "Allah'ı çok zikreden bir kimsenin cennet bahçelerinden bir bahçeye malik olacağını ifadeden ibaret olup uykuda geçen şu olay ise bu hakikati bana aynen gösterdi.

Zikrullah'ın faydaları

Allah'ı çok zikretmek her türlü kemâlâtın anahtarıdır. Zira bilcümle kemâlât Allah'dan olup ona yakınlaşmak ise ancak zikre devam ile olur ile hâsıl olur. Çünkü "*Men ehabbe şey'en eksere zikrehu*"[405] hadisi şerifi mantuk–u âlisince[406] çokça zikir muhabbeti, muhabbet de yakınlığı îras[407] eder.

Filvaki muhabetullah zikirden başka bir şey ile hâsıl olmaz. Zira Hak Teâlâ görme yoluyla idrak edilemez ki gözümüz ile O'nu görelim de o vasıta ile O'na muhabbet edelim. İç âlemde başka bir şey ile meşgul olursan bu hal-

403 Füsus: Fusus'ül Hikem (Hikmetlerin aslı-özü); Muhyiddin Arabi'nin başyapıtı. Geleneksel tasavvufi eserlerden farklı metafizik ve teosofik içerikte bir eserdir. Eserde Kur'an-ı Kerim'de adı geçen 27 peygamber, hikmetin çeşitli yönlerinin tecessümü olarak ele alınır ve incelenir. Küçük boyutlu olan Fusus'un pek çok şerhi (izah, açıklama) yapılmıştır.

404 "Cennet bahçelerinde gezmek isteyen Allah-u Teâlâ'yı zikri çoğaltsın."

405 "Bir şeyi seven onu çok anar".

406 Yüce ifadesine göre.

407 İras: Sebeb olmak. Gerekmek.

de basiret gözü ile de idrak edilemez ve binaenaleyh artık O'na muhabbet imkânı bulunmaz.

Bunun içindir ki işin başında salik ile "Allah" arasında ülfet ve münasebet gayet zordur. Ülfet celbi ve münasebet tahsili için "Allah'ı tezekkür ve tahayyül lazım gelir. Bu da ancak daimi zikir ile husule gelir. İşte buna binaen Hak Teâlâ "*Uzküru'llahe zikran kesiren*"[408] ve "*ke zikrikum âbâekum*"[409] ayetleriyle ibadet olarak zikri talim etmiş ve bununla dahi onlara re'fet (merhamet) ve şefkatini izhar eylemiştir.

Filvaki bir salik zikre devam ettiği zaman bu zikir onun iç alemine sirayet ile daha sonra kalbe vasıl olur. Ve işte o zaman matlub olan muhabbetullah dahi husule gelerek onunla telezzüz etmeye başlar. Ondan sonra da istidadına göre kendisine ebvab–ı rahmet (rahmet kapıları) feth olunur (açılır).

Daimi zikir ile telezzüz, muhabbetullah'ın husuline alamet ve bu da cennetin iftitahı (açılması)na ve saadeti maneviyenin husuline bir emaredir.

Nitekim "*Mektûbün alâ bâbi'l–cennet lâ ilâhe illa'llah*"[410] hadisi şerifi dahi zikirsiz Allah idrak edilemeyeceğine ve ebvab–ı cennetin[411] feth edilemeyeceğine (açılmayacağına) işarettir.

408 "Allah'ı çokça zikredin" (Ahzab suresi ayrt 41).

409 "Atalarınızı andığınız gibi" (Bakara suresi, ayet 200).

410 "Cennetin kapısı üzerinde 'Allah'tan başka ilah yoktur' yazılıdır" (İbni Asakir).

411 Cennet kapıları

412 Felekler: Felekler, gökler. Dünyalar, âlemler. Asumanlar.

Âlemin eczasının (parçalarının) yekdiğerine olan kuvvetli bağlılığı

Bütün âlem a'lasıyla (en yükseğiyle), esfeliyle (en alçağıyla) sağlam mizaçlı bir insan gibi olup cevfü'l– âlemde (yeryüzünde) ve şu feza–yı namütenahide bulunan bilcümle eşya ve ecsamın (cisimlerin) yekdiğerine şiddetli irtibatı ve tesiratı vardır.

İşte bu alemin nizamına sebeb olan şey onun bu ahval üzerine bulunmasıdır. Bunun için "Eflak[412] (gökler) bulundukları yerlerden biraz irtifa (yükselme) ve yahud bir miktar inhitat (düşme) yapsalar alemin nizamı bilaşek berbad olur" demişler.[413]

(Avamın ibadeti âdâta (adetlere), ehl–i sülukdan olan mübtedilerin ibadeti de havf ve recaya (korku ve ümide) mutavasıtînin ibadeti de makamat isteği ve vuslat ve kera-

412 Felekler: Felekler, gökler. Dünyalar, âlemler. Asumanlar.

413 Bu bölüm, (benim ulaşamadığım) doğru ve tam bir nüshadan Sn. Abdülkadir Gölpınarlı'nınyaptığı çeviride ve Sn. İsmet Zeki Eyüboğlu'nun çevirisinde son bölümdür. Sn. Abdülkadir Gölpınarlı'nın çevirisinin son bölümünü, bazı yazma nüshalarda olmayan paragrafla birlikte buraya alıyorum: "Bil ki âlem, yücesiyle, aşağısıyla, sağ-esen bir insan gibidir; yaratılışta da huy ve yol-yordamıyla da kendisine mahsus yaratılıştadır; tıpkı insana benzer. En yücelerinin en aşağılara te'siri olduğu gibi içinde bulunanların bazısının da bazısıyla bağlantısı vardır; insandaki kuvvetlerin bazısının bazısıyla bağlantısı olduğu gibi hani. Bu âlemin düzeni, göklerin kendilerine özel durumlarda, yakınlık ve uzaklık bakımından aynı tarzda bulunmasıyla mümkündür. Gök yücelir, alçalır, olduğundan başka bir hale dönerse, âlemin düzeni bozulur demişlerdir ya, işte bu sebebtendir.Bu bilgi de, Allah ondan râzı olsun, Şeyh'in ifadelerinden anlaşılmaktadır: Esenlik ona, Peygamber'den doğru senedlerle şu hadis bana bildirilmiştir: 'Hiçbir kul yoktur ki iki zincirle bağlı bulunmasın; bunların biri yedinci kat göke bağlıdır; öbürü yedinci kat yere. Kul gönül alçaklığı ederse yüce göke ağdırılır; ululanırsa en aşağı yere indirilir.'(Abdulbaki GÖLPINARLI, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, Eti Yayınevi, Son Telgraf ve Sermet Basımevleri, Birinci bası, Nisan 1966, s. 88)."

mete, müntehîlerinki ise hudud–u şeriatı hıfz ve siyanete mübtenîdir[414].

Fakat riyazat ve mücahede–i hakikiyenin nihayeti yoktur. Çünkü riyazet ve mücahede marifet–i ilahiyeyi ve seyr–i fi'llah'ı tahsil için olup bunlar ise namütenahi olduğundan riyazet ve mücahede dahi namütenahidir.

Binaenaleyh kelamımız ve yukarıda anlatmak istediğimiz ibadet–i mahsusa ve tâât–i müfîde hakkında olup, mücahede hakkında değildir.

İnkıta–ı ila'llah[415] demek tefekkür ve teyakkuzdur.

Yani meşayihin indinde, salikin izafi varlıklardan mutlaka ilgi kesmesi tefekkürdür. Zira bu iş, cüziyet (tikellik) gözünde küllî (tümel) fikri görmekten ibarettir ve matlub olan tefekkür kalbin, Vücûdu mutlak ı anlamak için eşyanın manalarında tasarrufudur. Ve bu ilgi kesmeye teyakkuz dahi denir. Zira müntehiler gaflete karşı agâh (bilinçli) olurlar. Ekâbir (büyükler) indinde mutlak vücudu, mukayyed (sınırlı) gözle idrak edememek gaflettir. İnkita–ı ilallah tabiri, tasarruf ehlinin istılahında, tefekkür ve teyakkuz manasında müstameldir.

Bunun hâsılı, marifetullahın tahsili için dinî mânialardan uzaklaşarak tefekkürat ve teyakkuzatta derinleşmekten ibarettir.

Vakıa marifetullah ancak bu yolda tahsil olunabilir. Şu kadar ki insanlar Allah'ı bihakkın bilecek olurlar ise

414 Mübtenî: (Bina' dan) Bina edilmiş, kurulmuş, kurulu.

415 İnkıta-ı ila'llah: Allah'tan başk herşeyden kesilmek, vazgeçmek.

416 Parantez içindeki bölüm daha önceki bir bölümün (s.....)tekrarı olup Kütüphanelerdeki Arapça elyazmalarında yoktur; Bu tekrarın Musa Kazım Efendi'den sadır olup olmadığı ya da elindeki özgün Arapça nushada da bulunup bulunmadığı belli değil.

içlerinden bazı pek az kimseler ibadât ve taât ile iştigal edip ekserisi ise bunlardan azade kalacaklarından Allahu zül–Celal vel–Kemâl hazretleri onların kalplerini mühürleyerek kendisini onlara bildirmemiştir. Ve heva ve heveslerini kendilerine alet ittihaz ederek o yolda onları taate ve ibadata sevk eylemiştir ki bundaki hikmeti ve menfaati ancak ârifîn takdir ederler.)[416]

Herşeyde iki cihet

Bu alemde herşeyde iki cihet vardır. Biri hüsn (güzellik) ciheti diğeri ise kubh (çirkinlik) cihetidir.

İmdi eğer Hak Teâlâ bir kuluna bir işi işletmek ister ise ona o işin o fiilin cihet–i hüsnünü gösterir. Ve bunun üzerine o kul da o işi işler. Kezalik Hak Teâlâ bir kula bir şeyi terk ettirmek dilerse ona o şeyin cihet–i kubhunu gösterir; o kul da o işi terk eyler.

İşte bu hal esbab–ı kemâlâtta dahi cari olduğundan Hak Teâlâ bir insanı kemâl dercesine vasıl etmek ister ise ona esbab–ı kemâldeki cihet–i hüsnü ve zıtlarındaki cihet–i kubhu gösterir. Ve bunun üzerine o insan dahi mezkur esbab ile iştigal ve zıtlarını terk ederek maksuduna nail olur.

Mesela daimi zikir esbab–ı kemâlât cümlesindendir. İmdi Hak Teâlâ herhangi bir kimseyi ekabirin kemâlâtına ve ebrarın derecatına vâsıl etmek isterse zikr–i daimideki cihet–i hüsnü ve terkindeki cihet–i kubhu ona göstererek bu zikri kendisine sevdirir.

417 "Bi-ni'me'l-Kerîm": Kerim olan Allah'ın nimeti olarak.

418 Fatih Millet Kütüphanesindeki ve diğer kütüphanelerdeki ulaşabildiğim Arapça elyazması nüshalar bu bölümle sona ermektedir. Bir hatime (son deyiş) yoktur.

Bunun üzerine o da zikr–i daimiye mülazemet ede ede nihayet "bi–ni'me'l–Kerîm"[417] matlubuna vasıl olur. Ve sair mesail (meseleler)i dahi buna kıyas eyle.

Her şeyin böyle iki ciheti cami olması hiç de akla uzak sayılamaz o. Çünkü Allah buna kadir ve bu da büyük bir asla müsteniddir ki o da zerrat–ı âlemden her zerrenin zıtları kendinde toplamış olmasıdır.

Hak Teâlâ celal ve cemal sıfatları ile her zerrede tecelli etmiş ve binaenaleyh her zerre ve her şey bu iki sıfatın eserini haiz olmuştur.

İsyanlar ve günahlar dahi böyle olup onlardaki cihet–i hüsnü görenler onları fiile, cihet–i kubhu görenler dahi onları terke müsaraat eylerler[418].

Vallahu yekulü'l–hakka ve yehdi's–sebile ve hasbünallahu vahdehu ve ni'me'l–vekil, ve sallallahu alâ seyyidina Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ecmain. Elhamdülillahi rabbilâlemîn[419].

İntehâ binîmet–i Teâlâ

Fî: 24 Ramazan 1378 ve 3 nisan 1909[420]

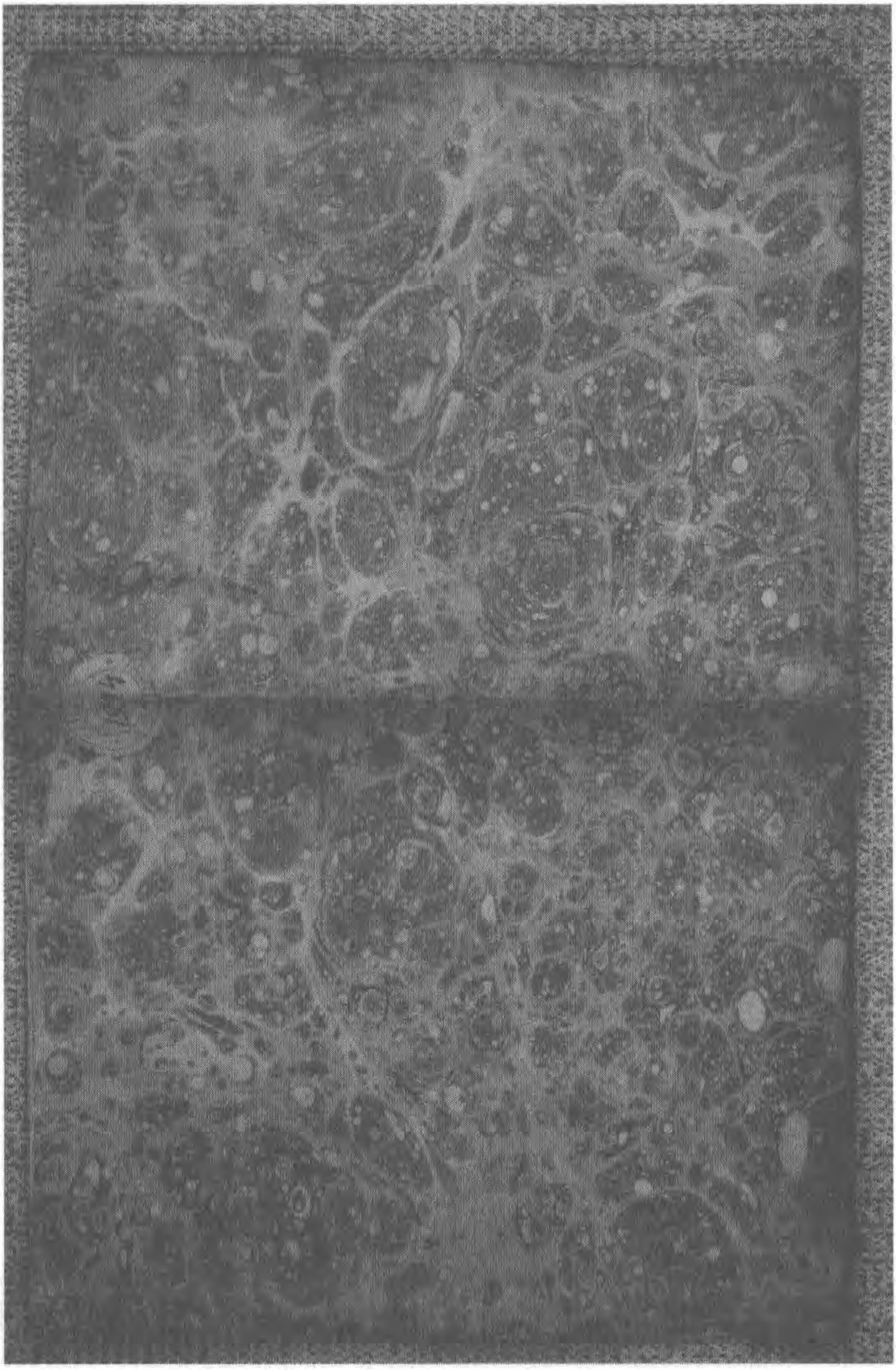
*

419 Allah hakkı söyler ve doğru yola iletir ve Allah bize yeter, O tektir ve ne güzel vekildir ve Allah'ın salatı selamı efendimiz Muhammed'in ve onun soyunun ve arkadaşlarının hepsinin üzerine olsun. Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a ınahsustur

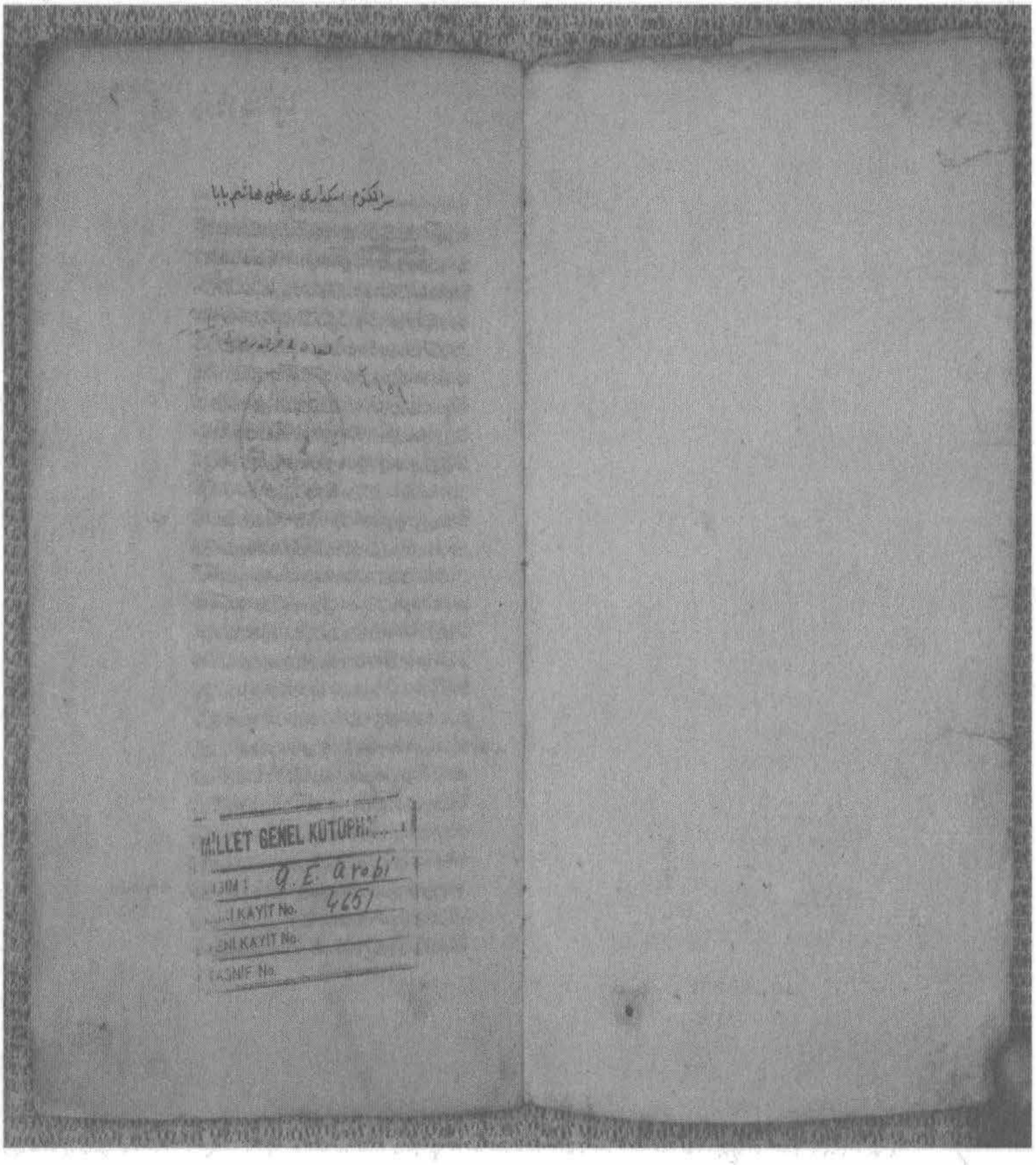
420 24 Ramazan 1378 / 3 Nisan 1959'da, Yüce Tanrı'nın nimetiyle tamam oldu.

Bu tarih, eserin Musa Kazım tarafından tercüme tarihi olmayıp, özgün nüshadan yeni bir kopyanın çıkartıldığı (istinsah) tarih olmalı.

VARİDAT'ın orijinali

MİLLET GENEL KÜTÜPHANESİ
İSTANBUL
Q.E. arabi
DEMİRBAŞ KAYIT No. 4651
ÖZEL KAYIT No.
RAFA NO.

بسم الله الرحمن الرحيم

[illegible]

وغيرها

في كل انسانه

ومثل الانبياء كصاحب الاصطفاد يتخاد عرض الكلب الكلاب بتخويف وتطميع باشياء ليس لها وجود
ولكنه يلوح الاطفال فربما يكون كذبا محضا ليس من شأن الانبياء غاية الامر انه ما ذكره من خوف وجزاء
له سماه امرا تخييليا التابع غير مباينة الحقيقية بحسب رتبته ومعرفة العارف وهو مثل لو قيل
لواحد افعلت كذا فقال لله علي ان تقرير هما مسئلتين من العلم والمعرفة والتابع يجب
انه اذا رآه بهما متعارف العامة وليس كذلك بل هو متعارف الانبياء وتنظير الرؤيا فانه الصورة
المثلية في الرؤيا ليست على ظاهرها الكذب لكثرة وقوعها في كل واحد وعرفوا انها ليست على ظاهرها
فتأملوا في تعبيرها وعرفوا من اولاتها وطرقه الانبياء وليس عليها سبيل لغيرهم فبقي غيرهم على
الذي منها ان الاولياء فانهم عرفوا بالكشف فتأمل فيما هنالك لتخلو به من الظنون فانه الطريق فنقول
مسلم ينزل لم يعرف عيسى عليه السلام حي بروحه ميت بجسده العنصري وانكاره رفع الله
والروحانية غالبة عليه والموت على الروح قالوا انه لم يمت حكما للغالب لا بمعنى انه لم يمت
العنصري وهو محال فانهم رأيت سنة غمامه وغمامته يوم الجمعة وجليل احضريه وعلى ايدهما
عيسى عليه السلام وهو ميت كما نبهنا به على انه عيسى عليه السلام فوق بدنه وحشر الاجساد على
ما يزعم العوام لا يكاد يصح ولكنه يمكن ان يجيء زمانه لا يبقى فيه شخص من نوع الانسان ثم يتولد
انسانه من تراب بدايم وآدم ثم بالتناسل الجنة والنار ونفاصيلها معانه غير ما تمكن في
عقول الجزائية المدركة من الملكوت فليس لهم تحققه الا في ضمن الملك او الملكوت باطنه
فكلامه بواعث الخير حتى سموه روح القدس وبواعث الشر حتى شياطين وابالسة وتخيل شخص وتخيل
شيء من هذه البواعث بحسب استعداد الرجل فيظنه انه لها وجودا شخصيا خارجيا
لسائر الاشخاص المحققة في الخارج وليس كذلك وقد يكون ذلك من التخصص والمشاهدة بعين الباطنة
ولهذا قد يرى ولو غمض الرائي عينيه وقد يسمى الشخص الجزئي المركب عن الجوهر شيطانا وقد يصير
قلب النائم من المرئيات فيتفرج فيه مالا يخطئ وما قالوه الحكماء من انصال الروح الى الجزئيات فيتمكن
في منها صور الوقائع يمكن ان يكون كذلك ويمكن ما يراه لا يكون خارجا عنه بل يكون تصور
في مال النوم رؤياه فقد يكون بحسب المقابلة على ما يزعمه العوام فكما ان الرجل يتصور الاشياء
حالة اليقظة تكون حال النوم وارجوكة الحق ما قلت وما قالوا ما هو الا ترى النائم الآدمي
اورآه ادركه او تصوره في اليقظة او ما يناسبه ولو كان بحسب المقابلة والانصال الى الجزئيات
فكان فيما يرآه شيء بديع لم يسمعه ولم يره وادخل بقبة الهوى ولا جنة وليس كذلك بل هو
متصور انه فكما ان العقل لا يخلو عن تصوره وانواع الخواطر تماما كما في اليقظة فيصيب ويمرك
بقدر الصفاء والاعوجاج والحاصل ان الرؤيا هو ادراك النائم لتمثل الصور وما وقع في الاسوه

هو ما صدر عليه الخالق وعلى هذا غيرك كثير وحقه فهو كثرة باعتبار ما صدر عنه في الذات ولا تغاير
الا بالحقوق وبحسب الاعتبارات وقد تحقق ذلك اعتبارات فالكثرة الذاتية ما ليلا شارك بكماله
الله ولم يكن معه شيء وهو الآن على ما كان عليه وكل شيء هالك الا وجهه الله هو بمعنى الملك والرأي
به ما يشغل الخالق عن الحق فالدنيا لهو كما قال الله تعالى انما الحياة الدنيا لهو ولعب وما كان له
جهة الى جهة الاشتغال بالحق عما سواه وجهة الاشتغال عنه تعالى بما سواه فينبغي ان يعتبر جهته
ذكر اهيته وصلته واباحته باعتبار جهتيه فيصل في حقه ما يشتغل به عما سوى الله بالله ويكره
او يحرم في حقه ما يشتغل به عن الله بما سواه والتمتع من هذا القبيل فيصل في حق الفقراء الخلص
بحسب اوقاتهم اذ يطير قلوبهم الى الله تعالى اذا سمعوا اصواتا حسنة فاذا بقي في قلوبهم ذرة
من افكار الدنيا ويتعلق بالله تعالى هل يحل لمسلم ان يحرم ما يتوسل به الى الله تعالى على الوجه الذي
سمعت طائفة التصوف اصنافا كالحطب صنف يابس يشتعل بادنى سبب فيه النار وينطفئ
الى ان يتم فاذا تم فرط النار يمكن ان يحمل عليه قول من قال اذا تم الفقر فهو الله وصنف رطب
شديد الرطوبة لا يشتعل ولو الح عليه حتى يجف عنه بعض رطوباته وصنف متوسط وهو
اكثر الصنف يشتعل بادنى تعب ولا ينطفئ الى التمام وبعضها يشتعل بتعب وهمت وينطفئ كل الاشتعال
حتى يزول رطوبته بجملتها ويقال فاعتبر الطالبين بهذا المثل احوال العارفين تنل منازل العارفين
فصل ذات الحق منزه عن الكل والكل فيه وهو في الكل واجب لذاته قائم بذاته الوجود في كل الاطوار
والامكان خيالي بحسب الصورة والحروف والقرع يفاقيانه على الصورة وهو منزه عنها بما له
فيها فوجود الممكن حق بحسب الحقيقة والوجود ممكن وحدث وخلق باعتبار الصورة بحاله مكنة
مرجع الوجوه يلتقيانه بينهما برزخ لا يبغيانه والامكان ان يكون الممكن حقا والحق ممكنا باعتبار
وكونها واحدة باعتبار العين ولا وجود للغير الحقيقي ولا يكون الغير الا اعتباريا والله اعلم
عبارة اخرى والوجود المطلق هو الله الذات المتعالية باعتبار الفعل والتأثير والعبد والمخلوق
باعتبار التأثر والانفعال عبارة اخرى سار في الكل والصبغ بالكل وهو منزه عن الكل والخشبة
والشرق والظلمة والكدر يظهر بالمظاهر ويتفاوت بالنسبة اليها والكل سواء بالنسبة اليه وليس
في الحقيقة غير وهو الواحد ولو ظهر بالف صورة وظهر الحق في الكل فظهوره الكل في الحقيقة
الظاهر والمظهر واحد والتغاير اعتباري ويظهر في الكل بحسب ذلك الوجه كما ومشيئة الله
واراداته عبارة عن اقتضائه الذاتي لذلك يزعم الجهال وعلماء الرسوم ان الله تعالى خلق الخلق
وتخلت فيه من دون الآية ان معناه يقتضي في تلك المرتبة تسوية الكل على وجه مخصوص
وهو حصول الاستعداد في المادة بحسب الاسباب فاذا تم قابليته يظهر فيه الروح المجردة

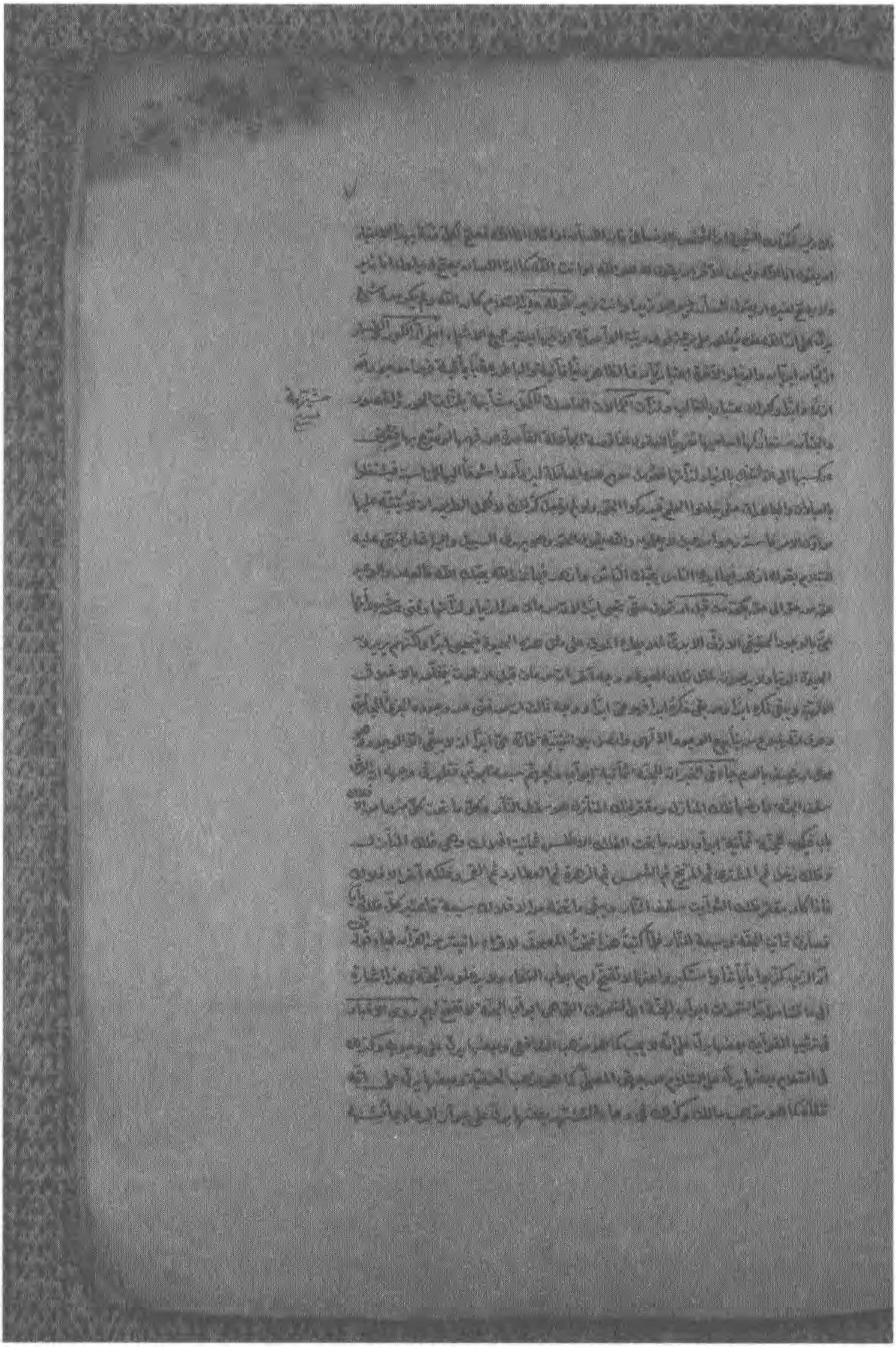
بحسب ذلك المحل لا كما هو
صح

بالنوع للمناسبة بينهما ولديهم حقيقة النوع والحيوة الحاصلة في البرية بخاصية التركيب وكذلك النظم
والضعف والتفاوت الحاصلة بين الانسانية وسائر الحيوانات هو بعينه تفاوت التركيب والاصل شيء
واحد فاقتضى في كل مرتبة من المراتب ظهورا مخصوصا وهو الروح في مرتبة الحيوانية والنفس الناطقة
في مرتبة الانسانية ولا شيء من الطابع والذي صار في الحيوانية حيوانا هو الذي صار في الانسانية انسانا
والتفاوت بحسب الاستعداد والجوهر الذي يقارنه البدن هو الذي ظهر في تلك الصورة ولا يفسد
بفساد الصورة بل الصورة تتبدل عليه وهو الباقي ولا بد له من صورة ما اذ ليس له تقوم بدونها
ان ما صور رشته نمودند و بدست دادند ان يار دانه كو شيرين عالمي ندخود بي بايافت هر زمان
بحسب وقتي رخي بنمايد تجمل نمي بايد كرد كه هر ميوه را وقتست وكلي درجيست ومجاهره تجمل
بايد كرد نه تقصير اعلم ان القوى الفلكية والقوى العنصرية نواميس الهية ملائكة وقول الانبياء
فيهم محمول عندي على ما فهمت من القوى لا كما زعم الجهال اعلم ان الله تعالى لا يعرف كنه ذاته بمعنى ان في
ذاته منبع صور هذا العالم واضعافها الى غير النهاية وهي ظاهرة قائمة به واضعافها الى غير النهاية
على التعاقب تقوم به ثم يصدر الى كنه ذاته تعالى وهي كل ما ظهر فانه الوجود المطلق هو الواجب
لذاته لانه لا يصح ان يكون ممتنعا لمنافاة بينه الوجود والعدم فلا ينصف احدهما بالاخر ولا يمكن
ان يكون الوجود معدوما فضلا عن ان يكون ممتنعا وكذلك العدم لا يمكن ان يكون موجودا فضلا
عن ان يكون واجبا ولا يصح ان يكون ممكنا بالامكان الخاص لانه يقتضي ان يكتسب وجوده من غيره
فيكون معدوما في نفسه مع قطع النظر عن موجده فيكون متصفا بالعدم نظرا الى ذاته وهو محال
وايضا لذلك الغير لا يجوز ان يكون موجودا والا يلزم تحقق الوجود قبل تحققه اذ الفرض في
الوجود المطلق هو هو والمعدوم المطلق لا يوجد شيئا فثبت ان الوجود المطلق واجب وجوده
فوجود الكل به وهو الله والكل مظاهره وهو الظاهر به والمظاهر اياه اعلم ان الوجود المطلق وهو الحق
في كل مرتبة لا يخلو عن اعتباريه احدهما التأثير والفعل والآخر التأثر والانفعال فبحسب اعتبار الاول الها
والله وباعتبار الثاني عالما وخلقا وعاشقا ومعشوقا فالوجود الصرف البحت المطلق عن الاطلاق والتقييد
والجمع بينهما هو الحق الذي ليس بكلي ولا جزئي ولا كلية والجزئية باعتبار انه بالنظر الى الاشتراك
وعدمه مسبوقة بالحقيقة من حيث هي حقيقة مجردة عن الاعتبار نظرا الى الحقيقة من حيث هي هي مع قطع النظر
عن غيرها وان كانت لا تخلو عن احدهما باعتبار ما به فالوجود الصرف المطلق عن الكل المذكور هو الهوية
وليس فوقه مرتبة اصلا وهو غيب الكل وعلة الكل وهو الكل والكل هو وليس في تلك المرتبة الوجود
الاولية ولا آخرية ولا ظاهرية ولا باطنية وعلى هذا ليس الباقي لذاته اعتبر مطلقا عن الكل وتحقق كل
شيء باعتبار ما به فالازل والابد والازل والابد واحد عنده فلله اعتبار انه اعتبار اللاشيئية وفي

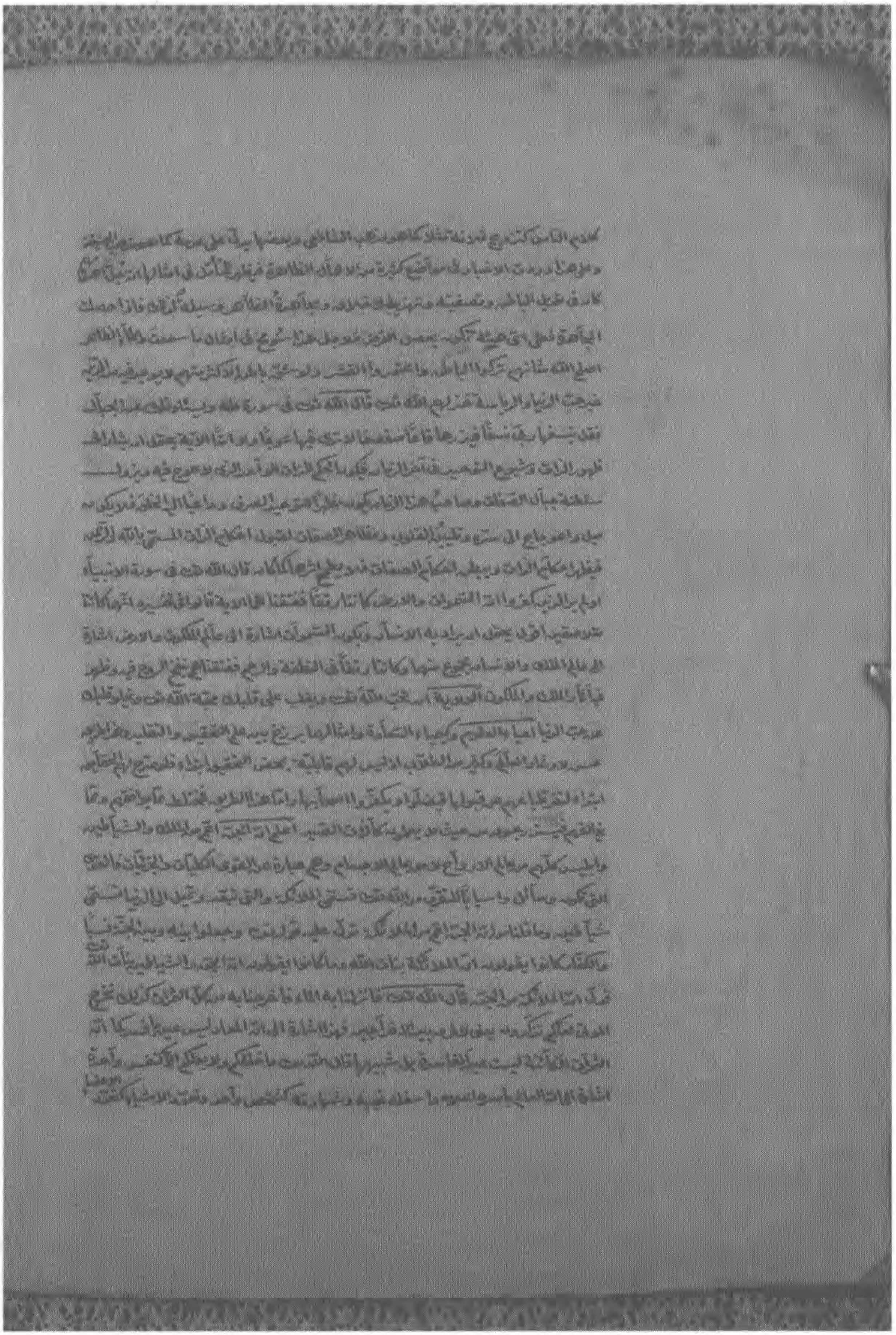
بحسب وقت رخي
صح

على صورته

بحسب وقت رئی
ح

وتنزيه بل اعمى
عن كل عالم غيب

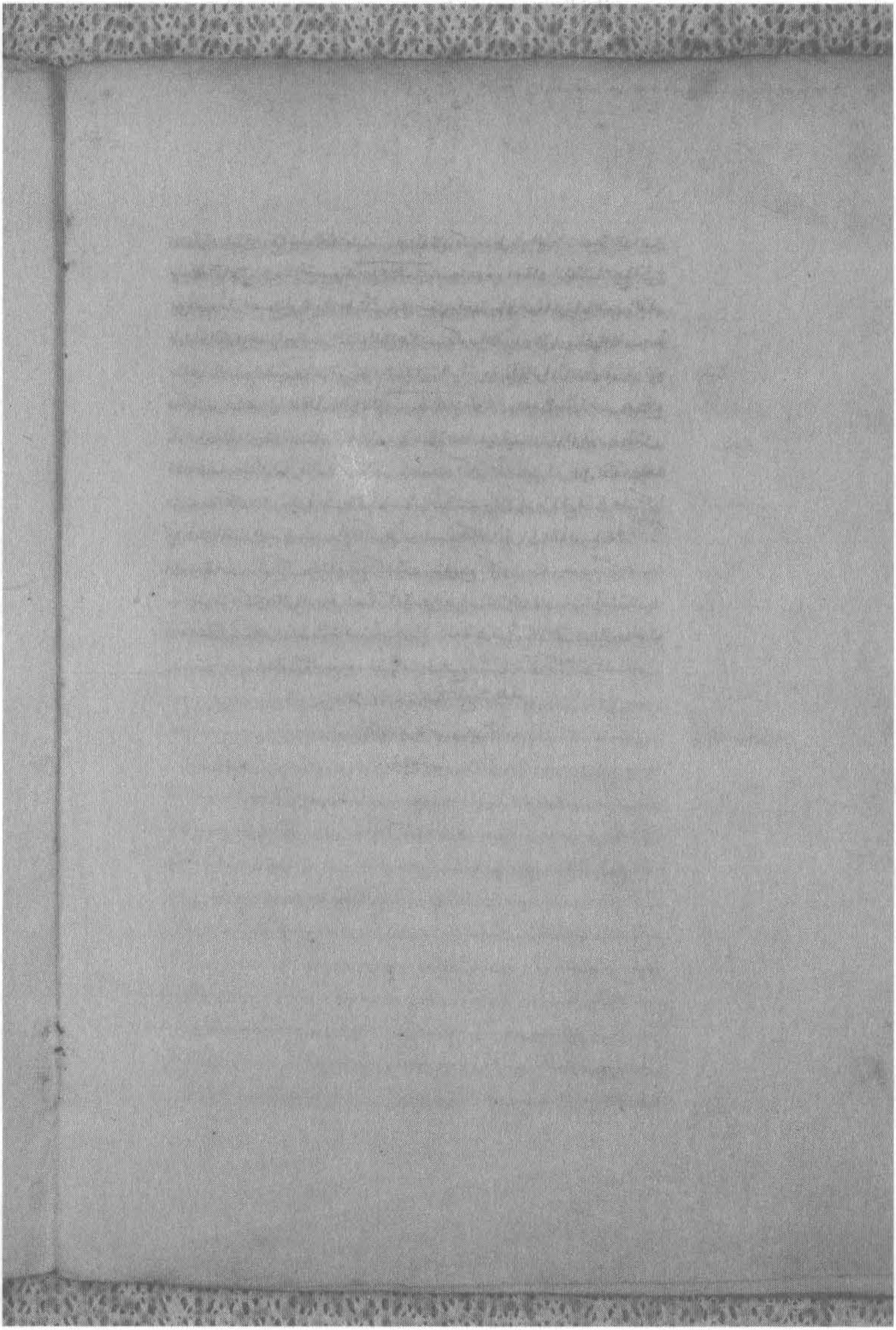
ما تا مقدرة بالظاهر والباطن فيخص جامعويه فيها الخاتمة قال الله والحديث موظفا
وباطنا الا فيما تقوية الجبان كانت الدنيا خاطبتني في النوم او بيقظة وقالت لي كلما
من جملة من مشتهى بقتله من الله وكما قال تأدله عنا بالدنيا وكما كنت بيقظة
فتجلى لي روحي واستولى على كمالة نور وشعاع كضياء الشمس ونورها ليس له غاية تحصل
لي رعشة وبكاء وفرح وكمالة يقال لي ادبيد في قلبي ان التغير بالآخرة والدنيا كالتغير بين
والشباب يعني كالة الشخص الواحد في حال يبقى شابا ثم تغير بحيث يبقى شيخا فكذلك
العالم يبقى دنيا في وقت هو الذي يبقى آخرة لكنه في وقت آخر بتغير خصوص وكنت قاعدا
متكئا في نوم خفيف فأشاهد الوجود كله هو الله فتح فصاح تحت على لساني قائلا بالله كلا
العالم كله هو ولسان لسانه فتكلم به يا الله تحصل لي وجد عظيمة بالله الوجد عبارة
عن انفعال الباطنة والبدن وكل متصاعد زفير ورفير وعداء وتنفس كما يعتري الانسان عند الخوف
فكذلك ينبغي لا ينبغي عن خوفه وجه بل العاقل من يكون له الشوق لا رأى وهو مما قلت انه
عكس غلب وغصة قال عليه السلام ان لله في ايام دهركم نفحات الا فتعرضوا النفحات الله
انتبت انه سبحانه وتعالى اشار بالنفحات الى الكاملين قال عليه السلام مراحيت قوما فوق بهم
لا تحاسبوهم من الشيء يأخذ كل ذلك الشوق والجذبة قريب مقبل الى المحبوب الذي هو النهار
لما اقبل يأخذ النور الصادر من النهار واذا اقبل الليل يأخذ وقت ذلك النور من الشفعة
حكم الليل شفيقا بينهما الا ترى انهما اخوان ولم يعكس ان الصابر الى الشوق كانه صوم ذلك
الوقت من القبيح صابر الى النهار فاخذ حكمه ومن المحبوب صابر الى الليل فاخذ حكمه ولهذا قال
عليه السلام من اصبح والدنيا اكبر همه فليس من الله في شيء والزم الله قلبه اربع خصال
اما ان ينقطع منه ابدا وشغلا لا يتفرغ منه ابدا وفقرا لا يبلغ غناه ابدا وامالا يبلغ منتهاه ابدا
الصوفي ابن الوقت اي لا يضيع وقته في التأسف والتفكر فيما مضى ولا يتفكر فيما يأتي لوقته
طول امل بل يصرف وقته في التوجه والتصفية والتفكر فيما ينبغي له في ذلك الوقت
وسمعاني انه لا يتخذ طريقا ما هنا وعادة واصرا على صنيع الحق في كل وقت كيف ما جاء ليس
له نظر الى الحق مثلا تارة يشتغل بالعلم تلبينا لقلوبهم الى الحق وتارة يشتغل بنفسه مع الحق
ويرى تفرقة نفسه في اشتغاله بالعلم فيرجع في كل من حاليه والوقت بينا فان الاعمال
بالنيات فالصوفي ابن الوقت الذي لا يبلغ مرتبة الكمل ولم يقطع علقته ويتم ايمانه
واسلامه فهذا الكفر واسطة بينه وبين الاسلام يعني وقف في تلك المرتبة تزلزله وخوف
بانه من الموقف هناك والوقت الذي يشير الى قطع تلك العلقة بعلامة يقينا فيها ازعاج من

ينبغي لا ينبغي عن خوفه وجه
صح

والزم الله
صح

محترقه مشتعل دفعة و رأيت في مقابلتي لونا ابيض يقرب الى الحمرة فلا عرفت الى حسني وكانه عندي
نار في الكانونه رأيت قد اشتعل حطب والتهب يضطرب لهبه ويطلع له صوت كاضطراب نفسي
في رؤياي وصوته بعينه فعلمت انه ظاهر في نفسي كانه ذلك فوقع في قلبي وخرج الوجود وكانه
ذلك انا واذا ذلك فصار صوته صوتي وصوتي صوته واضطرابي اضطرابه وذلك اللون الذي
رأيته كانه لونه ذلك اللهب قال ابو بكر الصديق رضي الله عنه ما رأيت شيئا الا رأيت الله قبله اي
قلبه او نفسه مظهر من مظاهر الله وهو يشاهد نفسه قبل كل شئ يراه فصدره في انه راى الله
قبل كل شئ لانه حق صار بصره وكل قواه فكانه عينه حقا قال عثمان رضي الله عنه ما رأيت
شيئا الا ورأيت الله بعده كنت قاعدا في بيت قريب العصر وليس فيه شعاع الشمس فخطر لي
ان يؤذن للعصر الساعة واسمعه فتكر رهذا الخاطر وتمكن في قلبي فعرفت وقوعه فاذن على غير
الخطرة بلا تراخ فسمعت الاذان ولا يعلم الغيب الا هو اعلم الشئ القوي في بعض الاوقات
كانه يقع في نفسي فاعلمه واعرفه من طريق من اللمس والسمع معا لا من طريق من السمع
فقط قال الله تعالى ما يفتح الله للناس من رحمة فلا ممسك لها وما يمسك فلا مرسل له الا ية
يحتمل ان يكون من جملة معاني انه الله تعالى اذا اراد هداية الناس بواسطة نبي او ولي
فلا يقدر احد على منعه فلا بد من وقوعها والله متم نوره ولو كره الكافرون الروح يطلع
على ما يحصل بتصرفه الافعال والحركات البدنية المخصوصة من طريق الادلة وهذا هو مثال
عالم المثال
عند البدنيه كما قال به بعض الحكماء والمتكلمين وقد يطلعه على ما صورته البدنيه بالواسطة اي بواسطة
فيكون مقدما على صور البدنيه بمرتبتين لانه عالم المثال مقدم على البدنيه بمرتبة لانه صورته
وعالم الارواح مقدم على عالم المثال بمرتبة فيكون مقدما على طور البدنيه بمرتبتين ويحتمل ان يكون هذا
من جملة ما اشار النبي عليه السلام بقوله خلق الارواح قبل الاجساد بالفي عام اي بمرتبتين فلزم
من هذا كون الارواح مادية بجسم ما زمانيا فيصور له عليه السلام كل مرتبة في صورة الف عام
ظاهرية بصورة ما انكشف له عليه السلام فتعبيره ما قلنا فلا تغفل عن هذا فانه ينكشف بهذا الاصل
اشياء كثيرة القيت الى النبي عليه السلام في صور غفل عن تعبيرها الجهال وتركوها على ظاهرها
والمصلحة فيها وعرفها اكمل من راهم الله واكثر ما يظهر النبي عليه السلام كان في حال الغيبة عنه
والحاضرية في صور المحسوسات وما يظهر في مثل هذه الحالة يظهر غالبا في صور يحتاج الى التعبير
كما هو الامر عليه عند اهل الله فانه قيل لم يعبرها النبي عليه السلام وتركها على حالها يقال
لم يكن مأذونا لحكمة ما في ذلك الوقت فلا يرد هذا الزام قال النبي عليه السلام ان للقرآن ظهرا
وبطنا وليطنه بطنا الى سبعة ابطن تكلمنا في بطن يقابل الظاهر ليس مرادنا نفي الظاهر فانا

في الرسالة القشيرية في فصول باب الكرامات وكنت قاعدا بالليل وجاءت فراشة فطارحت احترقت
حول السراج وضربت نفسها على السراج مرارا حتى كانها احرقت فوقعت على الارض ولم يبق لها
حركة فتأملت فيها زمانا ولم اجد فيها شيئا من علامات الحيوة فحكى قلبي بانها قربانت ثم تذكرت قصة ابي
يزيد عملة نفخ فيها وحييت فاحرقت تلك الفراشة ونفخت فيها مرارا على انها تحيى بنفخي بقلب صادق
فحييت في الحال عقيب النفخ فطارت كما كانت تطيرا ولا كما انها لم تقع على النار ولا تنكر قادر الله تعالى على
كل شئ قدير لا يعلم الغيب الا الله فيكون العارف في المغيبات في المظاهر الاكمل هو الله تعالى انه
من جملة خواصه تعالى انه اعلم الانبياء عليهم السلام كانوا في اليقظة يغيبون عن هذا العالم فيشاهدون
اشياء في عالم المثال كما في النوم فيحتاج بعض ما يشاهدونه الى التعبير كما ان الدنيا كانت تتمثل للنبي عليه
السلام فاذا تمثلت في صورة خيلية مغايرة لما في الظاهر من صور الدنيا فلا بد من تعبير تلك الصورة
بالدنيا فعلى هذا لو كشف عليه بالجنة والحور والنار يحتمل ان يكون لها معان اخر يحتاج عليها او كذلك الايات لو كشف
التي كان يخاطب بها عليه ولذا قال عليه السلام ان للقرآن ظهرا وبطنا ولبطنه بطنا الى سبعة ابطن
اعلم ان الذات لها صفات كسمع وبصر وقدرة وغيرها اما في الظاهر فترى ظاهرة واما بالنظر الى الذات
من حيث هي هي مع قطع النظر عن المظاهر فلها تلك الصفات فتنزهت عن التشبيه بهذه الصفات المظاهرية
وعما ادركه العقل والوهم والخيال وتلك الصفات ثابتة في جميع الاشياء روحانية او جسمانية جمادا
او نباتا او حيوانا او سماء او ارضا او ما بينهما سبحانه الله الواسع وبتلك الحيوة هي في جميع الاشياء
وبذلك الكلام يتبع له كل شئ اعلم ان الحق سمع كل انسان وبصره ولسانه ويده وسائر قواه الباطنة تحمل عليها
والخارجة والتخصيص بالمتقين بالنواظر بسبب الفرقة قائمة غير الفارق فاعرف وكانه ليس كذلك في حقه كما لا يعلم
ويعلم فانه يعتقد اعلم ان التاثير بالمعاصي يتفاوت بحسب تفاوت الاعتقادات فالعبد المعتقد بالعقاب
لما جاء في الحديث الصحيح انا عند ظن عبدي بي الحديث وعليه يترتب الالم والعذاب والبركات والرحمة والنعم
والدرجات وما يتألم به شخص ويصير به من اصحاب الجحيم قد يتلذذ به آخر ويصير به من اهل النعيم وكذلك
الرؤيا يتفاوت بحسب الاعتقادات فقد ترى النائم في منامه انه عريان او يصدر عنه الضراط فانه
يفتضح في دينه فكان مسلما يفتضح في دار الاسلام وقد يقع منه شئ يوافق دينه كالنصارى ويكون الضراط
مرفت ليلة من ليالي صفر سنة عشر وثمانمائة واشتد مرضي حتى ايست من حيوتي فتوجهت الى الله تعالى
خاليا عما سواه فخطر بقلبي ان اتأمل في هذا المرض فخاطبني الله تعالى بدون مشاهدة صورة ما حاصله اني
اتخلص من هذا المرض فصرت عنه فجئ الى نفسي مستبشرا مطمئنا قلبي وهو الشاهد اعلم ان العقل هو الآلة
في الادراك نظرا الى ان ادراكه كشفا وعيانا ومعنى قول الفلاسفة العقل عقال وجوابه انه من حيث نظر الفكر
لانه القوة المفكرة يرفضها الخيال والوهم فيشوش على العقل فتدبر ذلك الاشياء كما هي ولذا ذم المتكلمين
وسائر قواه الظاهرة والباطنة

yaba MEZOPOTAMYA KİTAPLIĞI

MEZOPOTAMYA KİTAPLIĞI

....**Erbil Vakayinamesi** • Mşiha Zha, (2.basım)

....**Siirt Vakayinamesi** • Adday Şer, 2. bs.

....**Urfa Akademisi** • E.R.Hayes, 2. bs,

....**Tavasin** 'Enel Hak'• Hallacı Mansur, 6. bs

....**Antakya Akademisi** • Albert Harrent

....**Kildaniler**-Doğu Kilisesi Tarihi • Joseph Molitor

....**Mezopotamya'da 1915-1920 Sivil Yönetimi** • Gertrude L. Bel,

....**Sibirya Sürgünü Asurilerin An›lar›** • Elia Vartanov

....**Ninova Saray› Kütüphanesi** • M. J. Menant

....**Urfa'da Ermeni Yetimhanesi** (1919-21) • M. C. Holmes

...**Nusaybin Akademisi** • Adday Şer

....**I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi** • anonim

ŞEREFNAME 5 Cilt, Türkiyede ilk kez:

.... **Şerefname** - Kürt Ulusunun Tarihi, Etnoğrafya ve Coğrafyası • Şerafeddin Han / F.B.Charmoy

.... **Şerefname** - Kürt Ulusunun Tarihi, I/II (2.c) •.

.... **Şerefname** - Kürt Ulusunun Tarihi, I/III (3.c) •

.... **Şerefname** - Kürt Ulusunun Tarihi, I/III (4.c) •

.... **Şerefname** - Kürt Ulusunun Tarihi, II/II (5.c) •

.... **İslamın Savaşı** • Yonan Şahbaz

.... **Osmanlı Ordusunda Dört Yıl** (1915-1920) • R. Nogales

.... **Gundi-Şapur Akademisi** • Heinz Herbert Schoffler

.... **Asurlular -Sürekli Bir Öyka** • Frederik Aprim

.... **Ermeni Mektupları** (1896-'97) • Heinz Herbert Schoffler

.... **Asur Edebiyatı** • Jean Baptiste. Chabot

.... **Gılgamış** - Ölümsüzlük Peşinde • Bruno P. Schliephåcke

.... **Görevin Ötesinde** - Malik Kamber'in Yaşam Öyküsü

.... **Süryanilerin Tarihi** - • Prof. Gorgis David Malik

.... **Birinci Dünya Savaşında İstanbul** - Ahlakî ve Siyasî Dr. Harry Stuermer

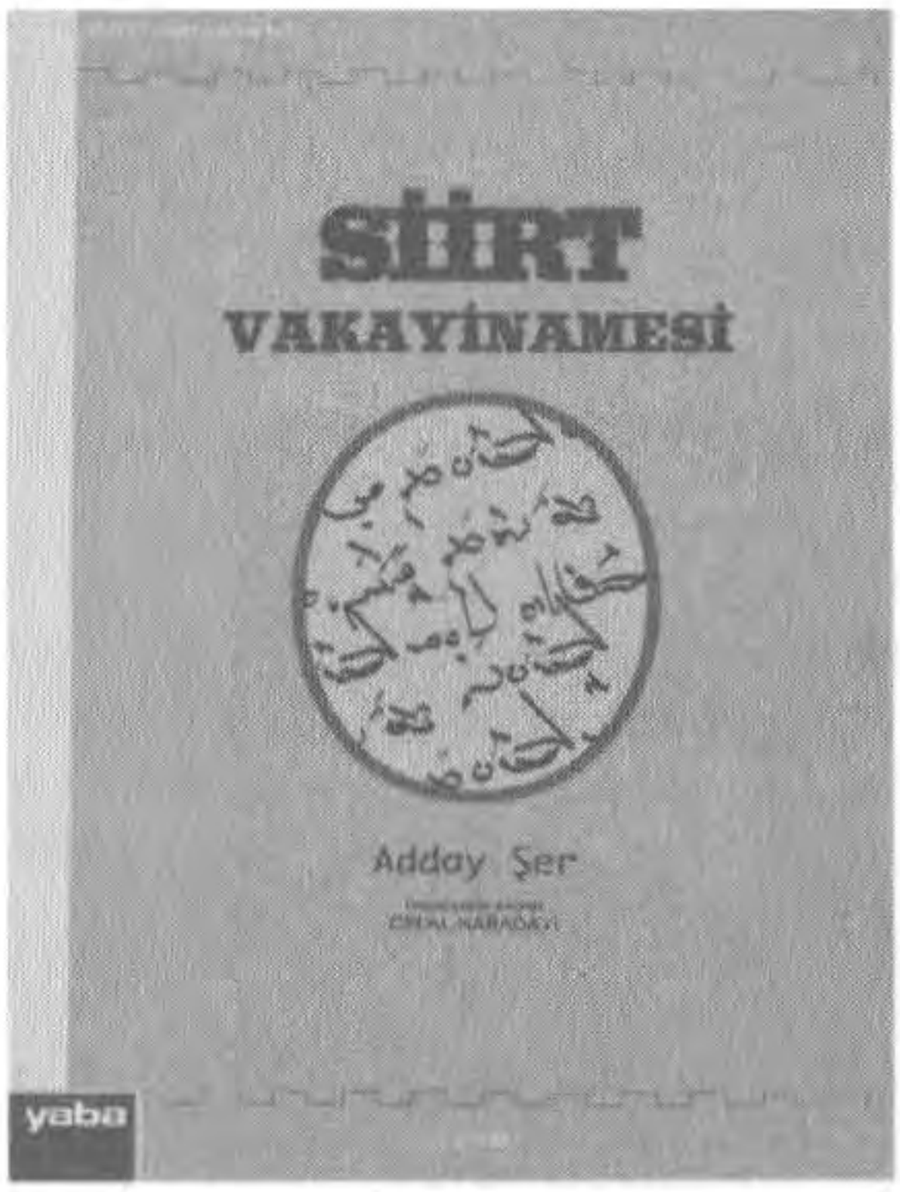
.... **Savaş ve Barış Hatlarında** - Bir Amerikalı Doktorun Türkiye Hatıraları (1917 • C. D. Ussher

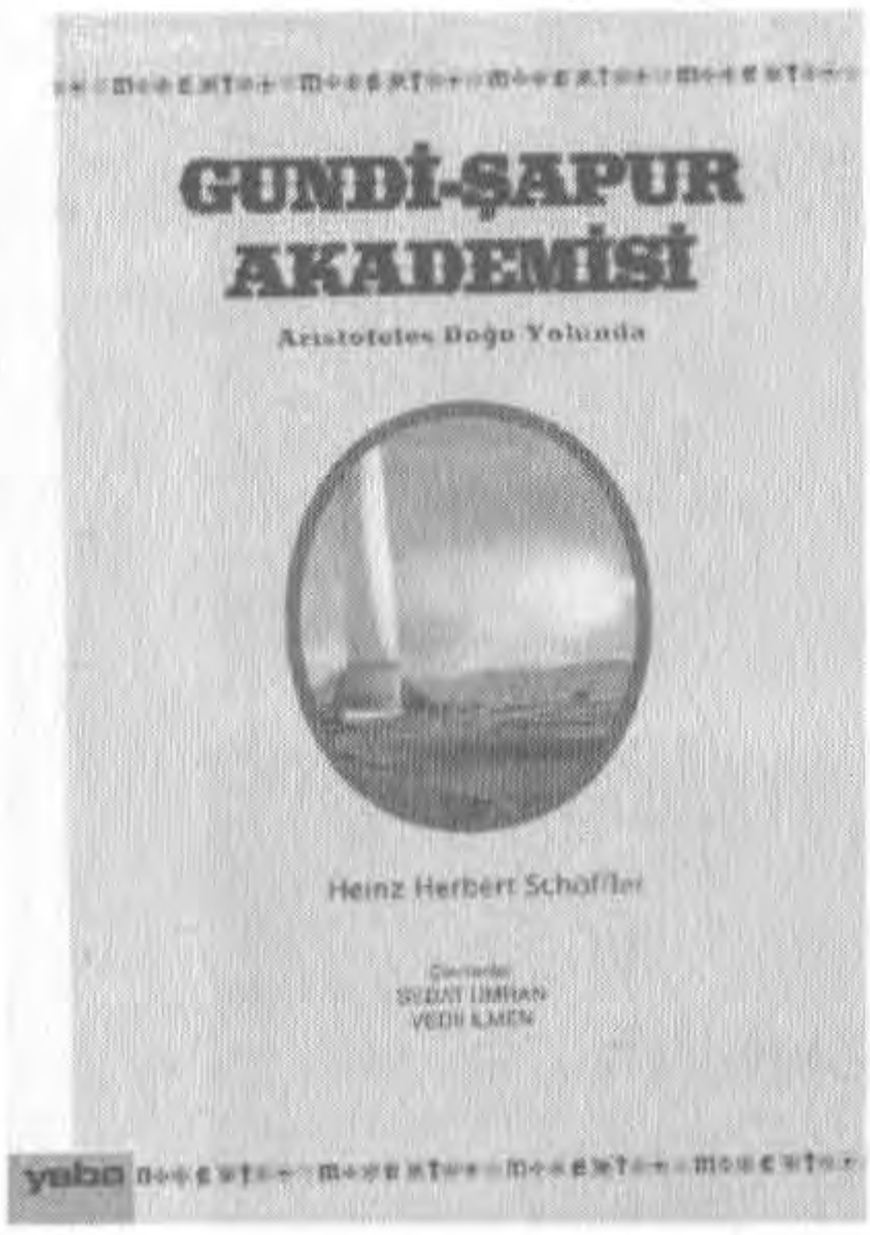
.... **Osmanlı İmparatorluğu Coğrafyası Sözlüğü** • C. Mostras

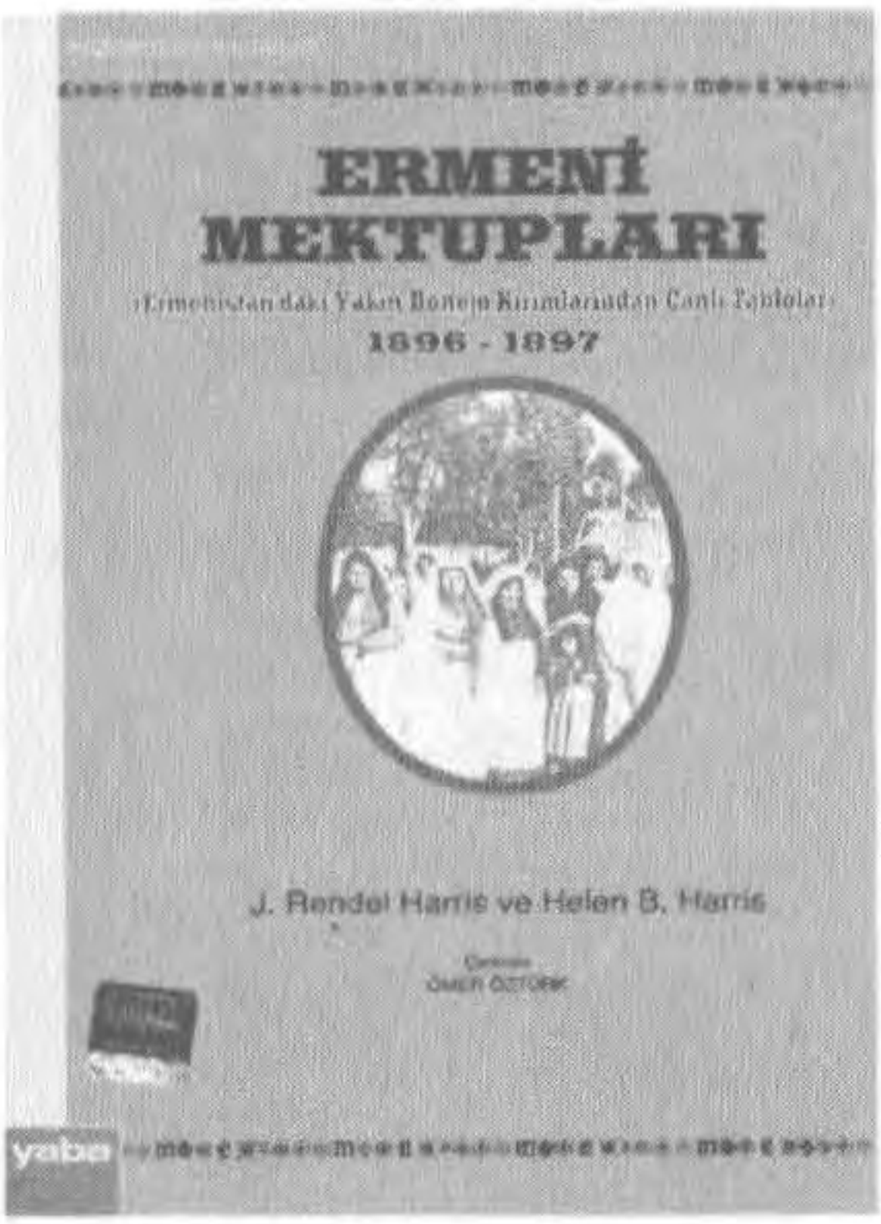
.... **Mezopotamya Mimarisinde Kutsal Mekânlar** •U. Monneret

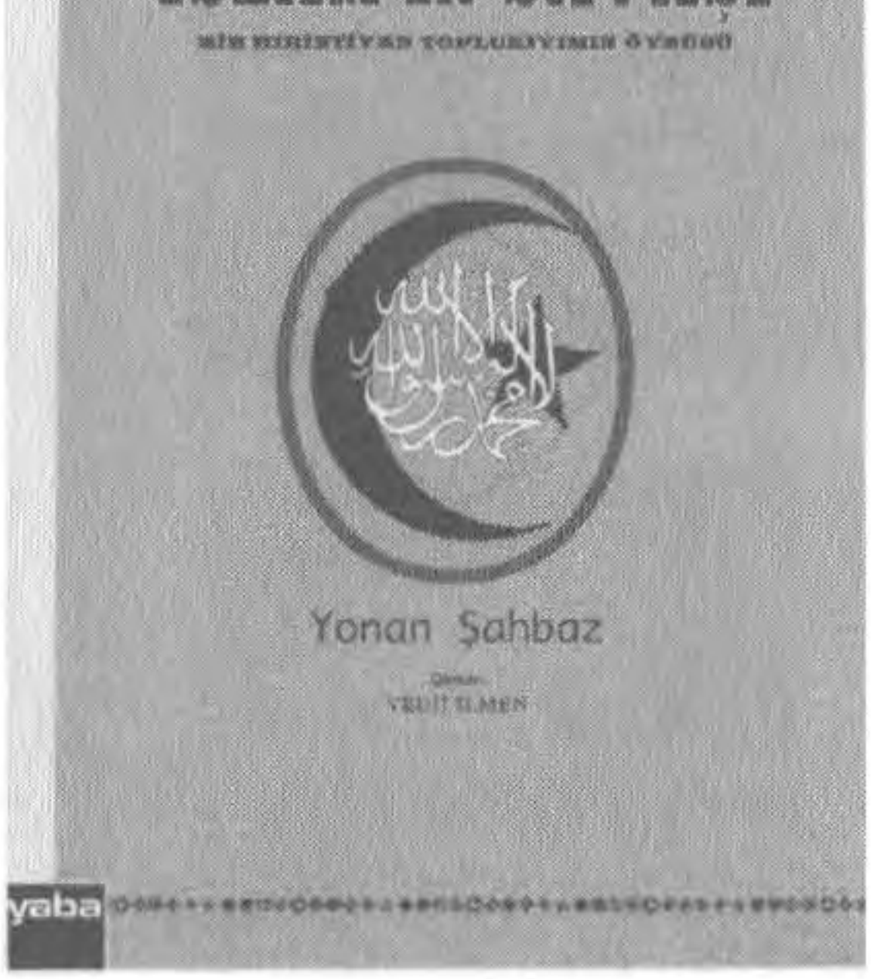
.... **Süryanilerde Felsefe** • M. Nesim Doru

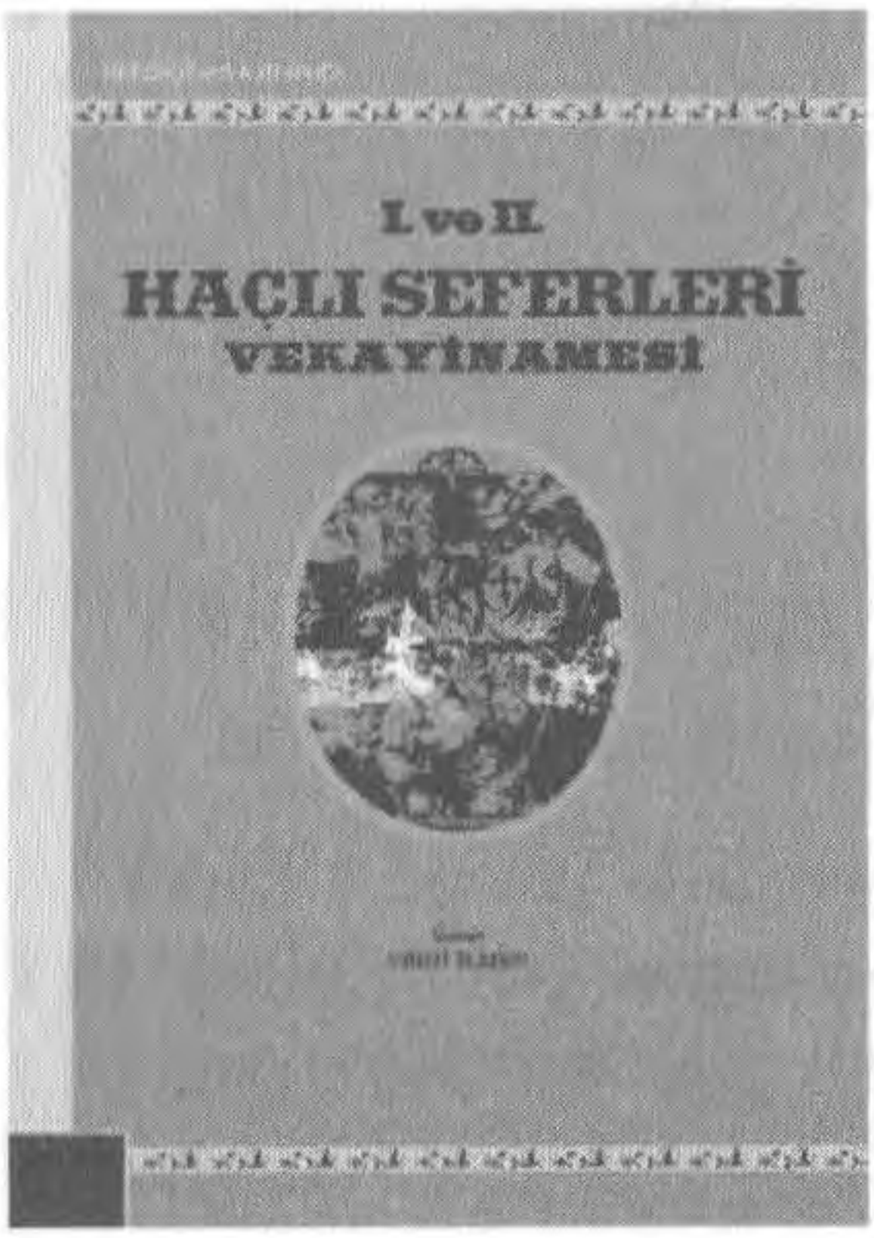
.... **Vâridât** • Şeyh Bedreddin Simâvi

SİİRT
VAKAYİNAMESİ
Adday Şer
yaba

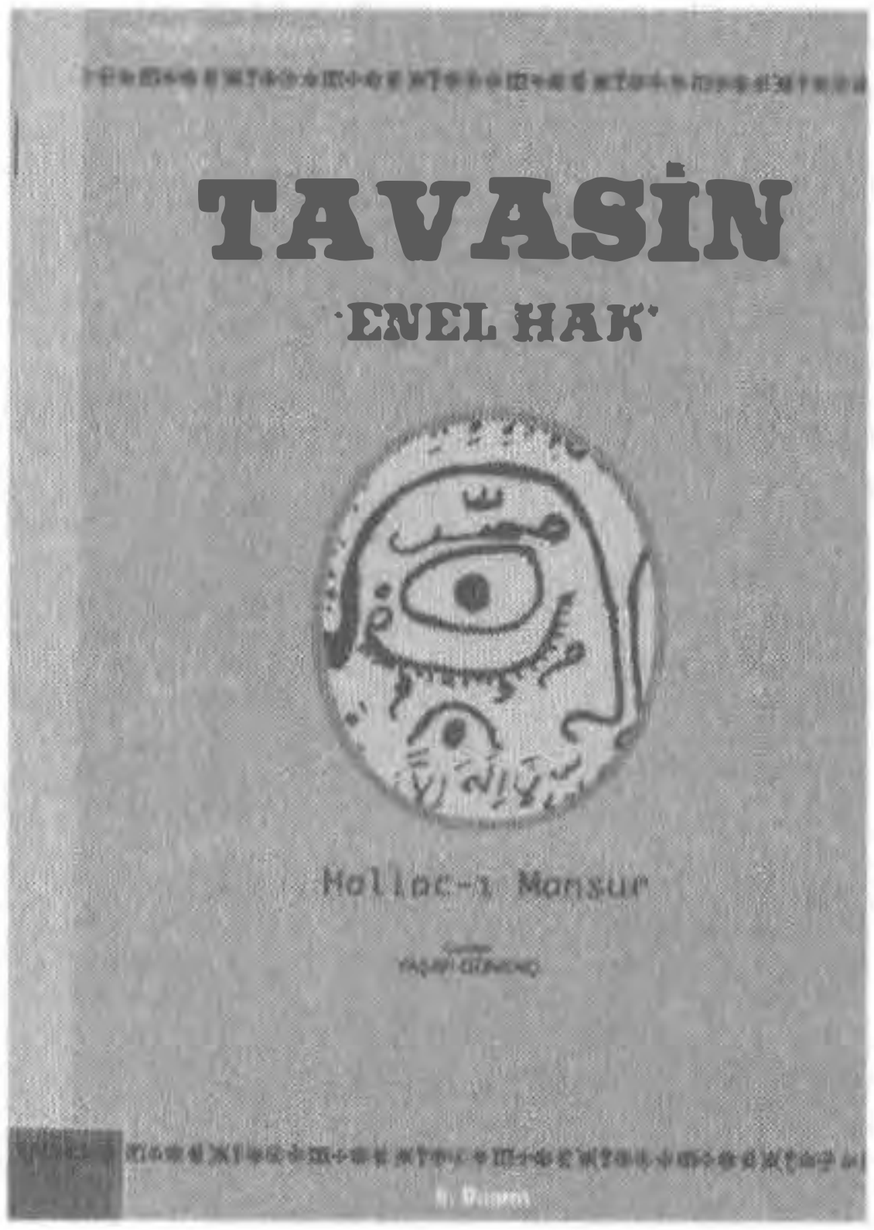

GUNDİ-ŞAPUR
AKADEMİSİ
Aristoteles Doğu Yolunda
Heinz Herbert Schaffer
yaba

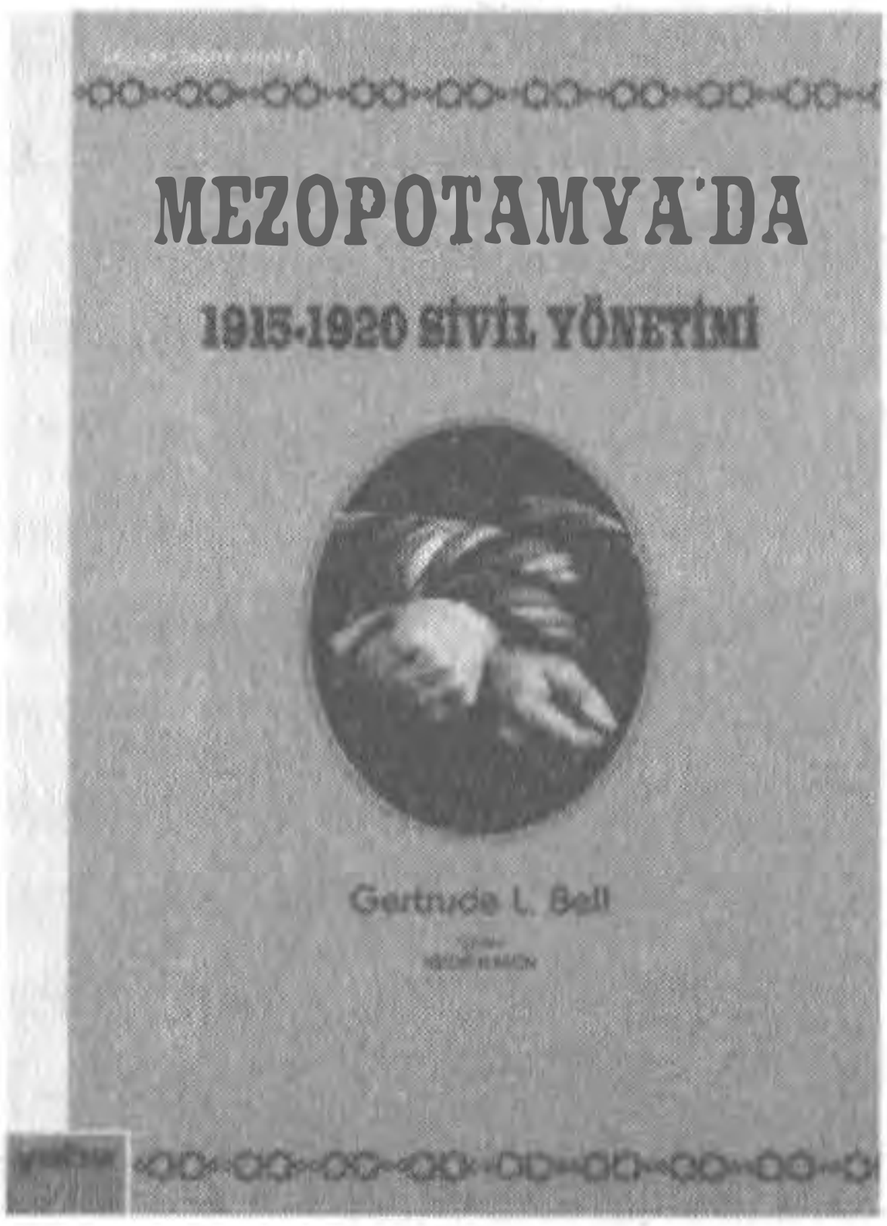

ERMENİ
MEKTUPLARI
1896 - 1897
J. Rendel Harris ve Helen B. Harris
yaba

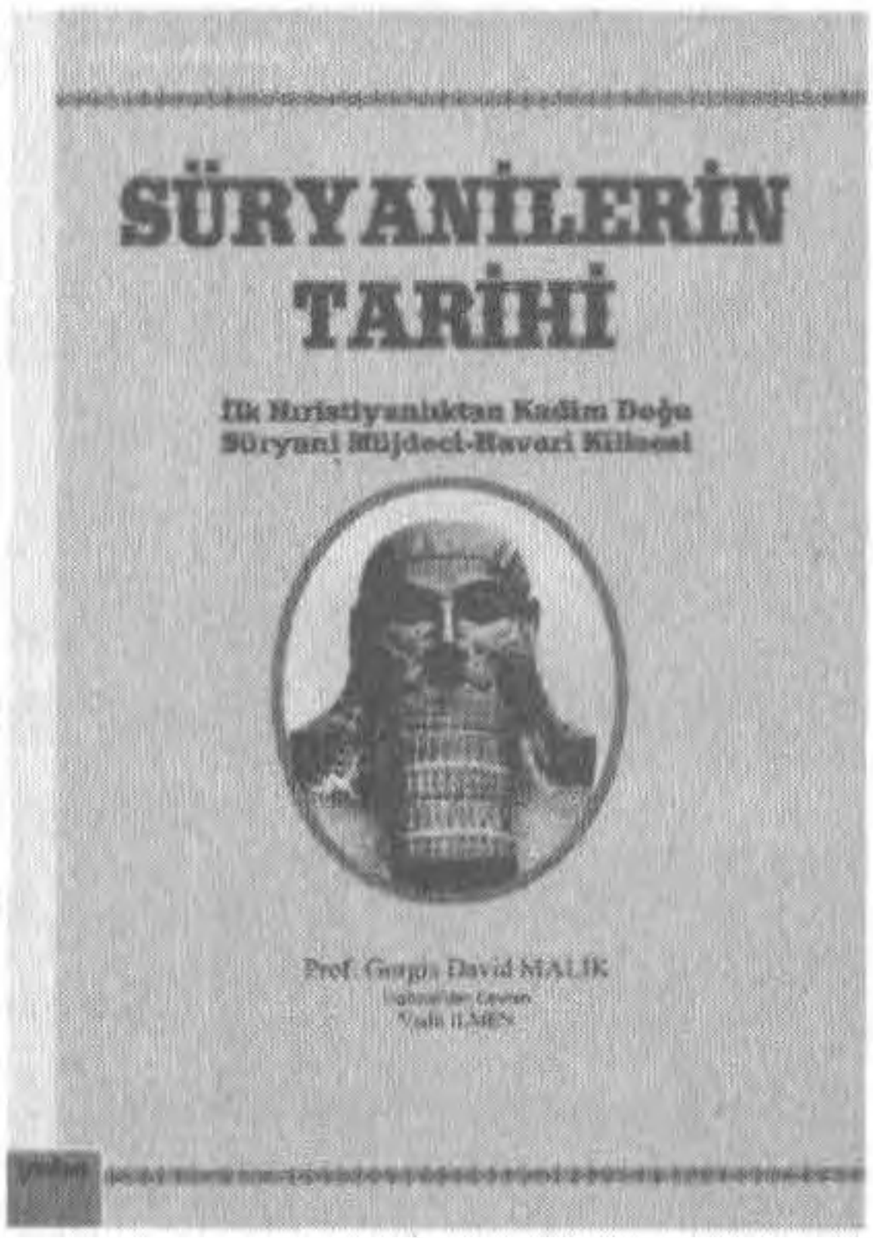

İSLAM'IN SAVAŞI
Yonan Şahbaz
yaba

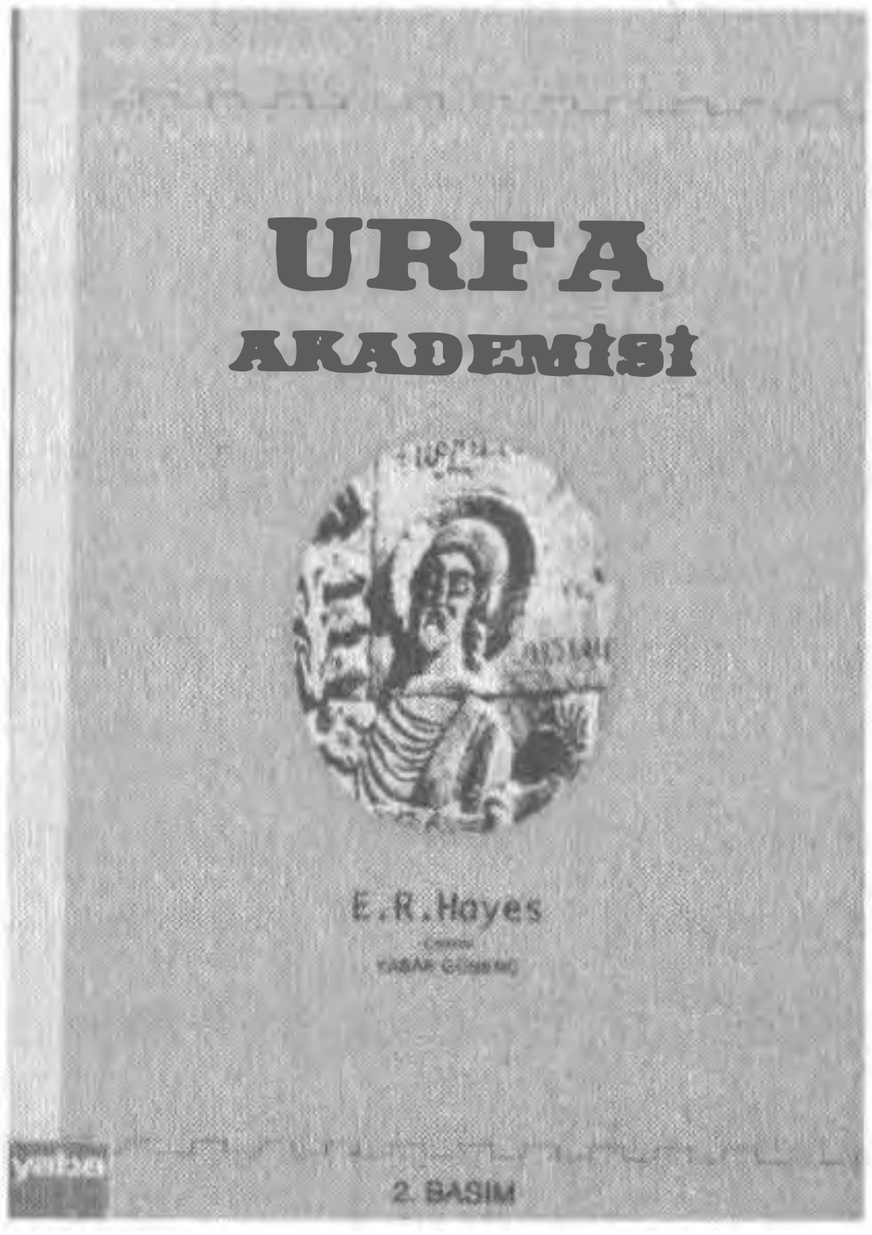

I ve II.
HAÇLI SEFERLERİ
VEKAYİNAMESİ

YABA YAYINLARI

'Kitaplığınızın hazine odası'

galipdede cd. 55/1 tünel
beyoğlu-istanbul (tel:212-293 36 06)
www.yabaedebiyat.com

VÂRÎDÂT

Şeyh Bedreddin Simavi

Bu kitap, Bedrettin'in Varidatı'nın tercümesidir.
Varidat: Kalbe gelen, içe doğan ve insanın gönlüne düşen (vârid olan) şey demektir ki daha ziyade çoğul olarak "vâridât" şeklinde kullanılır. Tasavvufçulara göre, onun yolunda olanlara "Cenâb-ı Hakk"ın özel bir teveccühü, bir iltifatı, bir hediyesi ve bazı hallerde hususi bir bilgilendirme ve irşadıdır ki, buna, hak yolcularının her şeyi doğru görüp doğru değerlendirmeleri için zaman zaman onların iç dünyalarında tecellî eden "envâr-ı sıfât" veya "envâr-ı esmâ" demek de mümkündür.
Âlem-i Emr: Arşın üstünde olup, madde olmayan, ölçülemeyen ve herkesin anlayamayacağı âlem. Buna, âlem-i melekût ve âlem-i ervâh (rûhlar âlemi) ve mekânsızlık âlemi de denir. Âlem-i emrde sırayla; kalb, rûh, sır, hafî, ahfâ denilen beş latîfe (makam, mertebe) vardır. Âlem-i halkın ötesi, âlem-i emrdir. (İmâm-ı Rabbânî)
İlimlerin hepsi his yolları ile değildir. Bir kısmı da âlem-i melekûta âittir. Bu dünyâ için yaratılmış olan hisler, âlem-i melekûtun bilinmesine perde olurlar. Onlardan kurtulmadıkça aslâ o âleme yol bulunmaz. (İmâm-ı Gazâlî)
Şeyh Bedreddin Simavî'nin ölümsüz eseri Vârîdât, tek kelimesiyle oynanmadan, aslına sadık kalınarak, tasavvufun dilini ve ruh derinliğini koruyarak, dipnot açıklamalarıyla sunmaktan onur duyarız. (Yaba)

ISBN 975-386-153-3
9 789753 861533

yaba